

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Eigil Tabel
Cykelture i

Sønder jylland

Cykelture i Danmark

Eigil Tabel

Cykelture i

**SØNDER
JYLLAND**

Skarvs friluftsserie:

Peter Bang:

Kano-bogen – Kanofolkets håndbog

Peter Bang:

Vildmarksliv for begyndere (1982)

Peter Bang:

Camping og lejrLiv (1982)

Peter Bang:

Fjeldvandring (1982)

Heino Døygard:

Cykel-camping (1982)

Eigil Tabel:

Cykelture på Fyn

Eigil Tabel:

Cykelture i Sønderjylland

(Flere bind under planlægning)

Nærmere oplysninger:

Hos boghandleren eller hos Skarv Naturforlag,
Kongevejen 45B, 2840 Holte, tlf. 02 42 47 45

Indhold

Forord 3

Om bogens brug 4

Oversigtskort 5

Bogens ture 6

Campingpladser i Sønderjylland 58

Vandrerhjem i Sønderjylland 60

Turistbureauer i Sønderjylland 61

DSB-stationer 61

Litteratur 62

Register 63

Cykelture i Sønderjylland

1. udgave, 1. oplag 1982

© by Skarv, Nature Publications, Holte,
Denmark

Forlagsredaktion og produktion:

Peter Brøns

Fotos: Forfatteren

Omslag: Design: art/Grafik i/s, København
(foto: Svend Tougaard, Biofoto)

Kort: Ole Espersen

Sætning og trykning: P. J. Schmidt A/S, Vojens
ISBN 87-7545-36-4

Eigil Tabel

Født i København i 1928. Studentereksamen 1947. Studerede forhistorisk arkæologi ved Københavns Universitet 1947–53, forlod studiet og læste til lærer. Lærereksamen 1959 og siden da folkeskolelærer i København. Har sideløbende studeret ved Københavns Universitet. Exam. art. 1970. Fortsatte studier. Særlige interesser: arkitekturhistorie og topografi.

Har siden de sidste krigsår cyklet flittigt rundt, Danmark rundt i 1946, cyklet meget i England og Irland (1977, 1978, 1979 og 1981), i Skåne samt naturligvis over det meste af Danmark.

Deltog i Vättern rundt 1979, i Sjælland Rundt 1980 og 1981. Turene til »Cykelture på Fyn« og »Cykelture i Sønderjylland« er kørt i årene 1979, 1980 og 1981.

Har indtil foråret 1982 – efter egne beregninger – kørt over 100.000 km på cykel.

Forord

Cykling er så populært som nogensinde. Stadig flere får øjnene op for de oplevelser af naturen, menneskers virke og egne reaktioner, som er forbundet med en god lang cykeltur eller endnu bedre en cykelferie.

Under udarbejdelsen af ruterne til denne bog har jeg mødt mange såvel danske som udenlandske turcyklister, men overraskende nok næsten kun på de store landeveje. På bivejene har jeg næsten aldrig set dem.

Danmark er overalt dækket af et særdeles finmasket net af gode og meget smukke biveje, praktisk taget alle asfalterede. Disse biveje er gennem århundreder, ja årtusinder, vokset organisk frem af selve landskabets form. De er derfor nødvendigvis underlagt landskabets vilkår og følger dets linier selv i de mindste detaljer.

Vil man virkelig opleve et landskabs eller en bestemt egns særpræg kan det derfor ikke gøres bedre end ved at lægge cykelturene ad bivejene.

Denne bog præsenterer en række forslag til cykelture, der forener landskabs- og naturmæssige oplevelser med et skønsomt udvalg af forskellige egnes historiske seværdigheder, særprægede landsbyer m.m.

Alle ture er naturligvis gennemført på cykel, og alle ruter er lagt ad biveje. Kun hvor det har været uundgåeligt forløber ruterne ad hovedveje, f.eks. ved ind- og udkørsel af byer.

De bærende principper ved udvælgelsen af bogens ruter har været dels at lade dem gå gennem de smukkeste eller mest karakteristiske landskabstyper, dels at lægge dem forbi seværdigheder med visse kvaliteter, som regel af historisk art. Herved tilføjes landskaberne en historisk dimension. Foretrukne seværdigheder har for mig været kirker, herregårde, gamle landsbyer, vind- og vandmøller m.m. De naturmæssige seværdigheder er f.eks. naturreservater, søer, åer, ådale og naturligvis udsigtspunkter fra bakker og klinter.

Naturligvis er det kun et udvalg af »seværdigheder«, som er medtaget, da smag og behag samt temperament jo altid vil afgøre, hvad man anser for seværdigheder.

Som turene er lagt er der rige muligheder for at kombinere dem, hvilket i øvrigt også fremgår af beskrivelserne.

De fleste ture er af længder på 30–50 km. Dvs.

at alle ture uden besvær kan køres på en dag, og man kan alligevel give sig tid til både at raste f.eks. for at spise frokost og få tid til at stoppe op for at kigge på seværdigheder undervejs, eller nyde udsigter, hvor de tilbyder sig.

Familier med børn har således tid til og mulighed for at køre praktisk taget hver tur på en enkelt dag. De mere rutinerede cyklister kan som regel uden besvær køre 2 ture på en dag.

Alle ture slutter i byer med vandrerhjem, hotel eller campingplads, og de fleste turistbureauer kan som regel anviser overnatningsmuligheder.

Sønderjylland afgrænses af Kongeåen i nord og den dansk-tyske grænse i syd, i areal ca. 4000 km². For den ældre generation er landet et symbol på et nationalt mindretals kamp mod en knusende overmagt, det tyske kejserrige. Det er også slagmarkernes og de nationale ydmygelses land, skuepladsen for de sidste danske krige. Med Sønderjyllands genforening med det øvrige Danmark i 1920 blev alt dette blot historie.

Men Sønderjylland er andet og mere end det. Det er først og fremmest et landområde med en uendelig rigdom af varierende landskabstyper: vestkysten med det enestående og særprægede vadehav og de mægtige marskområder v. Tønder og Højer, Rømø's kilometerbrede sandstrande, østkystens store og dybe fjorde og de bøgeskovklædte morænebakkelandskaber, og i midterregionerne de vidtstrakte smeltevandsletter og heder.

Populært sagt rummer Sønderjylland alle danske landskabstyper, samlet på et område kun lidt større end Fyn.

Som mål for en cykelferie er Sønderjylland derfor ideel, idet landet kan tilbyde cyklisten alt, fra bakkelandskaber på over 100 m højde til det totalt flade landskab. Og sidst men ikke mindst en rigdom af historiske minder.

Det er mit håb, at denne lille samling cykelture vil kunne anviser ruter ad mindre kendte veje, og derved virke inspirerende på cyklister, der planlægger en cykelferie. Målet er, at man herigennem når frem til også at komponere sine egne individuelle ture. God tur!

Om bogens brug

Denne bogs format, kort, omfang, ja hele udstyr er udført med det formål for øje, at brugeren skal have en god og pålidelig vejleder, der hverken fylder eller vejer for meget. Enhver erfaren cyklist ved, at man skal medbringe mindst muligt af alt muligt. Det gælder også litteratur.

Det skal straks nævnes, at der er gjort meget lidt ud af de større byer, der som regel danner udgangspunkt eller mål for turene. Dette skyldes først og fremmest hensynet til bogens omfang, men også, at man i disse byer på turistbureauerne og andre steder kan få udmærkede brochurer med kort etc. over den pågældende by. En oversigt bag i bogen oplyser om turistbureauernes placering, telefonnumre m.m.

Grundideen for hver tur er, at den skal udgå fra et sted hvor der kan overnattes billigt, d.v.s. vandrerhjem eller campingplads, og at der ved målet, der skal ligge inden for 50 km, findes de samme faciliteter.

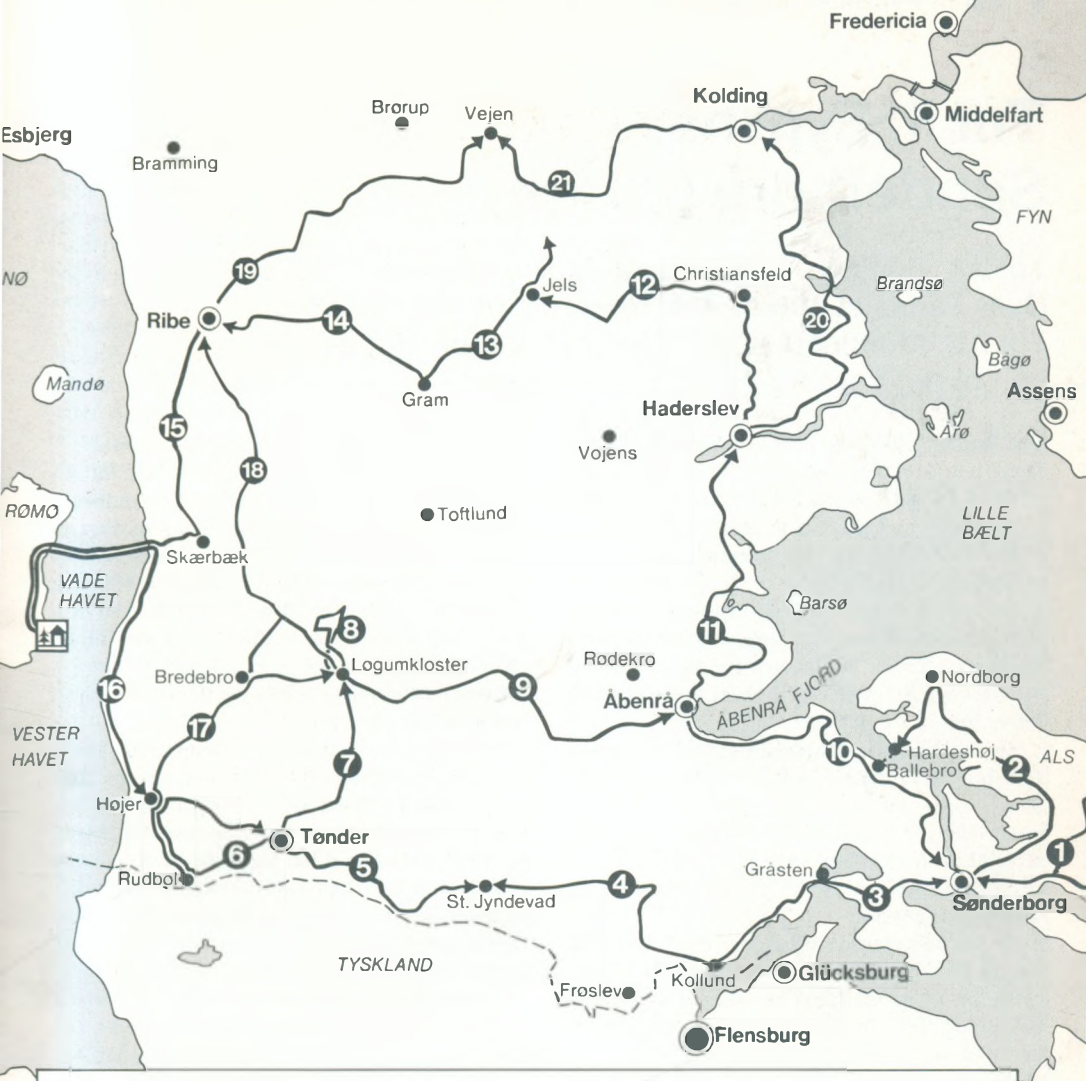
Turenens længde svarer til hvad en familie med halvstore børn kan klare på en dag, uden at blive alt for udmattede, og med mulighed for hvil undervejs. Et hvil, der eventuelt kan bruges til at se nærmere på de mange seværdigheder eller særligt smukke steder, der omtales.

Med hensyn til købmænd, spisesteder o.lign.

har vi undladt at omtale dem. De findes naturligt i de større byer, og udenfor er ændringerne på disse områder desværre så store, at ingen kan love noget, der holder i ret lang tid. En god hjælp er naturligvis telefonbøgerne ligesom turistkontorerne også gerne hjælper med alle mulige oplysninger.

Bogens ture er primært lagt på asfalterede biveje. Grusveje er – desværre – undgået. Ikke-asfalterede veje er desværre temmelig forsømt her i landet og der gøres ikke meget for at forbedre dem. I perioder med regnfuldt vejr – og de kendes jo – er disse ikke-asfalterede veje ofte temmelig besværlige at køre på, især hvis cyklens dæk er smalle og cyklen forsynet med adskillige kilo bagage. Heldigvis er det da sådan, at vore biveje er meget lidt trafikerede når man kommer »rigtigt ud på landet« – og dejlige er langt de fleste ...

Skal bogen bruges som grundlag for en virkelig historisk orienteret tur er det nok nødvendigt hjemmefra at studere andre værker først. Bag i bogen gives en række forslag til lænestolsstudier. Af de førnævnte pladsgrunde kan der i denne bog ikke bringes større udredninger om de mange nævnte seværdigheder. For de rigtig »stores« vedkommende kan man som regel på stedet få brochurer m.m. med de nødvendige informationer.

Signaturforklaring

	Den beskrevne tur		Turistinformation
	Overvejende asfalteret vej		Særlige henvisninger til teksten
	Grusvej		Herregård eller bemærkelsesværdig bygning
	Jernbane med station		Kirke
	By eller bymæssig bebyggelse		Vindmølle
	Vandområder		Vandmølle
	Moseområde		Mindesmærke
	Overvejende løvskov		Campingplads
	Overvejende nåleskov		Vandrerhjem
	Marskområde		Anbefalelsesværdig badestrand
	Skrænt		Dæmning
	Højdepunkt		

Alle kort er tegnet i forholdet 1:100.000
 Det vil sige, at ca. 10 mm på kortet svarer til 1 km.
 En almindelig tændstik er således lig med ca. 5 km.

Tur 1: Fynshav-Sønderborg (28 km)

Tur 1A: Fynshav-Oleskobbel-Blomeskobbel-Ertebjerg-Over Tandslet-Vibæk Mølle-Høruphav-Sønderborg

Tur 1B: Mommark-Over Tandslet-Vibæk Mølle-og i øvrigt som tur 1A til Sønderborg

Fra Bøjden på Horneland ved Fåborg går der færge hele året til *Fynshav*. Dette er den største af de to færgeruter fra Fyn til Als.

En anden mulighed er at sejle fra Ærø til Als (*Mommark*) med den lille veteranfærge, der om sommeren sejler fra Søby på Nord-Ærø.

Da tur 1B følger tur 1A fra Over Tandslet, skal det derfor her blot angives, at ruten fra Mommark følger landevejen fra Mommark til Sønderborg indtil Over Tandslet, hvorefter der køres ind på tur 1A.

Tur 1A tager sit udgangspunkt ved færgelejet i *Fynshav*. Kør herfra ad hovedvej A8 mod Sønderborg, men drej kort efter t. venstre ad landevejen til *Lysabild*. Efter knap 2 km passerer skoven *Oleskobbel* ①. Herinde findes et enestående gravanlæg fra yngre stenalder, en dobbelt-langdysser.

På den vestlige side af landevejen, halvvejs til Asserballe, ligger Als' højeste bakke, Høgebjerg, på 81 m. Østsiden har skrænter på 30 m højde, og fra toppen af bakken er der en særdeles vid udsigt. Når vejret er klart, er det muligt at se Skamlingsbanken, Bregninge Kirke på Tåsinge og øen Fehmern i Tyskland. I øvrigt er området omkring Asserballe by meget højtliggende, ja det højeste på Als.

Fra landevejen køres atter mod syd gennem landsbyen *Asserballeskov* ②, og ca. 1 km syd herfor ligger skoven *Blomeskobbel* ③, som nok er et besøg værd.

Tilbage på landevejen køres der igen mod syd, indtil landsbyen *Ertebjerg* ④.

Her forlades landevejen. Drej t. højre ad bivejen mod *Over Tandslet*. Vejen går i højt terræn, og der er en del bakker. I Tandslet passerer den tårnløse kirke, Sønderborg-landevejen A8 krydses, og turen fortsætter ad vejen til *Lebøl* ⑤. Kort efter passerer lavningen, hvori *Vibækken* løber, og efter at have krydset denne, går det op ad bakke til *Lebøl*. Kort efter krydses den sydligste landevej til Sønderborg, og herfra går det nedad til *Vibæk Mølle* ⑥ ved *Vibæk*, der

her tæt ved sit udløb løber i en dyb kløft.

Vibæk Mølle, der er fredet, består af en vandmølle, en vindmølle og et lille landbrug, tilsammen en idyllisk helhed. Vandmøllen er opført i 1756 iflg. en indskrift i en bjælke, delvis skrevet med runer. Stuehuset er fra 1819 og vindmøllen fra 1835, bygget, fordi åen om sommeren ikke altid kunne levere vandkraft nok.

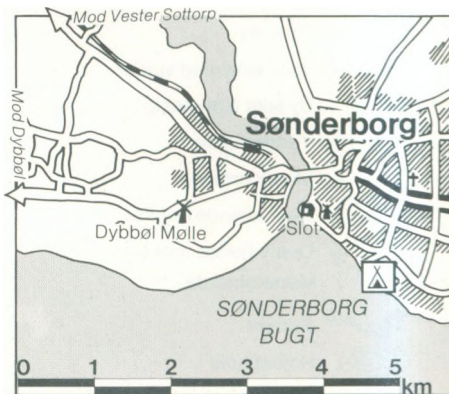
Efter møllebesøget køres op til landevejen til Sønderborg, ca. 1 km.

Fra vejen kan man over Hørup Hav se den lille halvø *Kegnæs*, et selvstændigt sogn med egen kirke. Øen var til slutningen af middelalderen skovklædt og ubeboet, men 1610 blev de sidste skove ryddet, og 1615 blev halvøen bebygget, og kirken opførtes som en renæssancekirke, men efter det traditionelle formskema for middelalderlige landsbykirker, dog med bjælkeloft i stedet for hvælvinger.

I strandengen ved tangen, der forbinder halvøen med Als ligger et middelalderligt voldsted, oprindeligt anlagt på en bronzealderhøj.

Ved *Hartsø* ⑦, en næsten udtørret, tidligere sø ved sydkysten af *Kegnæs*, blev i 1864 de sidste danske tropper efter tilbagetrækningen fra kampene ved Dybbøl afskibet til Fyn.

Fra landevejen til Sønderborg skræner ter-

rænet ned mod farvandet Hørup Hav, og der er mange steder gode udsigter mod Kegnæs. Ca. 4 km efter *Vibæk Mølle* går landevejen gennem kystbyen *Høruphav* ⑧, og umiddelbart efter gennem skoven *Lambjerglund*.

Efter et par km gennem åbent terræn går vejen gennem de store skove, der ligger i et bredt bælte øst for Sønderborg. I skovbrynet ved *Klinting* går en vej t. højre mod *Vollerup* ⑨, hvor det ene af de to alsiske vandrerhjem ligger. Det andet vandrerhjem når man ved at fortsætte efter *Klinting* gennem skoven og ind i *Sønderborg*, hvor man følger Ringgade mod nord til den skærer Kærvej.

Supplerende bemærkninger

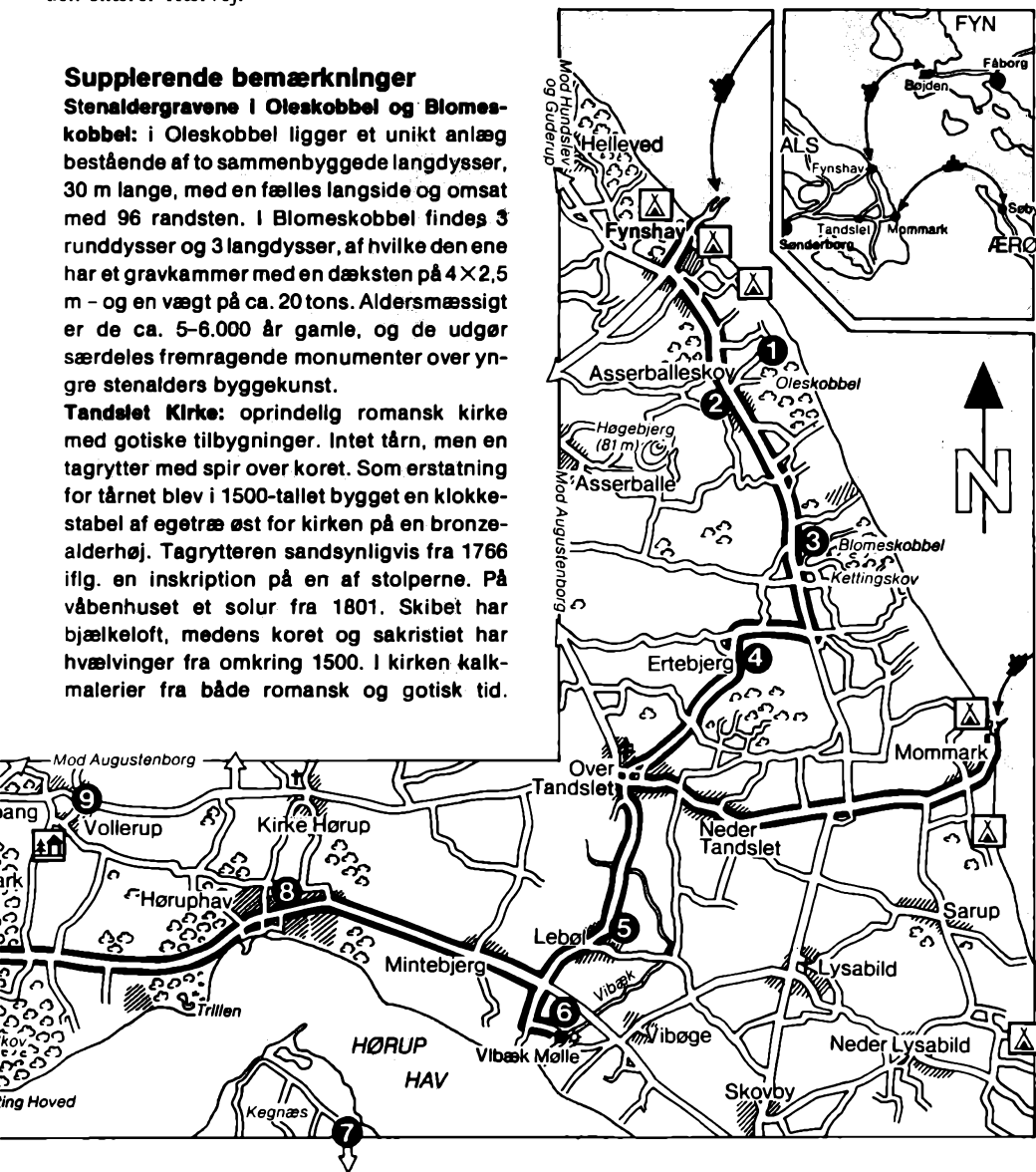
Stenaldergravene i Oleskobbel og Blomeskobbel: i Oleskobbel ligger et unikt anlæg bestående af to sammenbyggede langdysser, 30 m lange, med en fælles langsides og omsat med 96 randsten. I Blomeskobbel findes 3 runddysser og 3 langdysser, af hvilke den ene har et gravkammer med en dæksten på $4 \times 2,5$ m – og en vægt på ca. 20 tons. Aldersmæssigt er de ca. 5-6.000 år gamle, og de udgør særdeles fremragende monumenter over yngre stenalderes byggekunst.

Tandslet Kirke: oprindelig romansk kirke med gotiske tilbygninger. Intet tårn, men en tagrytter med spir over koret. Som erstatning for tårnet blev i 1500-tallet bygget en klokkestabel af egetræ øst for kirken på en bronzealderhøj. Tagrytteren sandsynligvis fra 1766 iflg. en inskription på en af stolperne. På våbenhuset et solur fra 1801. Skibet har bjælkeloft, medens koret og sakristiet har hvælvinger fra omkring 1500. I kirken kalkmalerier fra både romansk og gotisk tid.

Kirkegården er indrammet af kampestensdiger.

I **Lebel** findes en mindesten rejst 1920 for 9 faldne landsbyboere, døde i tysk krigstjeneste i 1. verdenskrig. Den slags mindesten over danske sønderjyder, der under det tyske styre 1864-1920 blev tvunget til tysk krigstjeneste og som følge heraf faldt under verdenskrigen, ses overalt i Sønderjylland, på næsten enhver kirkegård.

I **Asserballe præstegård** blev forfatteren Herman Bang født i 1857.

tilsammen en idyllisk helhed. Vandmøllen er opført i 1756 iflg. en indskrift i en bjælke, delvis skrevet med runer. Stuehuset er fra 1819 og vindmøllen fra 1835, bygget, fordi åen om sommeren ikke altid kunne levere vandkraft nok.

Efter møllebesøget køres op til landevejen til Sønderborg, ca. 1 km.

Fra vejen kan man over Hørup Hav se den lille halvø *Kegnæs*, et selvstændigt sogn med egen kirke. Øen var til slutningen af middelalderen skovklædt og ubeboet, men 1610 blev de sidste skove ryddet, og 1615 blev halvøen bebygget, og kirken opførtes som en renæssancekirke, men efter det traditionelle formskema for middelalderlige landsbykirker, dog med bjælkeloft i stedet for hvælvinger.

I strandengen ved tangen, der forbinder halvøen med Als ligger et middelalderligt voldsted, oprindeligt anlagt på en bronzealderhøj.

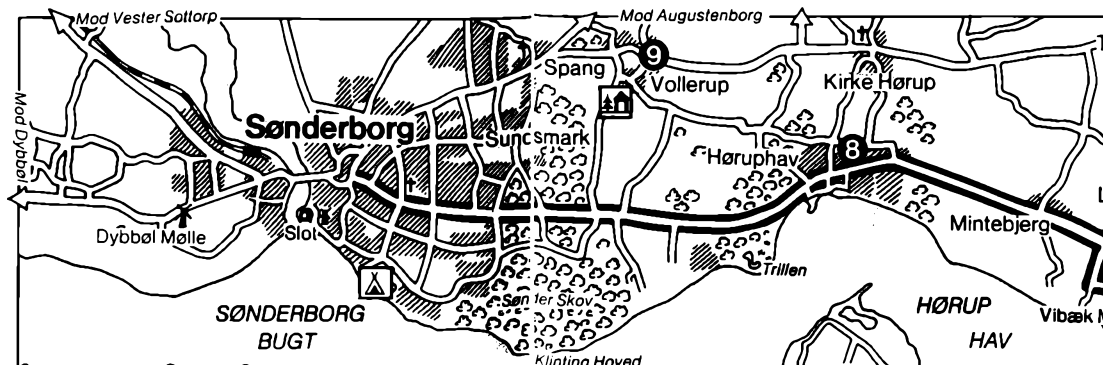
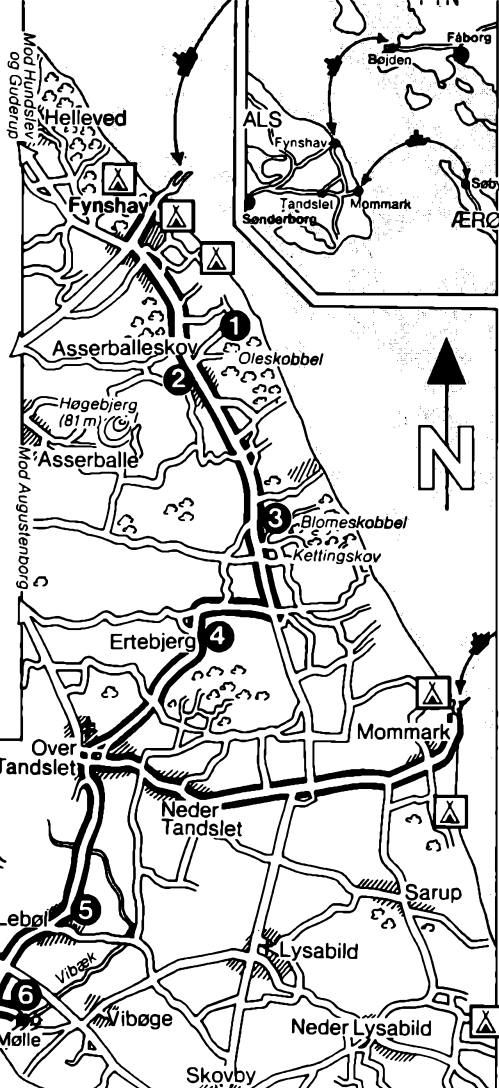
Ved *Hartsø* ⑦, en næsten udtørret, tidligere sø ved sydkysten af Kegnæs, blev i 1864 de sidste danske tropper efter tilbagetrækningen fra kampene ved Dybbøl afskibet til Fyn.

Fra landevejen til Sønderborg skråner ter-

Supplerende bemærkninger

Stenaldergravene i Oleskobbel og Blomeskobbel: i Oleskobbel ligger et unikt anlæg bestående af to sammenbyggede langdysser, 30 m lange, med en fælles langside og omsat med 96 randsten. I Blomeskobbel findes 3 runddysser og 3 langdysser, af hvilke den ene har et gravkammer med en dæksten på $4 \times 2,5$ m – og en vægt på ca. 20 tons. Aldersmæssigt er de ca. 5-6.000 år gamle, og de udgør særdeles fremragende monumenter over yngre stenalders byggekunst.

Tandslet Kirke: oprindelig romansk kirke med gotiske tilbygninger. Intet tårn, men en tagrytteri med spir over koret. Som erstatning for tårnet blev i 1500-tallet bygget en klokkestabel af egetræ øst for kirken på en bronzealderhøj. Tagrytteren sandsynligvis fra 1766 iflg. en inskription på en af stolperne. På våbenhuset et solur fra 1801. Skibet har bjælkeloft, medens koret og sakristiet har hvælvinger fra omkring 1500. I kirken kalkmalerier fra både romansk og gotisk tid.

Tur 2: Sønderborg-Nordborg-Hardeshøj (35-40 km)

Sønderborg-Augustenburg-Egen-Oksbøl-Nordborg-Mjels-Hardeshøj Kro

Turen er lagt gennem de naturskønne områder ved Augustenburg Fjord og Als Fjord og slutter ved færgeoverfarten ved Hardeshøj Kro. Herfra går færge til Ballebro på Sundevvej, hvorfra man kan køre ind på tur 10 enten til Åbenrå eller til Sønderborg.

Det er muligt at foretage tur 2 i forbindelse med tur 10 som en rundtur og slutte ved udgangspunktet i Sønderborg i løbet af en dag. Denne tur vil da blive på ca. 55-60 km.

Start turen ved i Sønderborg at køre ad A8 landevejen mod Fynshav. I landsbyen *Spang* ①, hvor *Ulkebøl Kirke* ligger, 1 km fra landsbyen Ulkebøl, køres ind til kirken, som rummer mange interessante træk. *Ulkebøl-Spang*, der efterhånden er sammenbyggede, er nu en forstad til Sønderborg. Det er en køn by med mange gamle, fint velholdte huse. Med mellemrum passerer flyvemaskiner i lav højde over byen og landevejen, idet Als' flyveplads ligger 5 km nord for vejen på halvøen.

Fortsæt ud ad landevejen, og drej efter få km t. venstre, hvorefter du over en dæmning kommer til *Augustenburg* ②. Herinde i bunden af fjorden er i 1884 anlagt en havn af ikke helt ringe størrelse, så selv ret store skibe kan gå ind.

Byen er opstået omkring det tidligere fyrstelige slot, der nu er statshospital. Slotskirken kan dog beses, nogle udleveres hos portneren.

Ruten fortsætter ad *Osbæk-vej* tæt ved kirken, køre efter skilt til Sebbelev. Kort efter dykker vejen ned over en bæk, *Osbæk*, der har givet navn til bebyggelsen på dette sted, og herefter går det op ad bakke til landsbyen *Sebbelev* ③. Det er en ret stor by, hvor gårdene ligger i en ring uden om et stort grønt område med buske, træer og græs. Ved byens kro går en vej mod nord med et skilt visende mod Ketting Nor, følg den.

Her skifter vejen fra en asfaltvej til en primitiv skærvevej med grus, nærmest som en stor markvej. Men det er altså den rigtige vej, så fortsæt blot, det drejer sig kun om en strækning på ca. 1 km, så kommer der asfaltvej igen. Der er kreaturstier i begge vejsider, men det er muligt at cykle.

Det er et kønt landskab, og efter en kilometer er man ved *Ketting Nor*. Her går vejen over en lille dæmning med Ketting Nor på højre side, og for enden af noret kan ses *Ketting Kirke* med det meget brede tårn. Til venstre side går en lille vig af *Augustenburg Fjord* ind til dæmningen, hvor

Nordborg Kirke ligger malerisk på sin banke, hævet over byen

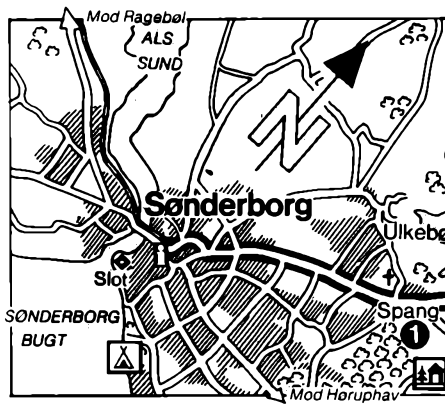
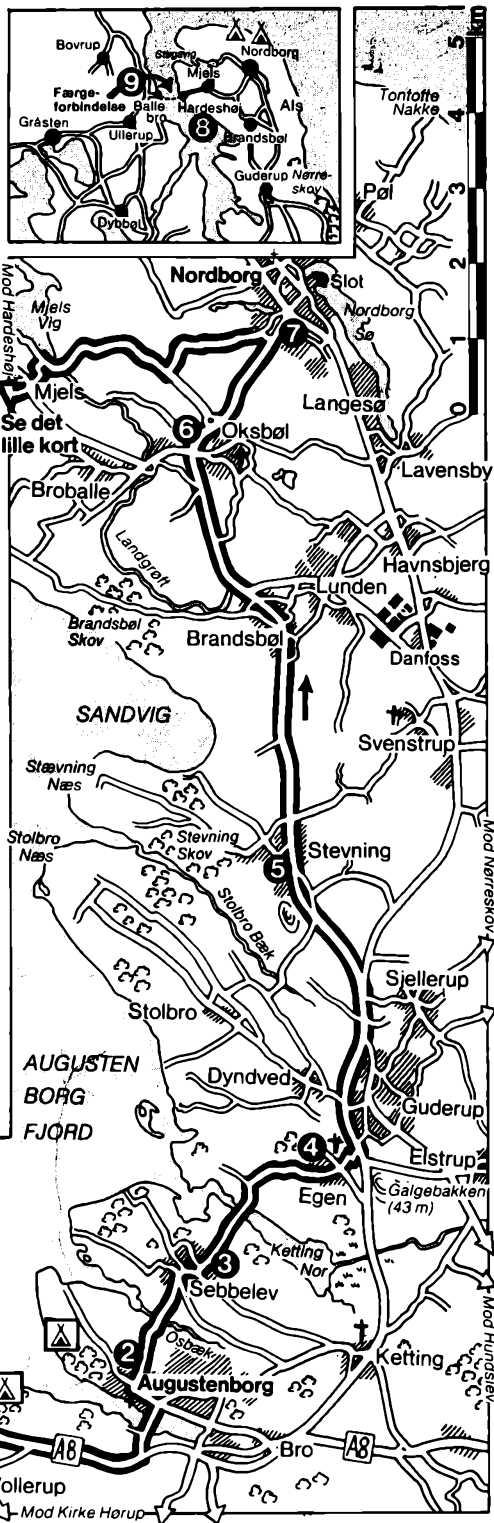
et stigningsregulerer vandstanden i Ketting Nor. Her på dæmningen er opstillet en bæk, hvorfra man kan nyde den smukke udsigt over vigen med en lille landingsplads for småbåde til fiskeri og lystsejls. Hvis man har brug for en læplads, kan man sætte sig ved et træbord med en bæk neden for dæmningen på dens østlige side.

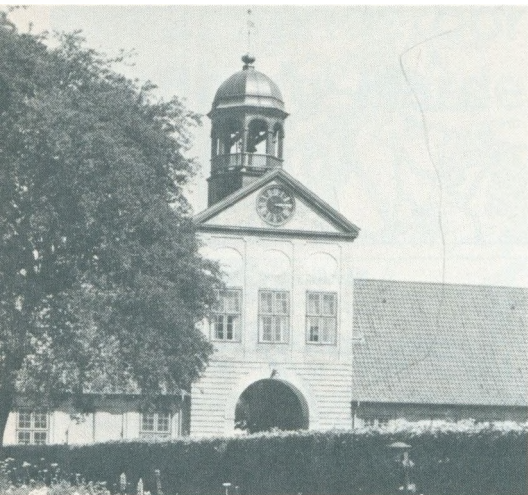
Vejen fortsætter på den anden side af dæmningen, drejer t. højre, og som asfaltvej fortsætter den med levende hegn langs siderne i forskellige slyngninger op til *Egen* ④, en landsby med gårde og huse grupperet langs landsbygaden. Specielt ét hus er bemærkelsesværdigt i denne kønne lille landsby, et hvidkalket hus i rødt bindingsværk og med en fremspringende frontspids båret af knægte. En tidligere kro af købstadstype.

I udkanten af byen op til landevejen ligger *Egen Kirke*. Den har intet tårn, men en klokkestabel af træ, der står på en cirkulær forhøjning, en gravhøj. Uden for kirkegården findes landets smukkeste og længste kirkelade, sammenbygget af 3 længer i bindingsværk med bulbyggede skillevægge og dækket af ét langt stråtag. Der er 34 nummererede stalde, bygget i 1700-tallet. Bygningen er fredet.

Fortsæt t.v. ad landevejen, der kort efter passerer *Egen Kro*, på vej mod *Stevning* ⑤. Der er cykelsti på denne strækning. Ca. 1 km før *Stevning* deler vejen sig, den ene går mod *Danfoss*, og den anden, som vor rute følger, går til *Stevning*. Hvor vejen svinger t. højre, er der en fin udsigt over dalen med *Stolbro Bæk*, *Stevning Nor* og *Augustenborg Fjord*. Disse udsigter kan man fortsætte med at nyde over flere kilometer, idet vejen følger et højdedrag, hvorfra terrænet skråner ned mod fjorden.

Turen fortsætter gennem *Brandsbøl* og herfra til *Oksbøl* ⑥. Vejen går uden om byen, men en

Augustenborg Slot, portbygningen

lille omvej op til kirken er anbefalelsesværdig. Kirken har et tårn med et nydeligt spir, og den er omgivet af en kirkegård med store smukke kampestensdiger, bag hvilke der står store smukke lindetræer. På våbenhusets gavl ses et solur fra 1796. Det interessanteste er dog den meget smukke gotiske altertavle fra begyndelsen af 1400-tallet, restaureret for en del år siden, med store partier forgyldt.

Fra *Oksbøl* er der kun få km til *Nordborg* ⑦, en lille, stille by, som dog mod al forventning har en hovedgade med ensrettet trafik. Gaden har en strækning med en kraftig bakke, og ensretningen er udformet sådan, at færdselsretningen går op ad bakke! En enkel metode til hastighedsbegrænsning.

Byen er anlagt på 3 bakker og lavningerne imellem disse, ved den vestlige ende af *Nordborg Sø*. Et godt rastested er den smukke trekantede *Rideplads* med grønsvær, lindetræer og omgivende små huse, beliggende mellem Storegade og slottet. Pladsen har i tidligere tider været brugt til ridedytter og hestedressur af de her-tuger, der holdt hof på slottet.

Af gadepartierne kan særlig fremhæves Bæk-gade, med bybækken på den ene side og små enkelthuse på den anden.

Slottet ligger smukt ved søens ene ende på en lille bank, men tidligere perioders mishandling har fuldstændig fjernet alle træk af borgmæssig arkitektur; den er nu indrettet som efterskole. Kirken derimod har mange interessante træk.

Fra *Nordborg* strækker sig mod sydvest ned til *Stegsvig* en gammel tunneldal fra sidste istid. Vor rute følger skrænterne af denne.

Kør fra Ridepladsen mod syd i retning mod *Oksbøl*. Efter at have krydset den sydlige ringvej med lysreguleret kryds køres t. højre ad *Mjelsvej* – også kaldet færgevejen, som går gennem et parcelhuskvarter. Efter kort tid er man så pludselig ude i landlige omgivelser. Det kan være lidt svært at finde den rigtige vej, skiltningen er ikke god. Efter at have krydset en tværgående vej, bliver man ledt på rette vej af et skilt: Færgevejen. Op ad bakke ad en køn, smal vej med levende hegn langs siderne, og heroppefra åbenbares en skøn udsigt dels mod *Nordborg* dels over den brede, frodige dal.

Terrænet er meget bakket; efter at have passeret *Mikkelshøj* (42 m) kører man derefter langs dalen, stadig med udsigten t. højre. Ved en tværgående vej holdes t. højre, og efter yderligere bakker går det nedad til *Mjels Vig* med den usædvanlig smukt beliggende lille puthavn. Vigen er indrammet af stejle, træbevoksede skrån timer. Et meget særpræget, noget »hængemt« sted.

Fra *Mjels* er der 2 km til færgestedet *Hardeshøj* ⑧, hvorfra særgen sejler i pendullart til *Ballebro* ⑨ ca. hver halve time. Færgekroen kan forsyne den rejsende med såvel varm som kold mad samt kaffe – og en iskiosk er der også. Til gengæld er der ingen servering på særgen.

Fra *Ballebro* på *Sundevad* er der til *Sønderborg* ca. 15 km ad tur 10 ruten, og ca. 20 km til Åbenrå ad landevejen.

Supplerende bemærkninger

Øst for *Egen* by ④, ved vejen til *Elstrup*, ligger *Galgebakken*, der med sine 43 m er et fint udsigtspunkt. Der har tidligere stået en galge, der har været benyttet til henrettelser så sent som 1791. I landsbyen *Elstrup* står en vindmølle. Langs *Als' Lille Bæltskyst* er der sammenhængende skovbevoksning af betragtelig størrelse fra *Fynshav* til landsbyen *Klingbjerg*, hvoraf *Nørreskov* rummer mange fine dysser fra yngre stenalder, samt en smuk gammel kampestensbro over en vandfyldt kløft. Skovens samlede areal er 693 ha.

Nordborg Kirke ⑦: højt beliggende på en bank. Tårnet, med spir, er anbragt på kirkens sydside. Ejendommeligt, firkantet prædikestol anbragt på væggen ved triumfbuen ind til koret. Over prædikestolen en dobbelt tronhimmel. Mange kalkmalerier i tårnrums hvælving, mest planteranker. I nordre korsarm hænger en stor model af fregatten *Jylland*.

Tur 3: Sønderborg-Kollund (32 km)

Sønderborg-Dybbøl Mølle og skanser-Broager-Egernsund-Gråsten-Rinkenæs-Kollund

Ruten går gennem de gamle slagmarker omkring Dybbøl, gennem Egernsund med en afstikker til Gråsten Slot, og slutter med at følge den meget smukke Fjordvej langs Flensborg Fjord næsten ned til grænsen.

Ruten følger landevejen til Padborg over Christian 10.-Bro over Als Sund, og når man har ladet Sønderborgs vestlige del bag sig, begynder en lang »klatring« op ad den lange bakke til *Dybbøl Bjerg* ①. Det er en gammeldags landevej med vejtræer i siderne, og der er cykelstier i begge sider. T. højre er der nu et ubrudt parcelhuskvarter, men t. venstre er der endnu landbrugsland. Her ligger forskellige mindre skanser, ikke umiddelbart synlige fra vejen.

Et stykke oppe ad bakken er anbragt et skilt: Til Dybbøl-stenen og skanse 7. Lad være med at følge opfordringen, det er den mest beværlige måde at komme til stenen på, idet der ikke er mulighed for at cykle hele vejen, og man risikerer let at fare vild. Det er en fodgængersti. Fortsæt blot kørselen lidt endnu op ad bakken, og ikke længe efter kan der ad en asfalteret vej køres direkte op til Dybbølstenen, som ligger et par hundrede m t. højre for vejen.

Dybbølstenen (Barstenen) er Danmarks næststørste vandreblok (Hesselagerstenen på Fyn er den største), bragt hertil af isen under sidste istid, fra et af de skandinaviske lande, måske Sverige. Et skilt fortæller om stenens data – den vejer 158 tons og har et rumfang på 66 m³. Nu er den fredet (siden 1924), men i 1920'erne blev 20 t sprængt bort til anvendelse som vejmateriale.

Tilbage til vejen, og kort efter er man ved *Dybbøl Mølle*. Danskhedens symbol har hidtil fungeret som arbejdende mølle, men for nylig er driften væsentlig reduceret. Den er samtidig en slags museum, og fra platformen er der udsigt ud over Sønderborg Bugt og mod Sønderborg. I en bygning ved møllen er indrettet et lille museum for kampene ved Dybbøl i 1864. Ikke langt fra møllen er flere af de gamle skanser tilgængelige for publikum.

På den anden side af vejen fortsættes der i kørselsretningen, og kort efter kan man ad en sti komme ind til den største af skanserne, *Kongeskansen*. Det er et storstilet anlæg, men det skal anføres, at skanseanlægget fremtræder i den form, som tyskerne gav det efter sejren. Det er et stort 5-kantet voldsystem med en tør voldgrav uden om voldene. Det er muligt at gå hele vejen rundt på voldene, og herfra er der en storslået udsigt mod vest og over Vemmingbund Bugt helt over til Broagerland. Mod Sønderborg hindres udsigten af bebyggelse.

Skansen ligger på toppen af Dybbøl Bjerg, og herfra går turen ned ad bakke over flere km. Tæt ved skansen ligger ved vejkanthen en fællesgrav fra 1864 med danske og tyske soldatergrave. Man undrer sig lidt over, at indskrifterne for de faldne danske soldater er affattet på tysk, men det var jo sejherrerne, der arrangerede gravene.

Cykelstien fortsætter langs A8 adskillige km, hvilket letter kørslen ad den tæt trafikerede hovedvej. En km inde t. højre ligger *Dybbøl landsby* og kirke, som er et besøg værd. Et smukt kirkerum med bjælkeloft og enkelte gode kalkmalerier.

Efter 2 km kørsel ned ad bakke fra *Dybbøl Bjerg* med fine udsigter undervejs over *Vem-*

mingbund følges vejen, hvor den deler sig, t. venstre mod Broager ②, stadig forsynet med cykelsti.

Broager Kirke med tvillingtårnene er en stor og interessant kirke med bl.a. en stor middelalderlig skulptur af Skt. Jørgen og dragen. I 1864 havde tyskerne opstillet kanoner forskellige steder på Broagerland, hvorfra Dybbøl skanserne blev skudt i grus – dirigeret af udkigsposter i kirketårnene! Dengang var der frit udsyn til Dybbøl, men i dag er udsigten blokeret af bevoksning og bebyggelse.

Broager ligger på en bakketop, og den 1,5 km lange opkørsel hertil afløses nu af en 5 km lang strækning mestendels ned ad bakke til Egersund ③, smukt beliggende ved den smalle indsejling til Nybøl Nor. I forbifarten bemærkes det sorte spir på Egersund Kirke, som ligger på vejens venstre side tæt ved Flensborg Fjord. På broens højre side ses den gamle, stemningsfulde havn.

Fra den lille halvø Alnor fører en vej ind til Gråsten by ④. Her er jernbanestation og havn. Byen domineres af det store slot, virkningsfuldt anlagt tæt ved slotssøen med de store parker, der er offentligt tilgængelige. Herudover er der ved opdæmninger af vandløb skabt en række søer og damme. Oprindelig er byen vokset op omkring slottet, men udviklede sig siden til også at blive en industriby.

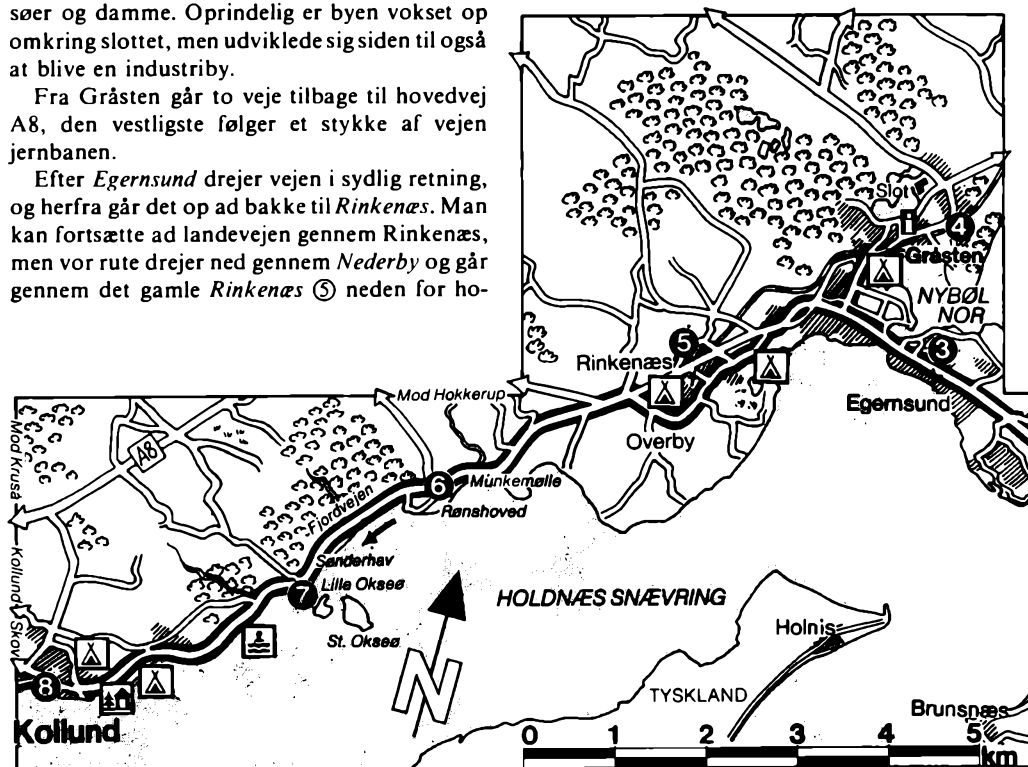
Fra Gråsten går to veje tilbage til hovedvej A8, den vestligste følger et stykke af vejen jernbanen.

Efter Egersund drejer vejen i sydlig retning, og herfra går det op ad bakke til Rinkenæs. Man kan fortsætte ad landevejen gennem Rinkenæs, men vor rute drejer ned gennem Nederby og går gennem det gamle Rinkenæs ⑤ neden for ho-

vedvejen, og drejer efter 1,5 km tilbage og op ad til landevejen. I byen findes både en middelalderkirke og en ny kirke fra omkr. 1930, bygget som en tro kopi af en ægte dansk middelalderkirke.

Uden for Rinkenæs deler vejen sig, A8 går ind i landet, medens »Fjordvejen« følger kysten ved Flensborg Fjord. Den må vel nok siges at være en af Danmarks smukkeste landeveje. Da terrænet er meget bakket og varieret, løber den snart oppe på bakketoppe med pragtfulde udsigter, snart nede i lavninger næsten i strandniveau, med skov og træer på begge sider. og ved de to Okseøer løber den kun få meter fra stranden.

De smukkeste steder skal her nævnes: ved Rønshoved ⑥ er et fint udsigtssted, og en kro. og kort forinden løber vejen ved Munkemølle ned gennem en dyb slugt, hvor en bæk løber under vejen. Ved Sønderhav ⑦ går vejen helt ned til stranden, og her findes hoteller, cafeteria, bådplads og en god badestrand. Det var i øvrigt ved dette sted, dronning Margrethe d. 1. døde af pest på sit skib i 1412.

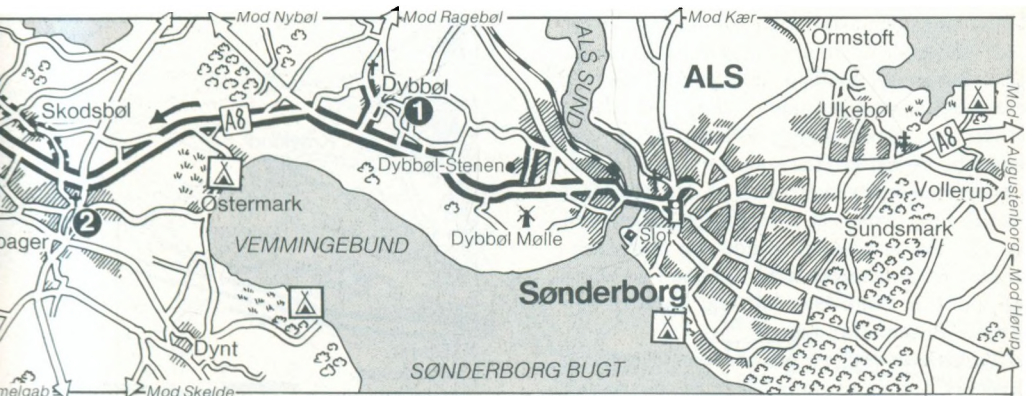

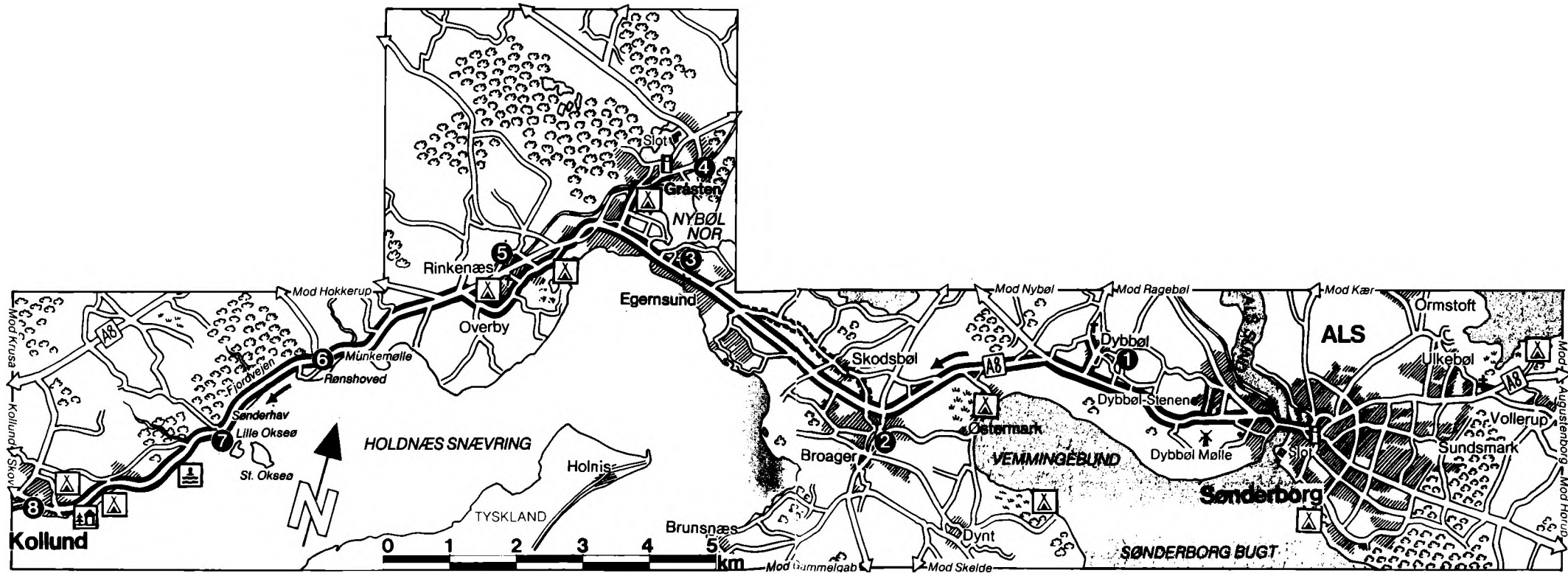

Egersund

Efter Sønderhav følger vejen kysten et par km, hvorefter den trækker sig lidt tilbage fra kysten og går op ad bakke, inden den drejer ind i Kollund by ⑧. Lidt før byen ligger Kollund vandrerhjem på vejens venstre side.

I Kollund by findes et par hoteller og flere campingpladser. Den store Kollund skov er en pragtfuld bøgeskov, hvor bække har dannet kløfter på deres vej til fjorden. Med sine udsigter over fjorden er den velegnet til spadsereture.

Tur 4: Kollund-Store Jynde vad (40 km)

Kollund-Kruså-Gejlå Bro-Bajstrup-Store Jynde vad

Turen følger over nogle km Oksevejen (Hærvejen) og derefter det gamle vejsystem langs Sønder Å (Gejlå) i det meget flade, vandrige grænseland, kendetegnet ved udstrakte enge iblandet granplantager.

Starten indledes med en meget lang bakke op til *Kruså* ①, men herefter er resten af turen fladland. I *Kruså* kører man efter vejskiltet til Tønder, og efter at have passeret den nye motorvej, drejer man t. højre ad den første vej efter motorvejen.

Der kan være lidt forvirring angående vejskiltene, idet det ene viser til Tønder, og det andet til Rømø. Hvor mærkeligt det end lyder, så skal man altså køre efter Rømø-skiltet. Når man kommer helt hen til vejen, kan man på et lille skilt læse: *Hærvejen*.

Efter ca. 1,5 km ad Hærvejen, som her er en bred, asfalteret vej, kommer man til *Bommerlund Plantage*. Her møder man den gamle originale, primitive *Hærvej*. En »vejsten« i form af en træstolpe med Christian 7.s navnetræk står i vejkanthen.

På en strækning af et par km løber de to veje parallelt. Den gamle Hærvej ligner en opkørt markvej, og på grund af et tykt lag løst sand og mange huller er det umuligt at cykle med opbakning på dette sted. Fra den asfalterede vej går der forskellige små stikveje ind til Hærvejen, og et sted er der anbragt en glasmontre med skilt, der giver oplysninger om Hærvejen og om betydningen af de mange sten, der står i vejkanthen langs den asfalterede vej. Stenene er for et par hundrede år siden sat, for at bønderne på egnen kunne se, hvilken del af vejen, det var deres pligt at vedligeholde.

Efter ca. en km kørsel krydser de to veje hinanden, og her er Hærvejen i en sådan stand, at man uden besvær kan cykle på den. God fast grusvej. Følg denne vej. Efter 0,5 km passerer en sten ②, der er rejst til minde om den navnkundige Bommerlund Kro, der stod på dette sted indtil år 1900. Den har lagt navn til den berømte Bommerlund snaps.

Umiddelbart efter stenen går vejen over *Gejlå* ③, og her bør man stoppe. Her står man på den

meget smukke gamle stenbro fra 1813, en af de få bevarede originale, gamle stenbroer langs Hærvejen. Den er bygget som en bukonstruktion med to halvcirkelformede brobuer, helt af kampesten. På broens venstre side ses en stor engstrækning langs åen.

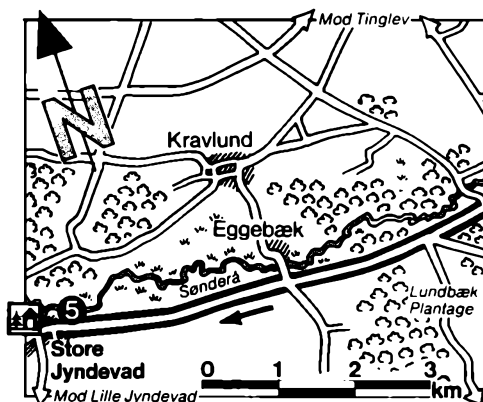
Efter *Gejlå*-broen smelter de to hærveje sammen, idet den asfalterede vej ganske enkelt er lagt oven i den gamle Hærvej.

Efter 1 km drejes t. venstre ad en bivej til *Bajstrup* ④, en usædvanlig afsides liggende vej. Kun ganske få huse og gårde ses undervejs, og alle ligger de ved vejen. De næste 5 km er vejen anlagt med store tætstillede vejtræer på begge sider, næsten som én lang allé, i et landskab med marker, krat, plantager, og enge med køer. Lange snorlige grøfter og levende hegn adskiller de enkelte marker og enge. I skumringstiden sværmer om sommeren store mængder af flagermus mellem vejtræerne.

Bajstrup er den første landsby undervejs, i den vestlige ende af byen krydser vejen jernbanen, og her ligger en kro og nogle få forretninger.

Området omkring *Bajstrup* er et udpræget grænselandsdistrikt, hvor størstedelen af befolkningen betragter sig selv som tyskere, og kun et mindretal som danskere.

Efter kroen fortsættes ad vejen, indtil den støder til en bred landevej. Her køres ca. 200 m t. venstre, hvorefter der drejes t. højre ad vejen

mod Store Jynde vad, kort efter at Sønderå atter er krydset. Knap 2 km efter støder vejen til hovedvej A8, som følges direkte til *Store Jynde vad* ⑤.

De sidste 5 km ad A8, som her ikke er meget større end en bivej, går gennem et ganske kønt landskab tæt ved åen og dens engstrækninger, krydret hist og her med levende hegn og små plantager af graner.

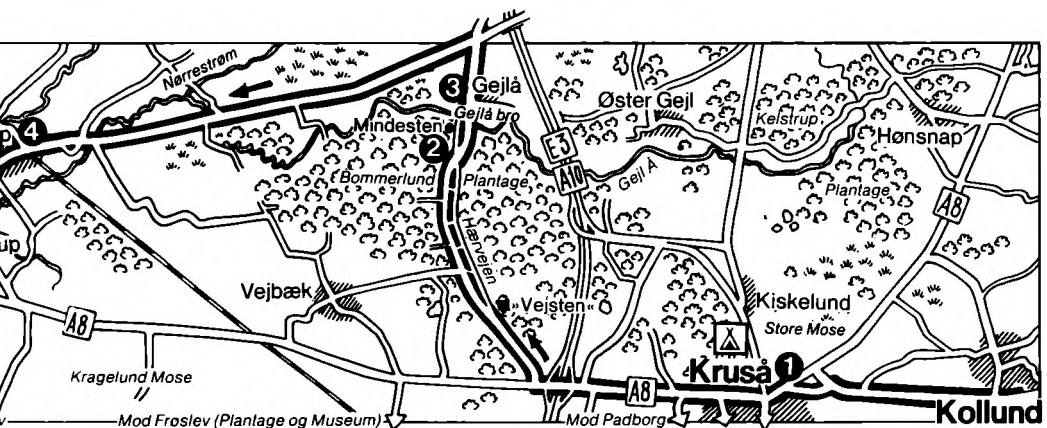
Ved korsvejen i den vestlige ende af Store Jynde vad ligger *vandrerhjemmet* t. højre på hjørnet.

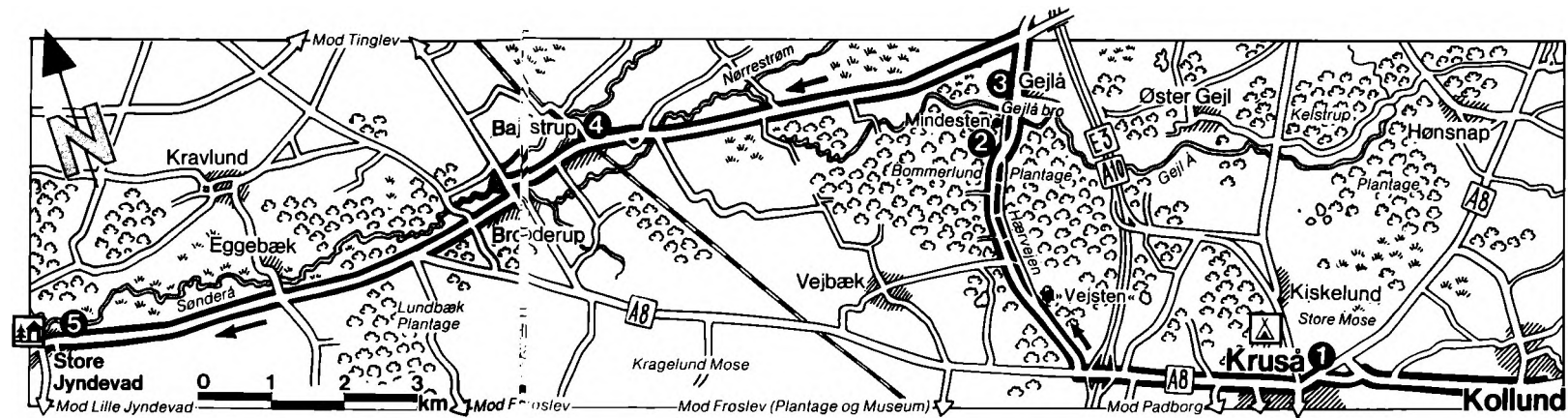
Et par hundrede m nord for vandrerhjemmet ligger ved en stor opstemmet mølledam en vandmølle med et indvendigt, ikke synligt møllehjul. Den har tidligere forsynet byen med elektricitet.

Supplerende bemærkninger

I den sydlige udkant af *Kruså* er der grænseovergang til Tyskland, og herfra er der kun få km til *Flensborg*. Det samme gælder for *Padborgs* vedkommende.

Frølevlejren, beliggende i *Frølev Plantage*, blev opført 1944 af de tyske besættelsesstyrker som interneringslejr for danske modstandsfolk. 12.-13.000 danskere har siddet som fanger her, og en del af dem endte i tyske koncentrationslejre. Senere blev lejren anvendt som fangelejr for danske landsforrædere, herefter som militærlejr og til sidst som CF-kaserne. En del af lejren er indrettet som museum over besættelsestiden.

Tur 5: Store Jynde vad-Tønder (30 km)

Store Jynde vad-Lille Jynde vad-Rens-Lydersholm-Sød-Tønder.

Turen går gennem grænselandets udstrakte eng- og vandløbsområder så tæt ved grænsen, som der er offentlig vej. Det er et terræn, der er præget af udstrakte græsningsområder befolket med de sortbrogede jyske køer, men også præget af et rigt fugleliv. Terrænet er fuldstændig fladt, og højeste punkt er kun 6 m over havniveau (i Sød).

Turen starter med en lille udflugt til en af de uofficielle, lokale grænseovergange. Kør fra *Store Jynde vad* mod syd til *Lille Jynde vad* ① og fortsæt herfra mod syd indtil grænsebommen. Det er en smuk vej med en righoldig flora af vilde planter og brombær- og hindbærkrat langs vejen. Fra *Lille Jynde vad* er der 1 km til grænsen, og grænseovergangen er beregnet for lokaltrafik. Der er en bom, et par kontrolskure og dansk og tysk grænseskilt, men normalt er der ingen grænsekontrol.

Tilbage til *Lille Jynde vad*, hvor ruten følger »Grænsevejen« t. venstre. På de 4 km til *Rens* ② ligger utallige smågårde og huse tæt langs vejen.

Rens er en stor landsby med store anlæg af ørredamme. I en gammel industribygning findes en vandmølle, men møllehjulet er anbragt indvendigt og således ikke synligt fra vejen.

På taget af en bygning i byen findes en storkerede, der stadig har storke med unger i sommertiden.

Der er flere bygader i *Rens*, og det kan være lidt kompliceret at finde vej ud af byen. I den vestlige ende af byen, på den vestlige side af hovedvej A8, skal man holde så tæt ved åen (*Sønderå*) som muligt. Find »Hovmosevej«, og sørg for at have åen på højre side. Det er en meget smuk vej, krat og træer langs vejen veksler med åbne strækninger, der lader åen komme til syne.

Efter ca. 2 km holder asfalteringen op, og vejen fortsætter som en god gammeldags skærvevej med grus, ganske køn, men ærlig talt noget besværlig. Hvis vejen ellers er tør, er der ingen problemer med kørslen, selv ikke med smalle dæk og tung oppakning. Efter ca. 1,5 km drejer vejen skarpt t. højre over *Sønderå*, og på den anden side af broen er vejen atter asfalteret.

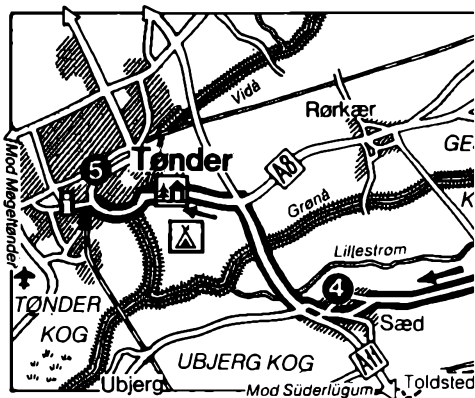
Et skilt meddeler, at det stadig er »Hovmosevej«, og vejen fører til landsbyen *Lydersholm* ③, hvor man føres ind på Tønder-vejen.

På den anden side af byen svinger vejen og passerer *Gammelå*, og ved *Grøngård* ca. 1 km senere drejer man t. venstre mod landsbyen *Sød* ④, en strækning på 5 km. Efter ca. 2,5 km passerer endnu en å, vejen svinger i S-form, og de første ganske flade bakker på strækningen dukker op. Undervejs passerer man forbi små plantager, buskads og hække langs vejen.

Sød er en meget stor landsby, nærmest en lille flække med forretninger, et supermarked og noget industri. Over for supermarkedet er der et maskinværksted, som fremstiller vindfløje af den type, som ses på så usædvanlig mange landbrugsejendomme her på egnen i skikkelse af køer, heste, ænder, lam osv. Det er i øvrigt en type af vindfløje, som ses over hele Sønderjylland, hvorimod vindfløje i det øvrige Danmark som regel har form af vejrhæner.

Sød ligger kun 1 km fra grænsen med en af de officielle grænseovergange, og herfra er der 3 km til den tyske by, *Süderlügum*. I dette område er det *Sønderå*, som danner grænsen til Tyskland.

Området omkring *Tønder* ⑤ er vel nok den egn i Danmark, der har det tætteste net af åer, vandløb og gravede grøfter og kanaler. På den korte strækning fra *Sød* til *Tønder* passerer vejen således 3 åer: *Lillestrøm*, *Grønå* og

Hvirlå. Det er samtidig landets største nedbørs-område.

Inden ankomsten til Tønder køres t. venstre ad A8, og ved indkørslen finder man både vandrerhjem og campingplads.

Supplerende bemærkninger:

Tønder ⑤ er en gammel by med købstadsrettigheder fra 1200-tallet. Byens opland var fra middelalderens begyndelse dels hede dels marskland, den såkaldte Tønder marsk. Stormfloder har i århundreder hærget området, ja selv en by som Sæd har ofte været ramt af stormflodskatastrofer.

Oprindelig var Tønder med sin beliggenhed ved Vidåen en havneplads for købmænd, der allerede i 1100-tallet kom sejlende hertil for at handle med de omboende bønder. Senere rejstes borg og kirke, i 1238 oprettedes et gråbrødrekloster, og 1243 fik byen sin første stadsret og havde altså status af købstad. Efterhånden opstod en velhavende købmandsstand med rigdommen baseret på især studehandel, og dette gav igen gode muligheder for byggeri, håndværk og hjemmeindustri. Billedskærere, malere og guldsmede fik mulighed for en udstrakt produktion og vandt berømmelse, men især kniplingsindustrien var mellem 1650 og 1850 en af byens vigtigste indtægtskilder.

En rundtur i byens gamle gader vil afsløre mange håndværksmæssige fremragende arbejder på de mange gamle, velhavende huse, f.eks. de mange rigt udsmykkede døre og portaler.

Det er karakteristisk for Tønder, at byens gadenet i den gamle bydel er bevaret stort set uændret fra middelalderen til i dag. Byens

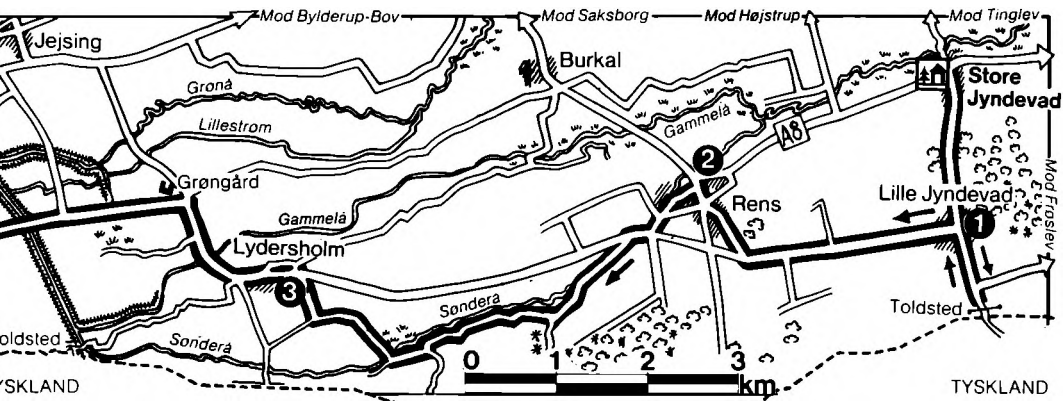
Uldgade i Tønder

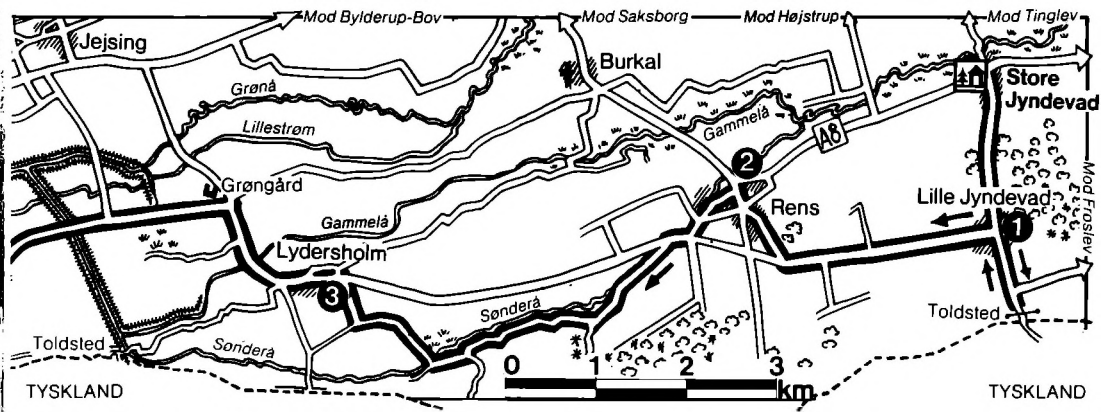
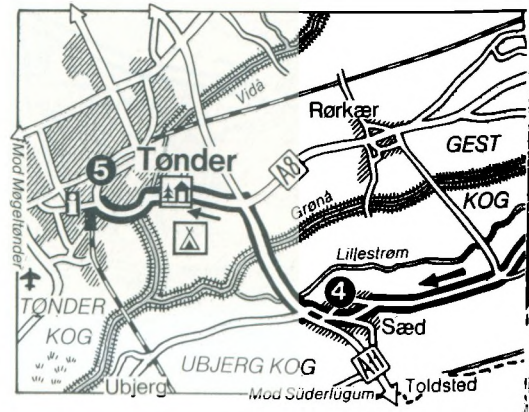
interessanteste gadebillede fremviser Uldgade, som det er en oplevelse at gennemvandre. Næsten alle huse har de karakteristiske sønderjyske karnapvinduer, som giver gaden et helt egenartet fysiognomi. Lignende karnaphuse kan da for resten også ses i andre sønderjyske byer, og såmænd også på Ærø, der på mange måder er påvirket af sønderjysk kultur.

Tønderhus, byens gamle borg, er nu indrettet som museum for vestslesvigsk kultur og rummer bl. a. Skandinaviens største flisesamling samt en fin kniplingssamling.

På Tønders Turistforenings kontor i Østergade 2A, tlf. (04) 72 12 20, på torvet, kan man få oplysninger om byens øvrige seværdigheder, f.eks. byens gamle fornemme huse, Kristkirken osv. I øvrigt har byen en svømmehal, og der er mulighed for lange spadsereture langs Vidåen øst for byen, ligesom der er gode muligheder for sportsfiskeri.

I Tønder afholdes hver sommer de berømte musikfestivals med jazz og rockmusik.

Tur 6: Tønder-Højer-Tønder (35-40 km)

Tønder-Møgeltønder-Rudbøl-Højer-Tønder

Turen er en rundtur i Tønder-marsken med en kort visit i Tyskland og et besøg ved Højer Sluse.

Fra Tønders nordvestlige hjørne køres ad landevejen til *Møgeltønder* ①. Der er cykelsti hele vejen. I *Møgeltønder* er hovedgaden brolagt med små, toppede brosten, som gør cykling praktisk taget umulig, men medens man trækker cyklen, kan man jo benytte lejligheden til at studere husene nærmere. *Møgeltønder* er noget helt for sig selv, man kan roligt fastslå, at der ikke findes mere til by i Danmark. I hvert fald ikke mere. Det er lykkedes at bevare et enestående bymiljø.

Efter kirken, som kan ses med udbytte, følges vejen t. venstre mod *Rudbøl*. Ruten går gennem *Tønder Kog*, som er et marskområde med udstrakte engområder og gårde og huse koncentreret omkring vejene. Der er ingen problemer med at finde den rette vej, da der er god vejskiltning. Følg blot skilte til *Rudbøl*.

Flere steder undervejs kan man se den særlige byggemetode, som er typisk for marskområderne: gårdene er bygget på hver deres værft, næsten som en lille middelaldergård eller -borg på sit voldsted. Det er naturligvis af hensyn til oversvømmelser og stormflod, at man praktiserer denne byggeskik. Værft eller varf er en kunstig forhøjning eller lav bakke af jord, hvorpå gården er bygget. Herved bliver denne så tilpas højt hævet op over det omgivende terræn, at bygningerne normalt ikke bliver berørt ved oversvømmelser.

Rudbøl ② ligger ved den vestlige ende af *Rudbøl Sø* og *Magisterkogen*, det store eng- og søområde, der strækker sig fra *Møllehus Toldsted* til *Rudbøl Sø*. *Magisterkogen* er et inddiget område, ca. 6 km langt og op til 1 km bredt. Gennem det sumpede område løber *Vidaen*, og med den grænsen mellem Danmark og Tyskland. Inddigningen, der begyndte i 1600-tallet, sørger for, at den omliggende opdyrkede mark ikke oversvømmes. Området er en af Danmarks bedste fuglelokaliteter, navnlig vand- og sumpfugle holder til her.

Rudbøl er en langstrakt bebyggelse, der næ-

sten umærkeligt er sammenbygget med *Rosenkranz*, og mellem de to byer går grænsen, således at *Rosenkranz* ligger på den tyske side, men på en strækning går grænsen langs gaden med tyske huse på den ene side og danske på den anden. Grænsesten er nedlagt i vejbanen.

I *Rudbøl* findes bl.a. kro og vandrerhjem, samt campingplads.

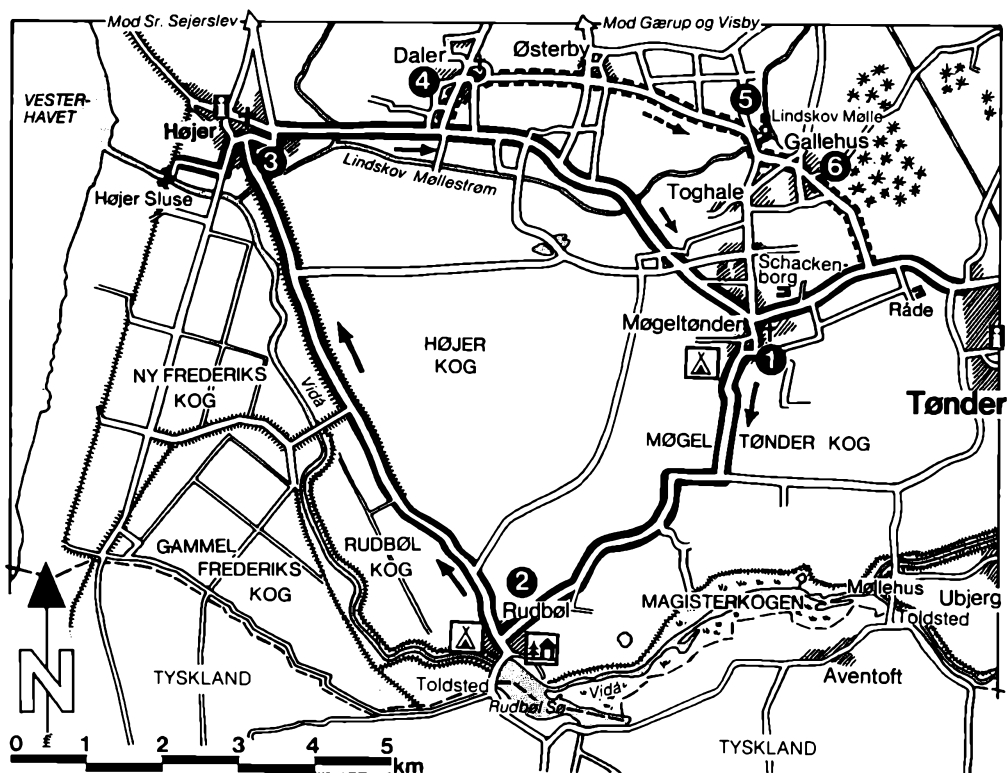
Fra *Rudbøl* følger ruten *Digevejen* til *Højer*. Bebyggelsen af gårde og huse er koncentreret omkring vejen, og til siderne ligger de enorme græsningsarealer, skabt ved inddæmning: *Rudbøl Kog*, *Frederikskog*, *Møgeltønder Kog*, *Højer Kog*. Det er et yderst særpræget landskab, totalt fladt, uden sidestykke i Danmark. Overalt er der græssende kvæg af den sort-brogede race – og får.

Efter ca. 4 km føres vejen op på diget, hvor den holder sig lige til *Højer* ③ by. Fra diget er der en usædvanlig vid udsigt, t. højre mod *Tønder* og t. venstre over marskområderne helt ud til *Vesterhavet*, som i solskin ligger som en blinkende stribe. Det nye fremskudte dige ses tydeligt i klart vejr, men til gengæld lukker det for en del af udsigten til *vadehavet*. Fra *digevejen* fornemmes himlen at hvælve sig højere og større end de fleste andre steder i landet, og ingen bakker, skove eller bygninger dækker for horisonten her. *Vidaen* løber parallelt med vejen ikke langt fra denne, men ingen træbevoksning eller krat langs dens bredder røber dens forløb.

Højer Sluse, 1 km fra byen, er anlagt ved *Vidaens* udløb, i forbindelse med det ca. 7 m høje dige, hvoromkring store flokke af får græsser. Der er en rivende strøm ved sluseåbningen, hvor *Vidaen* presses gennem den forholdsvis smalle åbning. Inden for slusen findes en lang træbro, hvor mange småfartøjer ligger fortojede.

På den udvendige side af slusen ved bredden af *Vidaen* er rejst en stolpe, der angiver vandstanden under forskellige oversvømmelser. Højeste vandstand målt 1825, næsthøjeste i 1976.

I en interimistisk bygning i nærheden blev i forbindelse med opførelsen af det nye frem-

skudte dige arrangeret en udstilling, der bl.a. ved hjælp af lysbilledforedrag viser projektets udførelse og teknikken i forbindelse hermed. Projektet blev planlagt til at skulle være færdigt i 1981. Diget er nu (nov. 1981) færdigt, men indvies maj 1982 sammen med den tyske del af diget (se i øvrigt beskrivelsen i tur 16). Udstillingen er flyttet til *Højer Mølle*, en smuk gammel vindmølle, der hævdes at være Nordeuropas højeste træ-vindmølle. Åben fra april til november kl. 13-17.

Højer by er en ret stor by med mange smukke rødstenshuse med den specielle sønderjyske hvide fugning mellem stenene, og mange af bygningerne har stadig bevaret deres stråtag.

En slentretur gennem byen er absolut at anbefale. Byen ligger på et bakketerræn fra istiden, omgivet af marsk. Højeste punkt i byen er dog kun 7 m over havniveau.

Højer er lige så gammel som kirken, der blev bygget omkring 1200 som en romansk kvaderstensbygning. Ved senere ombygninger benyt-

tedes munkesten og tufsten. Kirken har hvælvinger og enkelte kalkmalerier, det er et smukt, enkelt kirkerum domineret af den sengotiske 3-fløjede altertavle fra omkring 1425.

Ved tilbageturen fra *Højer* køres ad *Tønder landevej*, gennem *Møgeltønder* og til *Tønder*. En lidt længere og mere spændende rute skal her anvises:

Kør fra *Højer* ad landevejen, men drej efter ca. 1,5 km t. venstre til *Daler* ④ og kørt. højre (mod øst) ved kirken, der er en romansk kvaderstenskirke med en sengotisk fløjaltertavle fra omkring år 1500, og fortsæt mod *Østerby*, og herfra mod øst mod *Gallehus*. 2 km efter *Østerby* passerer *Lindskov Mølle* ⑤, en køn 3-længet rødstensgård med vandmølle. Herfra til *Gallehus* ⑥, hvor der er rejst mindsten på de steder, hvor de berømte guldhorn blev fundet 1639 og 1734.

Fra *Gallehus* er der ca. 1 km til landevejen, og herfra en tilsvarende afstand til *Tønder*.

Tur 7: Tønder-Løgumkloster (18 km)

Tønder-Store Emmerske-Draved Skov-Løgumkloster

Turen går fra det flade Tønder-landskab til det lidt højere beliggende område ved Løgumkloster. Undervejs kører man gennem den årtusindgamle »urskov«, Draved Skov, og den udstrakte Kongens Mose, et interessant naturområde. Da turen er temmelig kort, er der god tid til naturvandringer i disse områder, men man kan naturligvis også benytte tiden til byvandring i Tønder inden starten, eller efter ankomsten til Løgumkloster cykle tur 8, der ligeledes er temmelig kort.

Ruten til Løgumkloster går gennem tyndt bebyggede egne med kun få landsbyer, men med mange skov- og hedestrækninger.

Fra Tønder torv køres ud forbi sygehuset og ud til Haderslev landevej, som følges gennem Toft og Store Emmerske ①. Ca. 1 km efter denne landsby deler vejen sig, og vejen til Løgumkloster går t. venstre.

Det er en meget smuk vejstrækning i et naturskønt og frodigt landskab, en udpræget kontrast til de flade marsklandsaber vest for Tønder. Terrænet er ganske svagt bølget, og mellem markerne ses mange levende hegn og

hist og her forskellige småskove. En lille bakke, *Emmerske Bjerg*, hvis top er blot 16 m o.h., hæver sig en smule over det omgivende terræn. En landevej krydses knap 2 km efter, og herefter går turen direkte ad vejen til Løgumkloster.

Landskabet på den anden side af den krydsede vej er meget tyndt bebygget, idet næsten alle gårde ligger langs vejen, dette gælder hele strækningen til Løgumkloster, og hele området virker meget afsides.

Draved Skov ② hæver sig op over det omgivende flade landskab med heder og moser. Men det absolut interessanteste ved skoven kan ikke ses udefra. En rundtur i skoven vil give den naturinteresserede oplevelser, der ikke kan erhverves noget andet sted i Danmark.

Draved Skov er noget helt enestående. Den er en urskov. Store dele af skoven har aldrig været forstmæssigt drevet, men har siden yngre stenalder for over 6.000 år siden henligget uden menneskelige indgreb. Ved en vandring i skoven kan man opleve, hvordan en løvskov af den slags, der dækkede næsten hele Danmark for 5-6.000 år siden, har set ud. Det mest oprinde-

Den store markedsplads i Løgumkloster

lige afsnit er et område med småbladet lind, som i vore dage ikke danner skove, men der findes også en egeblandingsskov med en tæt, kratagtig underskov, som er næsten uigennemtrængelig.

På grund af sin egenart har skoven gennem mange år været gjort til genstand for talrige videnskabelige undersøgelser og forsøg med stenaldermæssig landbrugsdrift. Man har arbejdet med træfældning ved hjælp af flintøkser, og man har forsøgt sig med svedjebrug på samme måde som stenalderbønderne gjorde, dvs., at man efter træfældningen brændte området af og derefter såede korn.

Alle disse forsøg har givet videnskaben uvurderlige oplysninger om bondestenalderens landbrugsmetoder.

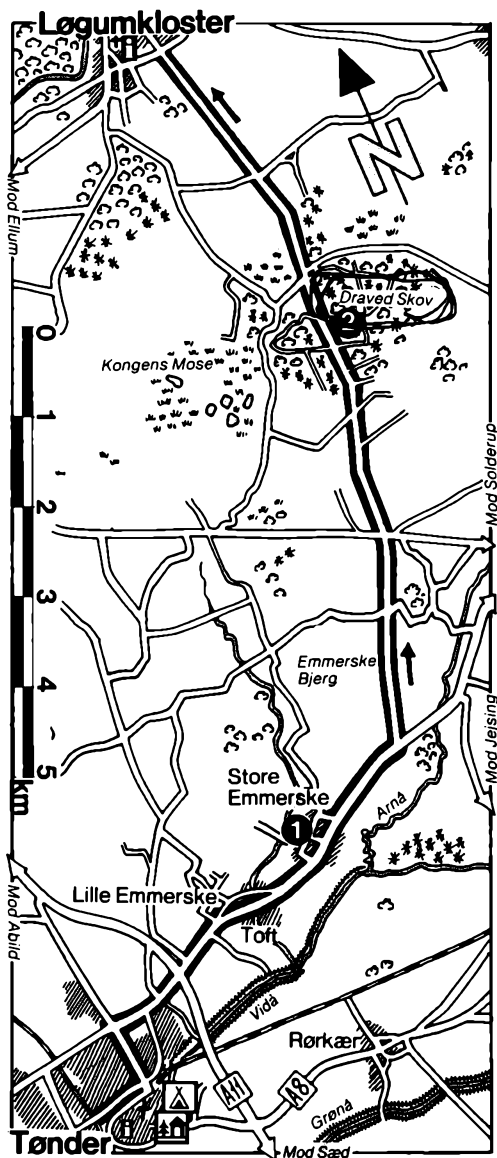
Som man kan forvente, er der i Draved Skov et fugleliv lidt ud over det almindelige. Forskellige arter af rovfugle yngler her, f.eks. duehøg, men også andre fugle som kærnebider, pirol og ravn. Foruden naturligvis de almindelige arter.

Kongens Mose, som ligger på den vestlige side af Draved Skov, er en højmosse, der er delvis afvandet og opdyrket. Det er resterne af et mægtigt mose- og hedeområde, hvorefter nu 60 ha er fredet. Det er et stort naturområde, tilgængeligt for publikum, men sti- og vejnettet er meget beskedent, beregnet for gående. Det er en særpræget og »vild« bevoxsning med krat og spredt stående buskads. Der er et rigt fugleliv af bl.a. urfugl, stor regnspege, tinksmed, hede-lærke og en koloni af sorttærner.

Fra Draved Skov er der ca. 3 km til Løgumkloster ③, en smuk tur i et landskab med mange skove, og langs vejens sider er der en tæt vegetation af småkrat med et væld af vilde planter, der om sommeren fremviser en rig-holdig farveskala.

Løgumkloster er en særpræget by, vokset op omkring et cistercienserkloster, grundlagt 1173. Klosterkirken menes bygget i årene 1225–1325, høj som en domkirke, men i forhold hertil meget kort. Arkitekturhistorisk er det en højt berømt kirkebygning med et særdeles smukt kirkerum. I tilknytning til kirken er dele af klosteret bevaret med klostergården og -gange.

Syd for kirken løber Slotsbæk, der forenes med Brede Å, som løber vest for byen. På en græsplæne øst for kirken og landevejen er rejst et moderne klokketårn, som hver aften spiller salmer. I den nordligste ende af byen, ved De gamles Hjem, er indrettet et stort springvand, der om aftenen springer med vand i forskellige farver i mange forskellige variationer.

Byens kunstmuseum indeholder en god samling af værker af maleren Olivia Holm-Møller foruden skiftende udstillinger af unge kunstnere, i sommerperioden ofte kombineret med musikaftener.

I byen er anlagt en stor, trekantet græsklædt markedsplads, kantet af træer, en forbavsende stor plads, byens størrelse taget i betragtning.

På taget af en af byens gamle bygninger findes en storkerede, hvor der stadig om sommeren er ynglende storke.

Tur 8: Løgumkloster- Vongshøj-Løgumkloster (22 km)

Løgumkloster-Løgumgårde-Vongshøj-Vester Terp Fællad-
Vester Terp-Løgumbjerge-Løgumkloster

Turen kan gøres på et par timer, og kan f.eks. køres uden bagage om eftermiddagen eller aftenen efter ankomsten til Løgumkloster, men kan også kombineres med tur 18, som går til Ribe.

Målet for turen er dels bakkepartiet omkring Vongshøj, hvor der er en af Sønderjyllands videste udsigter, dels bakkelandskabet Løgumbjerge med skovklædte skrænter.

Fra det nordvestlige hjørne af Løgumkloster køres fra Bredebro landevej til landsbyen Løgumgårde ① og forbi kirken ad landsbygaden. I den nordlige ende af Løgumgårde, ca. 0,5 km efter kirken, drejes t. vejstre ved vejskiltet mod Vongshøj 1 km.

Man kommer herved under landevejen, hvor efter en meget stejl bakke skal forceres. Vejen går gennem en lille skov, og på toppen af bakken, der i øvrigt er ret langstrakt, fører en markvej (med et svært læseligt skilt) t. højre op til Vongshøj ②, hvor et murstenstårn med jerntrappe og jernrækværk er placeret som udsigtstårn. Tårnet er ca. 10 m højt, og Vongshøj er 62 m højt. Det tjener som trigonometrisk station. I øvrigt er tårnet anbragt på en mægtig oldtidsgravhøj.

Det er et af Sønderjyllands populære udsigtspunkter, og ikke uden grund. Udsigten herfra er fantastisk. Store dele af Sønderjylland kan overskues, og når vejret er meget klart (men

Den pragtfulde, gamle cistercienser-klosterkirke i Løgumkloster

også kun da), kan man se både Vesterhavet og Tønder – Kristkirkens spir.

Efter besøget på *Vongshøj* fortsætter man ad vejen, krydser landevejen og kører ned ad bakke de næste 1,5 km, hvorefter man drejer skarpt t. højre mod *Vester Terp* ③. Man kan naturligvis, ved at følge landevejen til Vester Terp i stedet for at krydse den, spare et par km kørsel. I øvrigt er der en smuk udsigt fra landevejen ned over det faldende terræn mod vest.

Fra *Vester Terp* går turen så mod *Løgumbjerge*, og her går det op ad bakke – kraftigt, på en strækning af 1,5 km. Stigningen på denne strækning er på 30 m. Ved en korsvej fortsættes lige ud, mod *Løgumbjerge*. Kort efter fører en lille vej ned til skoven, der dækker en del af »bjergene«, som er et naturskønt område med mulighed for naturvandring. Vor rute fortsætter dog ad vejen lige ud, og efter en meget stejl nedkørsel ender bivejen ved den store Kolding landevej ④.

Her følges landevejen til *Løgumgårde* ①, den løber langs foden af de meget stejle *Løgumbjerge*, og t. venstre for vejen er der en særdeles smuk udsigt ud over det temmelig flade landskab, hvor vandløbene Lobæk og Smedebæk løber sammen og fortsætter langs *Løgumgårde* og under navnet Brede Å passerer *Løgumkloster*, Bredebro og til sidst udmunder syd for Rømø-dæmningen.

Følg Kolding-Tønder landevej forbi *Løgumgårde* gennem den meget store *Åved Plantage*, indtil landevejen Bredebro-Løgumkloster krydses midt i plantagen. Herefter følges denne landevej til *Løgumkloster*, knap 2 km.

Åved Plantage er en meget smuk plantage med en god bestand af usædvanlig velvoksne og høje nåletræer. Her er i øvrigt muligheder for gode spadsereture.

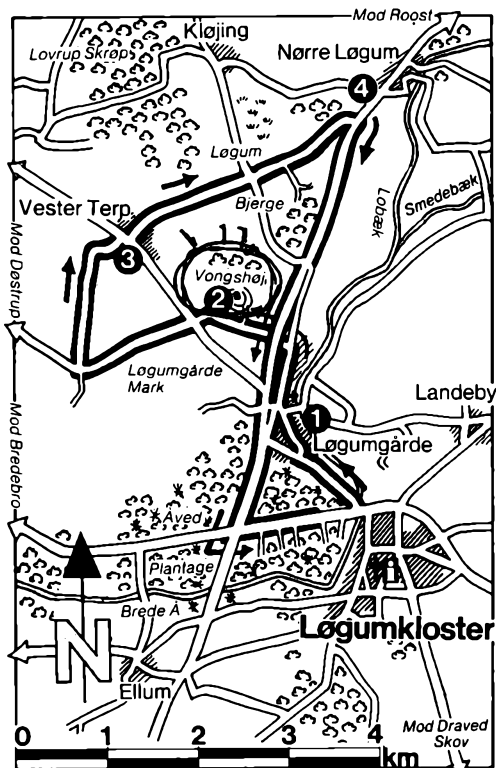
afledt af Odin, »Odins høj«, medens andre mener, at det slet og ret betyder »Vangs høj«.

Vongshøj er delvis ødelagt som gravhøj, og andre af gruppen er helt forsvundne. Hvor store ødelæggelserne har været, giver følgende tal: i Nørre Løgum sogn vides det, at 73 gravhøje i løbet af højst 200 år enten er helt sløjet eller ødelagt; der er nu 17 tilbage, som alle er fredede.

I en af højene nær *Vongshøj* fandtes i begyndelsen af dette århundrede et bronzesværd og en arming af guld. Disse ting blev solgt til museet i Kiel, eftersom landsdelen jo dengang var under tysk administration.

Løgumbjerge er et bakkeområde dannet under den næstsidste istidsperiode. Sammen med *Vongshøj* bakkø danner de et bakkesystem af 6 km længde og en 30 m høj stejlskrænt, rækkende fra *Løgumgårde* op til Nørre Løgum. Denne landskabstype er uden sidestykke i hele Vestslesvig.

Løgumbjerge er præget af et system af dybe, stejlvæggede erosionskløfter, dannede af nedløbene regnvand i årtusinder, og nu skov- eller kratbevoksede.

Supplerende bemærkninger

Vongshøj er en gravhøj på knap 5 m højde. Den er den største af en gruppe på 50 gravhøje, sandsynligvis fra bronzealderen, som alle for ca. 3.000 år siden blev opkastede på den store bakkø, så de var synlige i miles omkreds. Det var skik i bronzealderen, og navnlig i Jylland, at anbringe højene, så de var synlige over store afstande. Ofte er de anlagt langs den tids vejssystemer, f.eks. i Vestjylland, og mange af disse ældgamle veje eksisterer stadig. Om navnet »Vongshøj« er der forskellige teorier, nogle mener, at det er

Tur 9: Løgumkloster-Åbenrå (35 km)

Løgumkloster-Øster Terp-Bedsted-Klovtoft-Hjordkær-Åbenrå

Turen går fra de flade smeltevandssletter ved Løgumkloster via den lave bakke ved Øster Terp gennem de vandløbs- og engrige områder mellem Bedsted og Hjordkær til de store bakker, der omgiver den gamle istids tunneldal, hvor Åbenrå ligger.

Fra Løgumkloster køres ud af byens østlige ende, forbi museet og ud til Åbenrå vejen. På dennes modsatte side fortsætter vejen mod Øster Terp ①. Denne vej går mod øst. Det er en let trafikeret bivej, som går gennem et fuldstændig fladt, noget monotont landskab præget af snorlige bække og grøfter, hvorimellem græseenge breder sig, befolket af et utal af sortbrogede køer. Alle gårdene er anlagt langs vejen. På denne vis køres 6 km.

Efter de første 4 km krydses en bivej, og efter yderligere 2 km ender vejen i et T-kryds, Mårbæk-Øster Terp vejen. Følg skiltet: Øster Terp, og drej til venstre. Her møder man den første, svage bakke, og kort efter er man i Øster Terp. Man bemærker den pludselige ændring i landskabstypen; fra de flade engstrækninger er man nu kommet ind i en landskabstype, der er mere »normaldansk«, med afvekslende landbrugsafgrøder, og løvtræer. Selv de vilde planter langs vejens grøftekanter skifter karakter.

I Øster Terp holdes t. højre, og skiltet mod Bedsted ② følges. Umiddelbart før Bedsted

krydses en stor, NS gående landevej (Tønder-Haderslev).

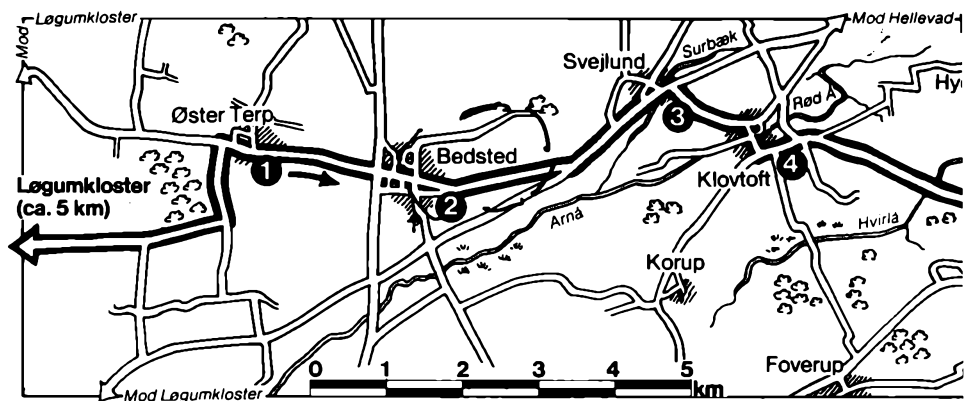
Bedsted er der to parallelt gående landsbygader, som forenes i den østlige ende af byen.

En lille afstikker til kirken kan anbefales, den ligger i byens sydlige udkant tæt ved landevejen. Et stort, smukt kampestensdige indhegner kirkegården, hvor 2 grave er lavet vidnesbyrd om tragiske livsskæbner. Den ene rummer landskabsmaleren og -tegneren J. Th. Lundbye, der meldte sig som frivillig i den 1. slesvigske krig. Ved et ulykkeligt vådeskud dræbtes han i 1848, da han lå indkvarteret nær byen. Han blev knap 30 år.

I 1863 begav hans gamle mor, der aldrig havde set hans grav, sig af sted til Bedsted for at få dette ønske opfyldt, inden hun døde. Men vejret og rejsens strabadser var for meget for hende, og hun døde, inden hun nåede frem. Hun blev derefter begravet på Bedsted Kirkegård.

En gravsten beretter om 22 sogneboere, der døde under 1. verdenskrig i tysk krigstjeneste.

Efter kirken køres ad bygaden mod øst, og efter ca. 2 km støder vejen til landevejen, som nu følges, indtil den deler sig. Her skal man holde t. højre. Her, i Svejlung ③, løber mellem de to veje, en lille å, Surbæk. Over denne findes en gammel stenbro, hvis alder fremgår af en sten, rejst i vejkanthen ved broen; Christian 7. 1786.

Surbæk-stenen

For at skåne broen er trafikken ledt udenom ad de to landeveje, men den bliver stadig brugt af de lokale beboere.

Kort efter broen går en vej fra landevejen mod *Klovtoft* ④, følg den, og hold t. højre ved første vejdeling i byen. I byens anden ende drejes t. venstre ad vejen mod *Kassø* (vejskilt). Det er en ganske køn vej i et tyndt bebygget område med store eng- og mosearealer. En bæk krydses, og lidt senere en landevej, og 2 km senere støder vejen til *Kassø-Hjordkær* vejen.

Fortsæt t. venstre til *Sdr. Ønlev* ⑤, og herfra til *Hjordkær* ⑥, hvor vejen svinger forbi kirken, en lille bygning med tårn og desuden en klokkestabel af træ; på våbenhusgavlen et solur fra 1762. Følg landsbygaden, indtil den munder ud i landevejen til *Åbenrå*. Her drejes t. venstre, og jernbanen krydses.

Hjordkær stationsby er ret stor, og byen har bager, købmand, kro og restaurant.

Kort efter krydses, ved *Nybøl* ⑦, en landevej, *Rødekro-Tinglev*. Her er plantet et vejskilt: *Hørvejen*, så det er altså den gamle *Hørvej*, der her optræder som en bred, asfalteret landevej.

Efter *Årslev* ⑧ begynder terrænet at blive bakket, og efter at have passeret under motorvejen kører man mellem stejle bakker på begge sider dækket af bøgeskov. Gennem den bakkede skov har vejen følgeskab af en bæk, der på en strækning løber tæt på vejens højre side.

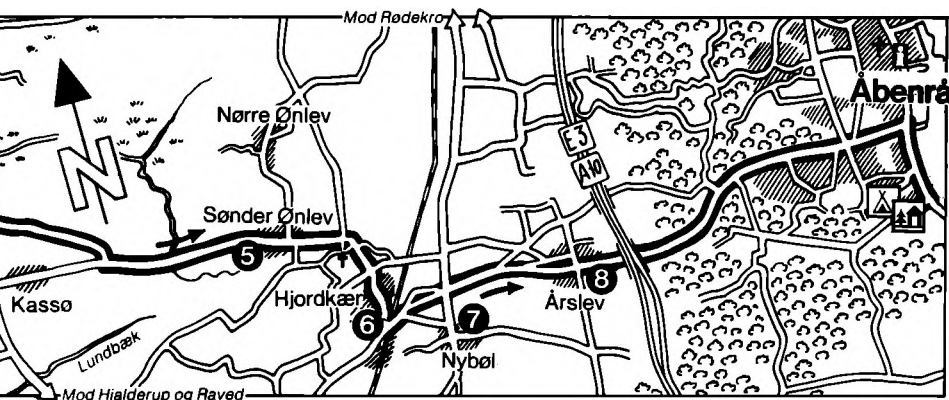
Efter skoven kører man gennem en forstad til *Åbenrå*, og den sidste del af turen går kraftigt ned ad bakke, indtil vejen ender ved kystvejen, syd for *Åbenrå* havn og gamle by.

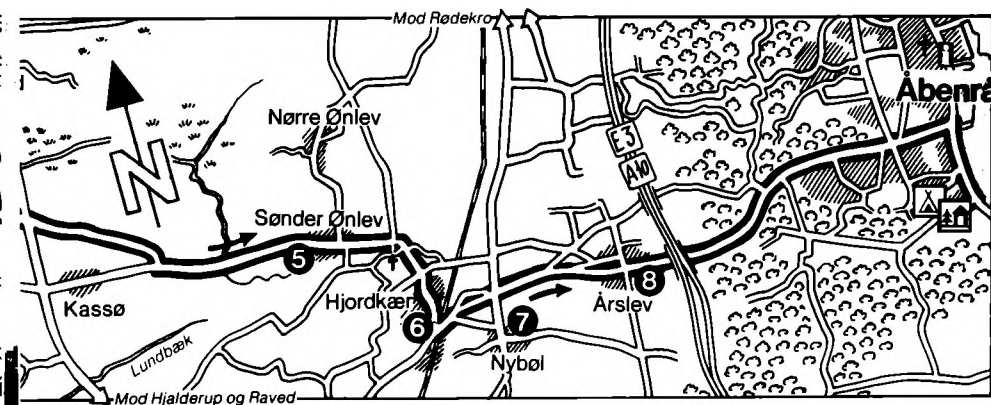
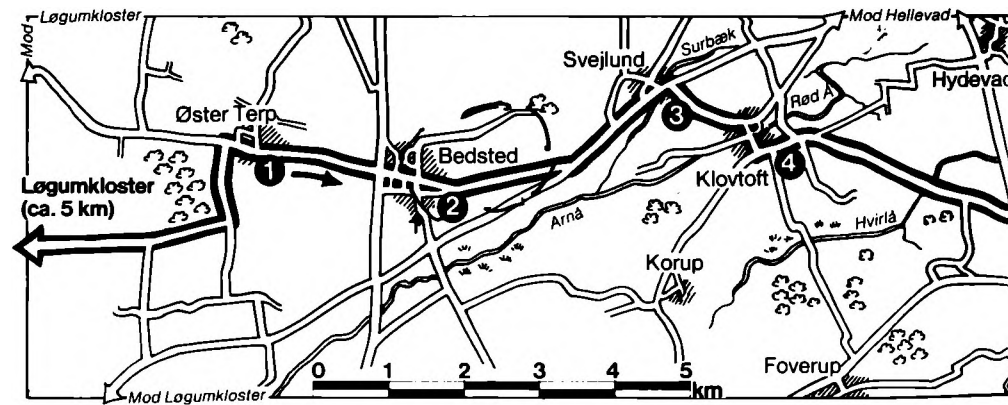
Skal man til vandrerhjemmet, kører man t. højre ad kystvejen, indtil et skilt viser vej – op ad en ganske usædvanlig stejl bakke.

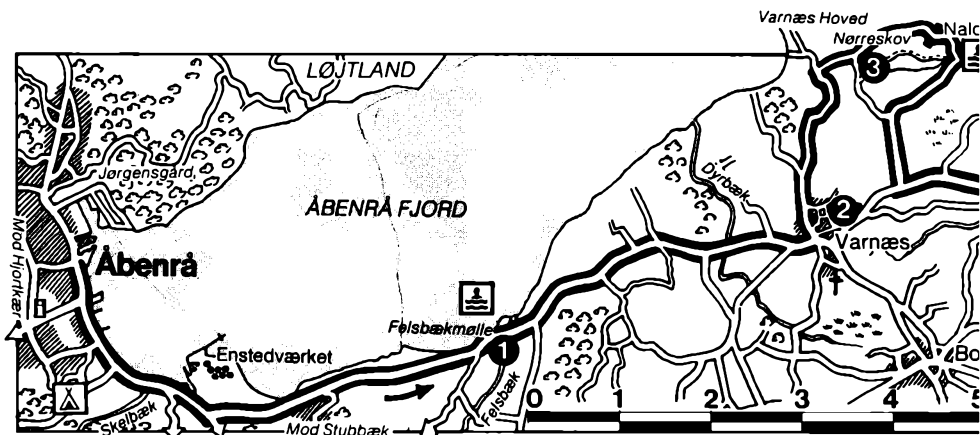

Supplerende bemærkninger

Bedsted Kirke er en romansk bygning med senere tilføjelser, oprindelig bygget af rå kampesten. Tårnet af munkesten. Den er for nylig restaureret. Indvendig fremtræder den som et meget enkelt og smukt rum med bjælkeloft. I nordsiden findes 3 små romanske vinduer. Sengotisk fløjaltartavle fra ca. 1525, sengotisk sidealtartavle, Maria med barnet, fra før 1500, 2 krucifikser fra 1400-tallet, prædikestol fra 1660, der efterligner Tønder-renæssance-typen. På våbenhusets gavl et solur fra 1899.

Tur 10: Åbenrå-Sønderborg (42 km)

Åbenrå-Varnæs Hoved-Ballebro-Sandbjerg-Sønderborg

For at lægge ruten så tæt ved kysten som muligt, har det været nødvendigt at benytte landevejen over store strækninger. Ved Varnæs føres ruten ud på den særdeles naturskønne halvø, og efter Øster Snogbæk går ruten ad afsidesliggende biveje tæt på Allsund. Efter Sandbjerg kan som alternativ rute foreslås: Ragebøl-Dybbøl-Dybbøl Mølle-Sønderborg, se tur 3.

Det er en meget smuk tur, stærkt bakket mange steder, dejlige udsigter over Åbenrå Fjord, Als Fjord og Allsund.

Kør ad kystvejen forbi *Ensted-værket* og hold t. venstre, hvor vejen deler sig. Man kommer snart op i bakkelandet, og et par steder er der rasteplasser og storslåede udsigter over Åbenrå Fjord. Herefter går vejen ned i havniveau ved *Felsbækmølle* ①, hvor der er bådplads og bademuligheder. Derefter kommer en stejl stigning, og efter knap 4 km er man i *Varnæs* ②.

Drej t. venstre ad vejen mod Varnæs Hoved, følg skiltet til *Snedled* eller *Nørreskov*. Det er en meget smuk vejstrækning med levende hegn langs siderne, vejen snor sig op og ned ad bakker. En grusvej fører ud til *Varnæs Hoved*, men en privat grund spærrer totalt for adgangen til kystskrænten – og til udsigten. Så det er omsonst at benytte den. Hold t. højre og kør altså til *Nørreskov* ③, hvor der ingen skov er, men derimod en fin udsigt mod nord helt op til

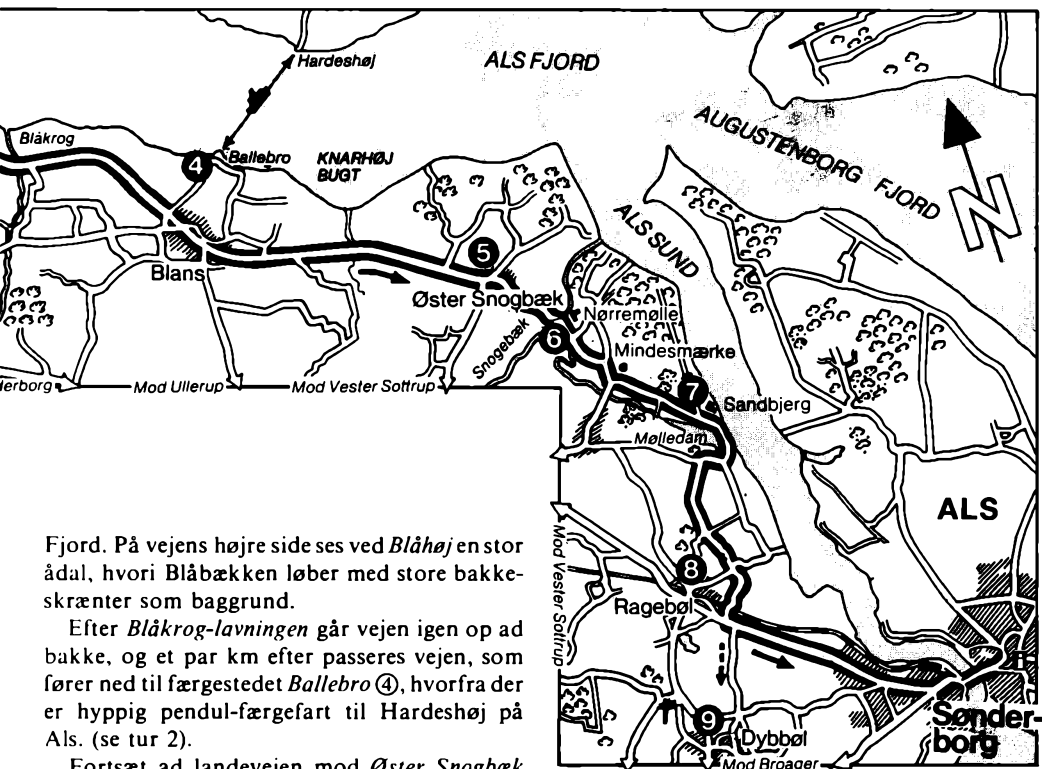
Lille Bælt, og mod øst ses Als tydeligt, afstanden er kun 4 km. Man kan se langt ind i Stegsvig Fjord.

Ved *Naltang* går vejen gennem en gård, og grusvejen bliver afløst af asfalteret. Nu går det stærkt ned ad bakke til kysten, et skønt sted med en lille badestrand og nogle både.

På de næste par hundrede meter skal man være opmærksom! Vejen drejer væk fra kysten og går stejlt op ad bakke, og et bestemt sted ved begyndelsen af bakken åbenbares et fantastisk syn: en meget bred og stor dal med høje bakker på begge sider bevoxet med skov, og i dalen ligger en temmelig stor sø. Dette sted er det eneste, hvorfra søen kan ses, hvis man holder sig til vejen. Kører man turen den modsatte vej, vil man være ude af stand til at se dalen og søen. Den ligger utroligt godt gemt, skjult af skovklædte bakker og bevoksning. Som eksempel kan nævnes, at en landmand havde boet på egnen et helt år, før han rent tilfældigt opdagede søen.

Oppe på bakkens top går en vej t. højre: ved at følge den kan man ved søens vestende ad en sti komme ned til bredden, langs hvilken der går en sti.

Ved landevejen holdes t. venstre, og efter et par km i bakket terræn, går det ned ad bakke til en sækning, hvori Bovrup Bæk løber ud i Als

Fjord. På vejens højre side ses ved *Blåhøj* en stor ådal, hvori *Blåbækken* løber med store bakke-skrænter som baggrund.

Efter *Blåkrø-lavningen* går vejen igen op ad bakke, og et par km efter passeres vejen, som fører ned til færgestedet *Ballebro* ④, hvorfra der er hyppig pendul-færgefart til *Hardeshøj* på Als. (se tur 2).

Fortsæt ad landevejen mod *Øster Snogbæk* ⑤. Undervejs passeres *Knarhøj Bugt*, hvor en lille bæk i en sænkning udmunder i *Als Fjord*. Her er endnu en fin udsigt over fjorden til Als.

Ved *Øster Snogbæk* er der 3 veje, og ruten følger den midterste – der er intet vejskilt. Det er en køn lille bivej med en frodig bevoksning langs kanterne. På højre side af vejen står et kæmpestort, enligt træ, ved hvis fod er anbragt en mindesten: Chr. J. Maltesen – 1790–1857.

Landskabet er varieret, nu og da med fine udsigter over *Als Fjord*, en lille ådal med *Snogbækken* passeres, og en gård, *Nørremølle* ⑥, antyder, at der engang har ligget en vandmølle her. *Nørremøllevej* hedder vejen. Efter bækken går en vej t. venstre, fortsæt lige ud, og ved mødet med endnu en vej holdes t. højre. Kort efter deler vejen sig, og her holdes t. venstre. På dette sted er i venstre vejkant begravet en tysk soldat: »Hier ruhet Martin Schacht« ... , kanoner i den kgl. preussiske hær, f. 19/8 1841 – d. april 1864 ved storm på *Dybbøl skansen*. »Friede seine Asche.«

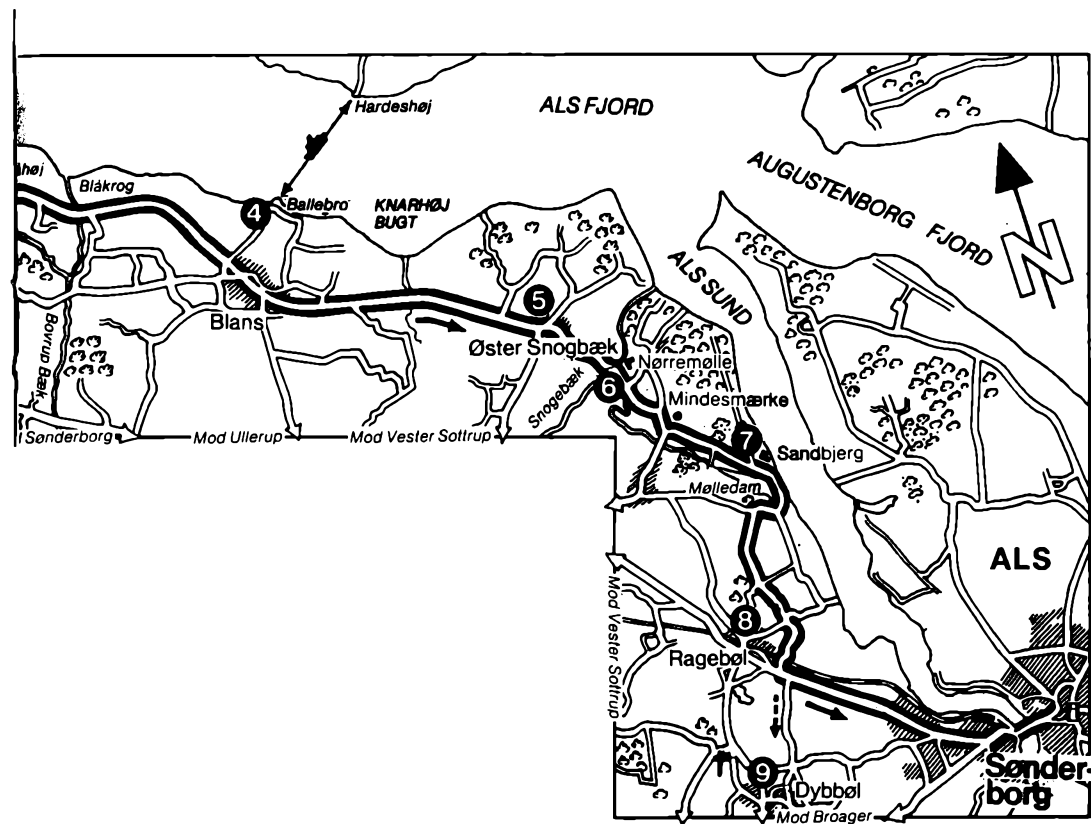
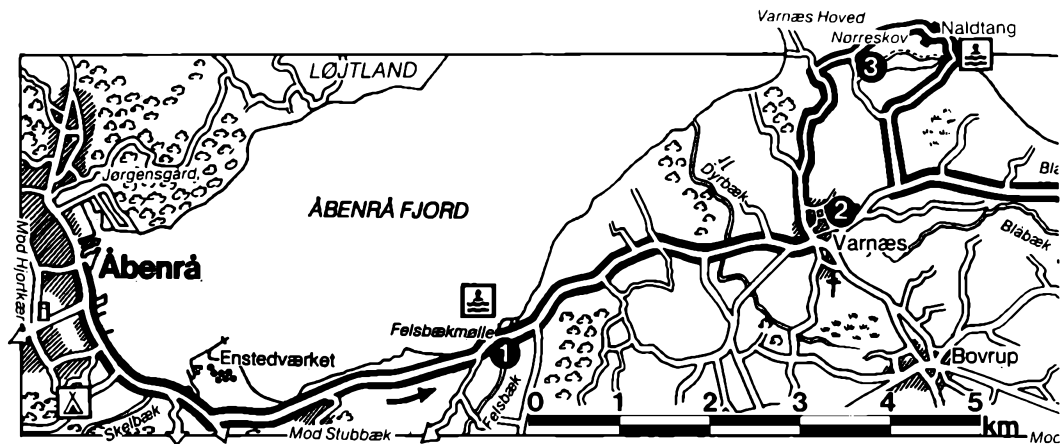
Hvorfor ligger han begravet netop her? Det var fra *Sundeved*, de danske flygtende tropper i 1864 blev overført til Als, skarpt forfulgt af de tyske styrker, men gravens tilstedeværelse her virker alligevel gådefuld.

Efter 2 km kørsel passeres herregården *Sandbjerg* ⑦, tilbagetrukket fra vejen, skjult af træer, og dens pludselige tilsynekomst virker uventet og højest overraskende.

Den ligger smukt, ja ligefrem romantisk, over for en opstemmet sø, en mølledam. Vejen fortsætter langs søen på en dæmning, der overraskende nok er anlagt ganske tæt ved kysten. Højdeforskellen mellem søens vandstand og kysten er betragtelig og skaber en særpræget virkning.

Følg vejen t. højre rundt langs søen, og hvor den lidt efter deler sig i to, kød t. venstre, hvor skiltet viser mod *Ragebøl* ⑧. Den næste km er en usædvanlig smuk strækning; en vej t. højre fører til *Ragebøl*, hvorfra der er knap 1 km til *Dybbøl by* ⑨. Herfra kan man så køre ud til landevejen og ad denne køre til *Sønderborg*. Imidlertid går vor rute ikke denne vej.

Fortsæt lige ud ved *Ragebøl* vejen mod *Stovgård*. Her går en vej ned t. venstre mod *Als Sund*, og her er der en god udsigt til den nye *Alsund-bro* nord for *Sønderborg*. Fra *Stovgård* er der ca. 1 km til *Åbenrå-Sønderborg* landevej, som følges direkte til *Sønderborg*.

Tur 11: Åbenrå-Løjtland-Haderslev (42 km)

Åbenrå-Løjt Skovby-Barsmark-Løjt Kirkeby-Nørby-Genner-
Genner Strand-Hoptrup-Marstrup-Haderslev Dam-Haderslev

Ruten går gennem det stærkt bakkede moræne-landskab ved den sønderjyske østkyst med besøg ved kysterne ved Åbenrå Fjord og Genner Bugt, hvorfra den bevæger sig ind i landet, krydser forskellige bakkeformationer og den brede Hoptrup Dal for til sidst at følge Haderslev Dam til Haderslev.

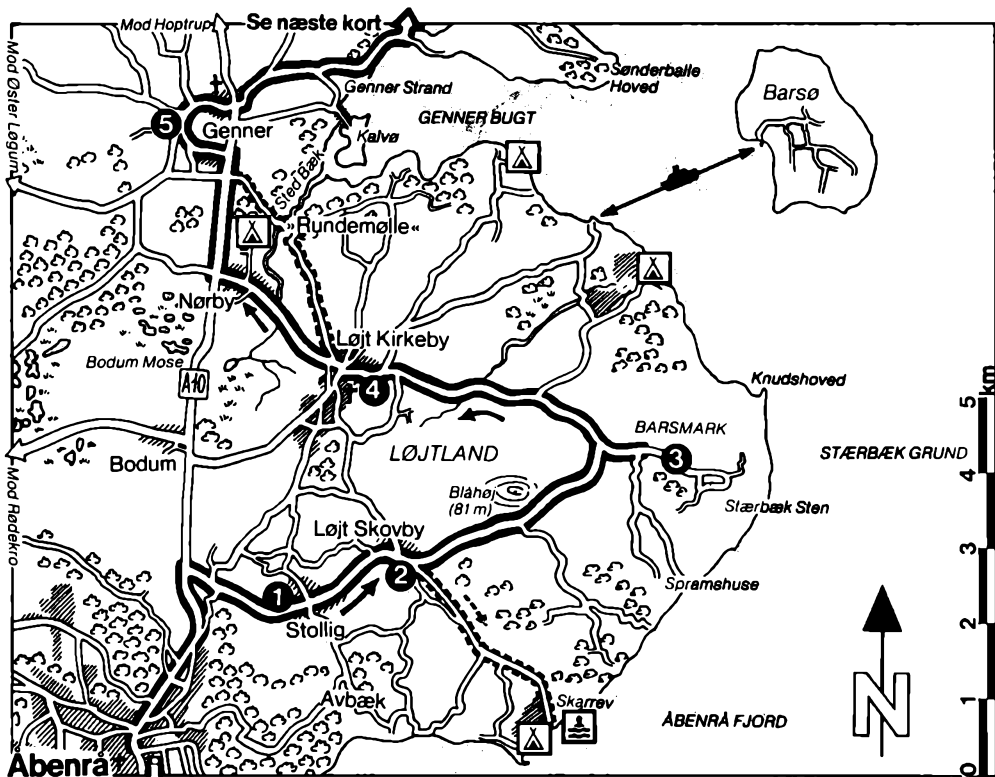
Særlig smukke områder er Løjtland og Genner Bugt.

Fra Åbenrå startes ad Haderslev landevej, A10, som går nordpå gennem en dal omgivet af store skovklædte bakkedrag. Hvor vejen slipper fri af byen, begynder en lang og anstrengende tur op ad bakke. På toppen af denne er der en usædvanlig smuk udsigt ud over Åbenrå og dens omgivende skovklædte bakker. Heroppe

går en vej t. højre, ud på *Løjt-halvøen*. Den første del af ruten går til *Stollig* ①, en køn vej gennem et stærkt kuperet terræn, der efter *Stollig* bliver stadig mere bakket. I *Løjt Skovby* ② er man kommet op i højder på omkring 70 m.

Fra Løjt Skovby, som er en lille fredelig landsby, udgår flere veje. En af dem fører ned til det populære badested, *Skarrev*, ved Åbenrå Fjord, hvorfra der er en meget smuk udsigt over hele fjorden og til Varnæs Hoved ved fjordens modsatte side.

Vejen til *Skarrev* er meget smuk med fine udsigter over det hældende terræn ned mod fjorden. På grund af Skarrevs store turistmæssige søgning er der i badesæsonen en ret livlig

biltrafik. Ved kysten findes en campingplads. Inden man begiver sig ned til kysten, skal man dog huske på, at de ca. 3 km tilbage til Løjt Skovby skal køres op ad bakke næsten hele vejen, med en stigning fra 0 til 70 m.

Strækningen fra *Løjt Skovby* til *Barsmark* ③ går gennem et udpræget »højland«, tyndt bebygget, og mellem store bakkepartier, et typisk Løjtlandskab. Man har en fornemmelse af at være virkelig højt oppe, muligvis følger vejen vandskellet, idet stigningerne ikke er udpræget stejle. Der er dejlige udsigter dels over landskabet, dels over Åbenrå Fjord, og mellem bakkerne er flere steder mosefyldte lavninger. Undervejs passeres på nært hold »Blåhøj«, som med sine 81 m er et af de højeste punkter på Løjtland.

Barsmark er en langstrakt landsby, med en længde af over 1 km. Strækningen herfra og til *Løjt Kirkeby* ④ er særdeles bakket med ret stejle stigninger, og midtvejs går vejen ned i en sækning med udsigt over en stor engstrækning på venstre side.

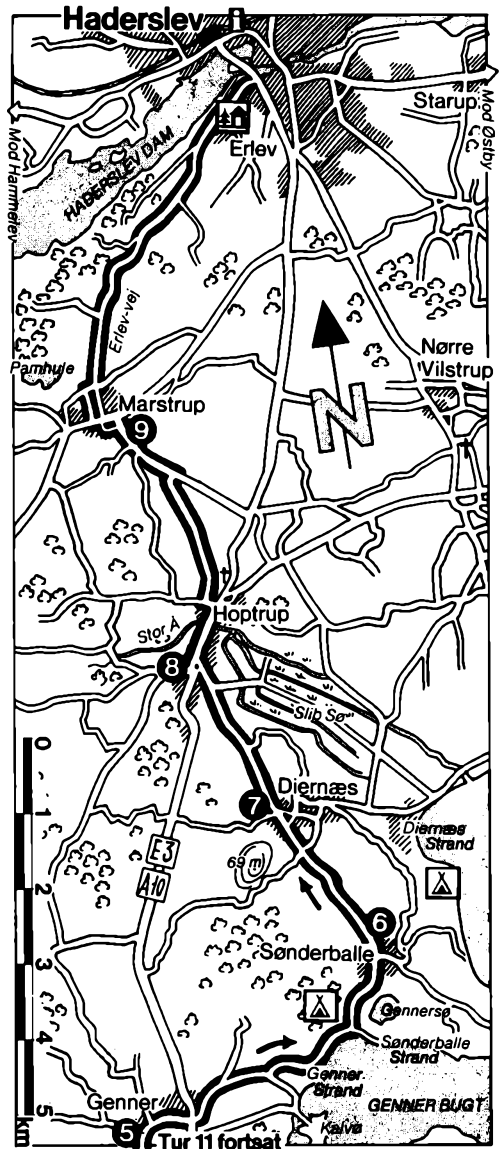
Løjt Kirkeby er en forholdsvis stor landsby med kro og flere forretninger.

Kirken er en oprindelig romansk kampestensbygning med tilsætning af munkesten. Men man får størst udbytte ved at kigge indenfor. I korets hvælvinger findes sengotiske kalkmalerier fra omkring 1520, men kirkens største klenodie er den usædvanlig store sengotiske fløjaltertavle, dateret 1520. Det er et pragtstykke, og det er Nordslesvigs største altertavle. I nordre korsarm ses et såkaldt »riffelmaleri« fra 1750, som set fra den ene side viser den korsfæstede, og fra den anden side den opstandne Kristus. Udvendig er kirken holdt i de danske farver. På våbenhusets gavl et solur af kalksten fra 1717.

Fra *Løjt Kirkeby* fører en vej via »Rundemølle« til *Genner*, en smuk tur med store bakker, men da det er en meget primitiv grusvej med løst grus, er det så godt som umuligt at benytte den pr. cykel.

Vor rute går via *Narby* til hovedlandevejen A10, en uhyggelig stærkt trafikeret vej uden cykelsti. Efter 1,5 km mod nord køres t. venstre til landsbyen *Genner* ⑤, og efter at have passeret kirken kører man over hovedvejen ad en bivej til *Genner strand*, en køn strækning, som via en kraftig nedkørsel fører ned til bugten.

Et meget smukt sceneri med udsigter ud gennem bugten og over til øen *Barsø*, hvortil der i øvrigt går færge fra Løjtland. I bunden af

Genner Bugt, som er et godt badested, ligger den lille ø, *Kalvø*, som er forbundet med fastlandet med en dæmning.

Man kan cykle derover, og det kan anbefales. På øen findes restaurant og hotel samt en bådplads for lystsejlere. I 1847 anlagdes på den dengang ubebyggede ø et skibsværft, som blev egnens største. En serie fremragende sejlskibe blev bygget her, indtil værftet i 1870 blev nedlagt, da dampskibene havde udkonkurreret sejlskibene. Der er planer om at indrette Kalvø til et natur-rekreativt område.

Løjt-land

Fra *Genner strand* kører man op ad bakke til *Sønderballe* ⑥. På vej hertil er der udsigt til den smukke *Genner Sø*, omgivet af krat og engstrækninger. Fra *Sønderballe* fortsættes op gennem det kraftigt modellerede bakkeland omkring *Diernæs*; undervejs ses t. venstre en bakkekuppel, på hvis top en bronzealderhøj fremhæver profilen, 69 m o. h. Der er i øvrigt mange smukke udsiger, bl. a. ud over *Diernæs Bugt*. Et sted, hvor et autoværn danner beskyttelse mod det kraftigt skrånende terræn t. venstre, er der udsigt ud over et kønt, lavt område.

Diernæs ⑦ ligger højt i terrænet, og dette stiger yderligere på den anden side af byen, hvor vejen går op over en bakke med en lille gennemskæring. Oppe fra kanten af denne er der en fantastisk udsigt over 180° af synskredsen. Forude ses byen *Hoptrup*, t. højre ses havet, og skråt fremefter t. højre er der en formidabel udsigt over en bred og lang ådal. Det er den tidligere *Slib Sø*, der ved et system af kanaler er afvandet og nu fremtræder som en meget bred å, som har sit udløb i *Diernæs Bugt*. Et hvil her er absolut anbefalelsesværdigt.

Fra udsigtspunktet går ruten derefter kraftigt ned ad bakke over en strækning af et par km

indtil vejen i *Hoptrup* ⑧ støder til den stærkt trafikerede A10 hovedvej.

Hoptrup er en stor by, strækkende sig over en kilometers længde. Den ligger i en tunneldal, der strækker sig fra *Diernæs Bugt* til vest for byen, hvor der findes moser og enge.

Inden stigningen op til *Hoptrup Bakke* drejes t. venstre ved kirken og umiddelbart efter ad vejen t. højre, mod *Marstrup*. Det går op ad bakke, og undervejs er der bakkskrænter t. højre og udsigt t. v. over et kønt, bakket terræn. Efter et højresving støder vejen til en bred vej, som følges t. v. til *Marstrup* ⑨.

I gennem byen går en landevej, følg den et kort stykke t. v., hvorefter der drejes t. højre ad en bygade, igen t. h. og til slut v. v. ad *Erlevvej*. Her skråner terrænet stejlt ned til den lille *Pamhule Sø*, et populært udflugtsmål fra *Haderslev* (vandretur fra bådpladsen i *Haderslev Dams* vestende gennem skoven til *Pamhule*).

Efter et par kms kørsel ad *Erlevvej* forbi krat og plantager kan man se *Haderslev Dam*. Vejen løber forholdsvis højt oppe i landskabet, og terrænet falder ned mod *Haderslev Dam*. Efter yderligere få km når man til *Erlev*, en forstad til *Haderslev*, hvor vandrerhjemmet ligger t. v. tæt ved bredden af *Haderslev Dam*.

Tur 12: Haderslev-Jels (Troidkær) (42/46 km)

Haderslev-Moltrup-Christiansfeld-Stepping-Ørsted-Jels (Troidkær)

Ruten går gennem det bakkede terræn nord for Haderslev ad små, snørklede veje til Christiansfeld, hvorefter den drejer mod vest, bevæger sig over bakkeformationen ved Anderup, ned gennem ådalen ved Stepping og slutter ved Jels-søerne.

Fra Haderslev centrum skal man køre således, at man efter at have krydset den nedlagte jernbane har denne på sin venstre side. Find *Ribe landevej* og drej herefter t.h. ad vejen til *Sommersted* ①, et vejskilt viser vej. Kør ad denne, indtil der på højre side passeres en

benzintank, ca. 0,5 km efter at man har passeret motorvejen A10, som føres under vejen.

Ved benzintanken går en villavej t.h., *Ejsbølvej*, følg den. Nu kører man ca. 1 km stejlt op ad bakke, hvorefter gården *Ejsbøl* ② passeres ved et vejsving, og turen fortsætter ad vejen, stadig op ad bakke ad en smal, snoet bivej med læhegn på begge sider, med en smuk udsigt over en eng med bakker på dennes anden side.

Det er *Ejsbøl Mose*, en udtørret sø, hvor der siden 1955 har været foretaget udgravninger af en mægtig offerplads, hvor tusindvis af våben i

Den 300-årige bullade i Tyrstrup. En bulkonstruktion er en form for bindingsværk, hvor ikke alene de lodrette stolper, men også fyldningerne imellem dem er lavet af meget svært tømmer. Senere i tiden – p.gr.a. træmangel – erstattede man de vandrette bjælker med lerklining eller mursten, og således opstod den kendte danske bindingsværksbygning.

ynge romersk jernalder blev nedlagt som offer til krigsguderne, sandsynligvis efter vundne slag. Det er et af de rigeste fundsteder fra Danmarks oldtid.

En bakke, 57 m o. h., passeres på højre hånd, og kort efter begynder en nedkørsel ad en temmelig stejl bakke, hvorefter vejen slutter ved en bivej, der fører til *Moltrup* ③. Her passerer man østen om kirken, gennem byen, tværs over en landevej, og fortsætter til nabobyen *Rovstrup*, egentlig blot en samling huse og gårde. Her skal man atter krydse en bivej.

I *Rovstrup* skal man køre mod *Krejsel* og *Kokær*, dvs. mod venstre. Disse to navne dækker ikke over landsbyer, men gårde.

Ved *Krejsel* passeres grænsen til Christiansfeld kommune. Et sirligt vejskilt med kommunens våbenskjold er anbragt i højre vejside ved en gruppe store birketræer.

Ved venstre vejside risler en lille, ganske lavvandet bæk, den spæde begyndelse til Taps Å, som udmunder i Hejlsminde Nor. Kort efter slynger vejen sig forbi *Kokær* ④, og man skal herefter følge skiltet mod *Favravrå* ⑤, hvortil der er 3 km. Vejen er en usædvanlig trafiktom, smal og snoet bivej, som på visse strækninger slår følgeskab med den førnævnte bæk, nu på højre side. Der er en del bakker og kønne udsigter.

Favravrå er en samling huse og gårde. Følg bygaden t. højre og fortsæt t. højre ad *Hjærndrup-Christiansfeld vejen*. Efter ca. 1 km krydses A10/E3 hovedvejen, og ad den gamle vej føres man ind i *Christiansfeld* sydfra ad hovedgaden.

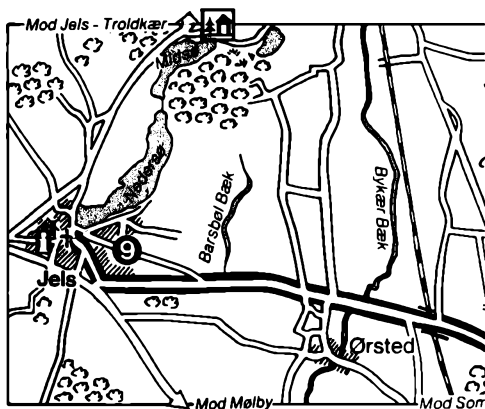
Det kan anbefales at gøre stop i byen og foretage en byvandring. Det er en meget særpræget by, grundlagt af Herrnhuttermenigheden i 1700-tallet.

En af byens specialiteter er de berømte Christiansfelder honningkager, som kun bages her. Ved en korsvej midt i byen finder man på det ene hjørne »Det gamle Honningkage Bageri« – den »ægte« bager – men på modsatte hjørne har et andet bageri til huse, Brødrehuset, som er det ældste, og som kalder sig »den rigtige«. De bager begge den samme slags honningkager.

På torvet findes turistkontoret, som har brochurer, bøger og andet materiale, og som hjælper med forskellige former for information.

I gården til Brødrehuset (»den rigtige bager«) findes en af byens seværdigheder, den gamle trævandspumpe (i øvrigt kan samme type ses i Ærøskøbing).

Turens videre forløb går forbi kirken ad *Lindegade*, hvorefter man ad en fodgænger/cy-

kelsti føres over hovedvejen og derefter under A10, hvorefter man ad en grusvej kommer til *Tyrstrup* ⑥ gamle præstegård.

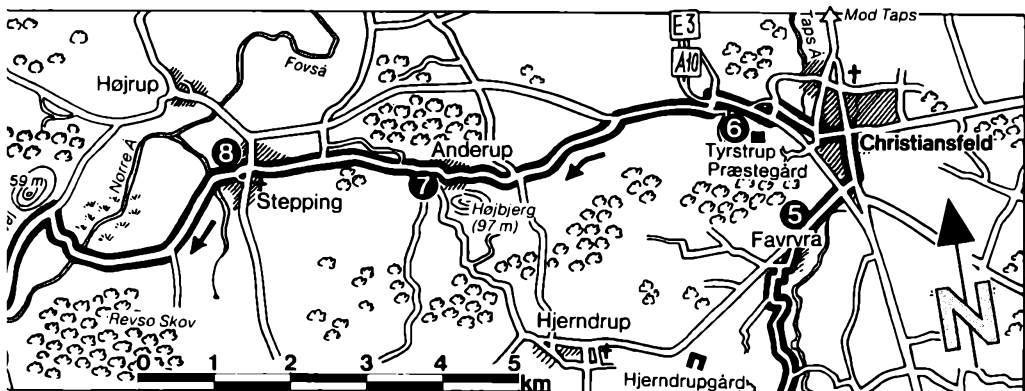
Her er – ganske usædvanligt – bevaret en gammel bullade fra 1660, en af de få bevarede fra 1600-tallet, bygget helt af egetræ. Bulkonstruktioner var almindelige i middelalderen, men p. gr. a. deres enorme forbrug af kraftigt skovtømmer, blev de efterhånden erstattet af bindingsværkkonstruktioner. Den er nu i privateje, men fredet. Skilte viser vej dertil, men gennemkørsel er forbudt. Dog vil fodgængere normalt få adgang ind i gården for at betragte den enestående bygning.

Efter *Tyrstrup præstegård* kører man ud til A10, hvor der er anlagt en separat cykelsti i nærheden af hovedvejen, og kort efter kan man se et skilt, der viser vej til *Stepping*. Samtidig drejer A10 her mod nord, og en almindelig landevej fortsætter lige ud. Her går det kraftigt op ad bakke med en meget smuk udsigt over landskabet til venstre side, hvor der er et temmelig skovrigt område.

Ca. 1 km efter, at hovedvejen er forladt, ses et vejskilt: *Anderup* 3 km. Her drejer man ind og kører i et landskab præget af bakker og skove. *Anderup* ⑦ ligger i udkanten af et mægtigt bakkemassiv, der syd for byen hæver sig til betragtelige højder: 85, 86 og 97 m – største højde i Nordslesvig (Højbjerg).

Fra *Anderup* er der 2 km til *Stepping* ⑧, og den sidste km går mærkbart ned ad bakke. Vejen går langs kirkens nordside. Kirken er bemærkelsesværdig på flere måder. Dens solide tårn med et spidst tag er anbragt i østenden af kirken. Denne blev oprindelig bygget som en romansk kvaderstenskirke, og senere udvidet i gotisk tid.

Det interessanteste er dog nok prædikestolen, som stammer fra 1558 og vistnok har holdt sig

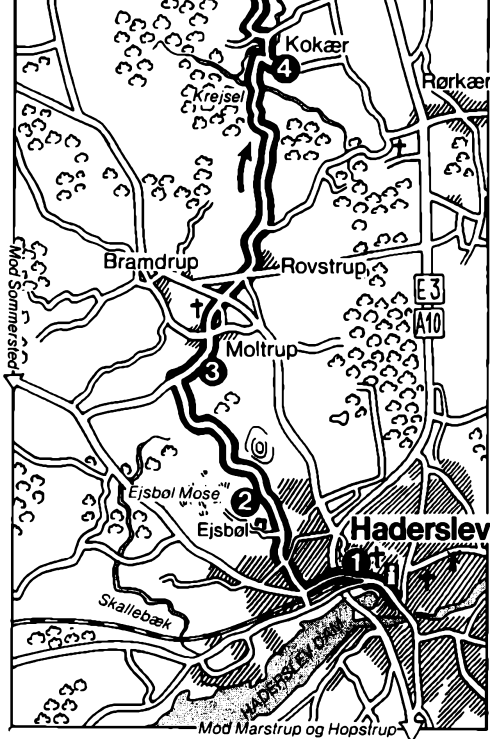

uændret siden. Det er et fint håndværksmæssigt arbejde i ungrenæssance. Med sin høje alder er den Sønderjyllands ældst bevarede prædikestol og i det hele taget en af de ældste overhovedet i hele landet. Den er i brunt træ med maling i gråt og guld. Årstallet 1558 er skåret i træ på en af siderne. (En grund til, at der i Sønderjylland findes så mange usædvanlig gamle prædikestole, er muligvis, at det var i Haderslev, Luthers lære først blev prædikeret i Danmark, og reformationen har haft god grobund i disse egne.)

Efter kirken fortsætter turen vest for landevejen, ned over *Nørreå* og op ad bakke. Efter 1 km går det ned igen, over broen over *Nørreå*, der nu løber i en smuk, bred ådal, og så går det atter opad.

Kort efter støder vejen til en tværgående vej, *Tågerupvej*, hvor der drejes t.v., og efter 2 km er man ved Sommersted vejen. Her følger man skiltet mod Jels, en strækning på 7 km ad en god, ikke særlig stærkt trafikeret vej, ret højt liggende og med gode udsigter undervejs. Efter 2 km passeres jernbanen over en viadukt og 1 km senere en å, hvorefter *Ørsted* tangeres.

Efter et par km ankommer man til *Jels* ⑨. Ved kirken findes et lille torv med kro, rutebilstation og nogle forretninger. Den store vindmølle er byens vartegn, bygget 1859. I Jels bliver hver sommer, 1.-15. juli, opført de efterhånden berømte vikingespil ved søen. *Vandrerhjemmet* ligger 4 km NØ for Jels, kort efter Farrisvej, på venstre side af vejen.

kaldt efter Christian 7. Byen planlagt med gader vinkelret på hinanden med kirken som centrum. Kirken er indrettet som en stor mødesal uden alter og prædikestol. *Guds-gården* hedder den meget stemningsfulde kirkegård med store træer og gravene med ens gravsten liggende i rækker. Ca. 30 af husene er fredet. I Lindegade findes byens først byggede hus. I Brødræmighedens hotel undertegnede våbenhvilen 1864.

Supplerende bemærkninger

Christiansfeld grundlagt 1773 af en tysk brødræmighed, hørhuterne. Byen op-

Tur 13: (Troldekær)–Jels–Gram (24/20 km)

(Troldekær)–Jels–Stursbøl Plantage–Øster Linnet–Vester Linnet–Gram

Turen er ret kort og kan let køres på enten en formiddag eller eftermiddag. Der er således tid til f. eks. vandreture langs Jels-søerne eller til at besøge museet i Gram. En mulighed er også at gøre holdt ved Stursbøl Plantage med henblik på vandreture i denne særprægede »Trolde-skov«. Her kan man finde et stykke af Hær-vejen.

Fra *Troldekær* køres ad landevejen til *Jels*, forbi kirken og sydpå. *Sommerstedvejen* krydses og ruten fortsætter mod *Klovtoft* og *Stursbøl Plantage* (Trolde-skoven). Det er en meget stor plantage, 389 ha, anlagt i begyndelsen af 1800-tallet, langt den største del er nåletræer. En del af plantagen rummer en afdeling stærkt forkrøblede træer, den såkaldte »*Trolde-skov*«.

Ved *Klovtoft* ① drejer vejen lidt væk fra plantagen og går lidt efter over Jels Å, og mødes så med en vej, hvor et vejskilt viser mod *Tved*, en samling huse og smågårde.

I Tved skærer vejen Oksenvad–Øster Linnet

vejen, og her drejer man t. højre. Efter 0.5 km passerer Røjbøl Bæk, en bivej krydses, og vejen ender i en slags T-kryds, hvor man følger vejen t. venstre til *Øster Lindet* ②, en stor landsby, hvor flere veje mødes.

I byen findes en romansk kvaderstenskirke uden tårn. Et fint eksempel på en tidlig romansk kirke. Under et uvejr i sommeren 1980 ramtes kirken af et lynnedslag, hvorved den nylig restaurerede kirkebygning blev stærkt hærget af brand. Fra et el-målerskab bredte ilden sig, og kirkerummet blev fuldstændig raseret. Øst for kirken er rejst en mindesten over faldne fra sognet under 1. verdenskrig.

Fra *Øster Lindet* kører man mod vest fra kirken, krydser Jels landevejen og fortsætter til *Rødding landevej*, som følges t. højre et par km. Herefter drejes t. venstre mod *Vester Lindet* ③, som er en lille landsby. Fra *Vester Lindet* følges vejen til *Gram* ④, en strækning på ca. 3 km: en stor del af turen går gennem skov.

Øster Lindet kirke

Kort før *Gram* føres man ud på en landevej, hvor man først passerer et teglværk, siden *Gram* »Slot« med åen og den opstemmede sø.

Efter *Gram Slot* går vejen forbi kroen gennem bygaden op ad bakke. Kort efter skal man dreje t. venstre for at komme til *vandrerrhjemmet*, skilte viser vej.

Supplerende bemærkninger

De tre *Jels-søer* er dannet i en tunneldal fra istiden. Igennem dem strømmer *Blå Å*, der fortsætter syd for *Jels* under navnet *Jels Å*. Øst for *Øster Lindet* forenes den med *Røjbøl Bæk*, og syd for *Øster Lindet* forenes de med *Gram Å*, der ligeledes løber i en bred dal med enge og moser. Mange steder har åen gravet sig ned til 4-6 m dybde i forhold til den oprindelige overflade. Vest for *Gram* fortsætter *Gram Å* mod *Ribe*, hvor den efter at være forenet med andre åer bærer navnet *Ribe Å*, som løber ud i *Vesterhavet*.

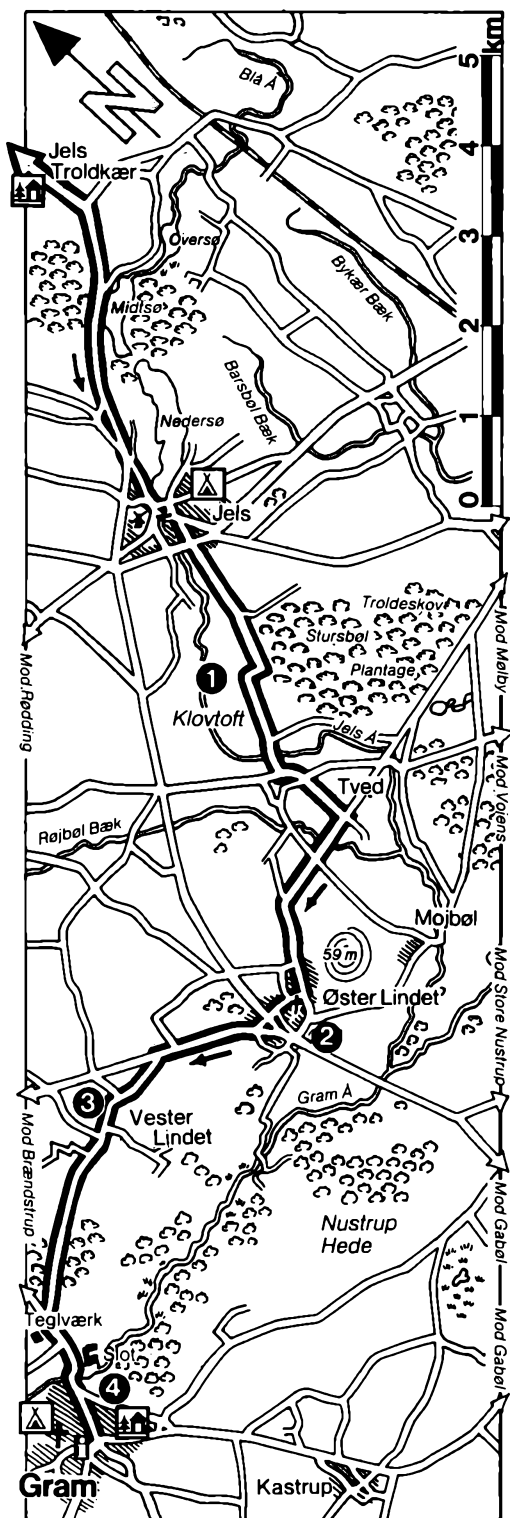
Landskabet omkring *Gram* kan groft sagt inddeles i to hovedtyper: bakke- og hede-
flade. Der er mange plantager med overvejende nåletræer.

Gram Slot: Fra den tidlige middelalder har der været borg i *Gram*. I 1314 blev en borg opført på et voldsted. Omkring 1500 blev en ny borg opført på en lille holm i *Gram Å*, og i forbindelse hermed blev åen opstemmet, så der dannedes en sø. Efterhånden forfaldt bygningerne, navnlig efter svenskekrigene i 1600-tallets midte, og en ny borg med tårn opførtes 1670. I 1700-tallet blev tårnet nedrevet og bygningerne moderniseredes. Samtidig hermed blev vestfløjen opført. Bortset fra reparationer og moderniseringer indvendig har bygningen beholdt sin skikkelse siden da. I vestfløjen er indrettet et naturhistorisk-geologisk museum.

Den 5 ha store park med søen er åben for publikum, der er gratis adgang.

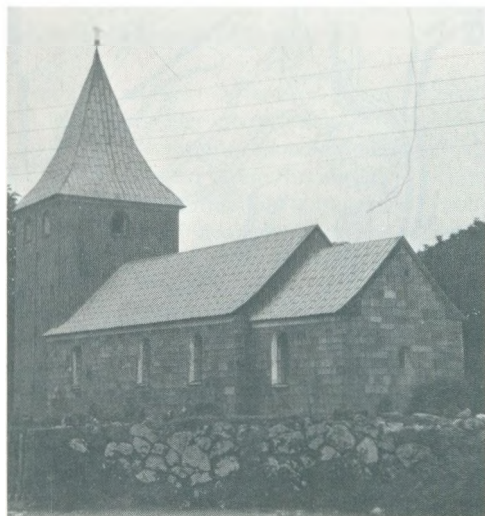
Omkring borgen ligger en del gamle huse, som f.eks. det gamle møllehus med et genforeningsmonument i form af en stendysse, det gamle apotek og den gamle kro.

Gram Kirke: romansk granitkvaderstenskirke med senere århundreders tilbygninger af munkesten, f.eks. tårnet, som har pyramidespir. I kirken findes et par gotiske krucifikser. Langs tre af væggene findes pulpitter indrettet til herskabet på borgen. På disse findes 30 malede adelsvåbner.

Tur 14: Gram-Ribe (24 km)

Gram-Fole-Harreby-Obbekær-Tange-Ribe

Fole Kirke

Vest for Gram flader bakkelandet ud og bliver afløst af de flade smeltevandssletter, der atter vest for Ribe går over i de store marskegne. Turen er derfor bekvem at køre, bortset fra en eventuel vestenvind.

Ligesom tur 13 kan den køres på en halv dag, og hvis man kører turen om formiddagen, har man god tid til f. eks. at sejle med turistbåden på Ribe Å ud til kammerslusen ved Vadehavet, eller man kan cykle derud. Herudover er der også tid til byvandring i Ribe.

I Gram kører man forbi slottet og over broen med slusen, og ved den første vej på venstre side, *Folevej*, drejer man i retning af *Fole*. På højre hånd har man et åbent landbrugsområde med skove i baggrunden, og på venstre side ses Gram Å med de brede enge med en baggrund af flade skråninger med skove.

Fole ① er en lille landsby med en enkel, romansk kvaderstenskirke. På kirkegården findes en mindesten over 5 sønderjyder, som faldt i 1. verdenskrig. Uden om kirkegården er sat et kampestensdige af usædvanlig bredde. Vest for kirken uden for kirkegårdsmuren løber en bæk, der her drejer mod vest, hvorefter den svinger ind under en lille bro, som vejen her går over.

Ruten fortsætter i det NV-lige hjørne af byen

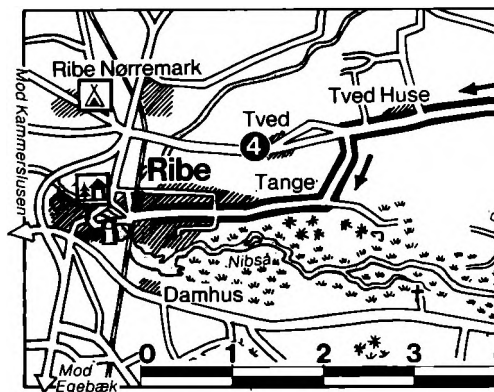
ad vejen til *Harreby*. Fra kirken køres over broen og t. højre gennem bygaden ca. 100 m, hvorefter der drejes t. v. ad *Harrebyvejen*. Vejen går gennem et jævnt terræn med svagt faldende terræn ned mod Gram Å, der løber i 1,5 km afstand og undervejs skifter navn til Fladså.

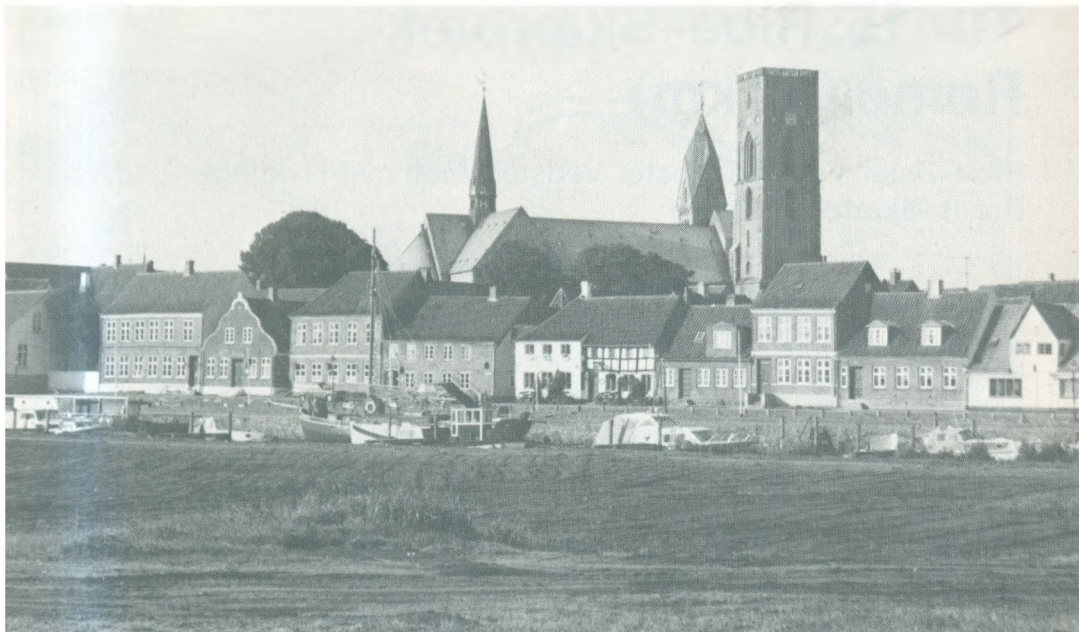
Harreby ② er ikke en egentlig landsby, men en samling af huse og enkelte gårde omkring vejen. Fortsæt her lige ud, indtil vejen støder til landevejen til *Ribe*, hvor et vejskilt giver følgende oplysning: Fole 4 km, Gram 11 km. Iflg. kortet er der herfra ca. 10 km til Ribe.

Ruten fortsætter t. venstre, og efter et par km kører man gennem landsbyen *Obbekær* ③. Den røde murstenskirke er bygget 1885. Syd for byen forenes Fladså med Gelså til Ribe Å. Landskabet herfra til Ribe er et fuldstændig fladt terræn, en hedeslette dannet af istidens smeltevandssletter. Den sandede jord præger vegetationen, der er ingen løvskove, men hist og her granplantager, lyngområder, mose og eng.

Ca. 4 km efter Obbekær Kirke går en vej t. venstre, kort efter *Tved Huse*, men inden *Tved* ④. Et vejskilt viser vej til *Tange*, og ad denne vej føres man direkte ind i hjertet af *Ribe*. Fra landevejen er der 1 km til *Tange*, hvor vejen slår et sving, går forbi en klynge huse, og går mod vest. Ved vejsvinget er et ret stort område med lyng og en plantage, bag hvilken Ribe Å løber i tæt afstand.

Fra *Tange* føres man ind i Ribes forstæder, forbi sygehuset, over jernbanen, og herfra er der kun få hundrede m til domkirkepladsen, Ribes centrum.

Ribe Domkirke, set fra pladsen ved vandrerhjemmet, i forgrunden Skibbroen og Ribe Å

Supplerende bemærkninger

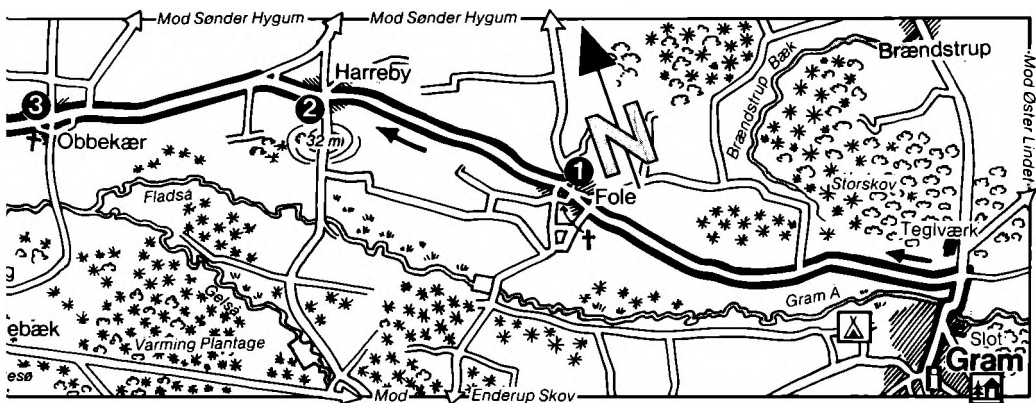
Fole Kirke: romansk kor og skib samt tårn i vestenden bygget 1852 på resterne af det samme år nedrevne tårn. Tårnet har pyramidespir. Det smukke kirkeskib står uden andre tilbygninger - våbenhuset blev også nedrevet i 1852. Tårn og kirke er blytækkede. Indvendig har kirken bjælkeloft. Kirken er bygget i slutningen af 1100-tallet af regelmæssige granitkvadre, omsat 1852-53.

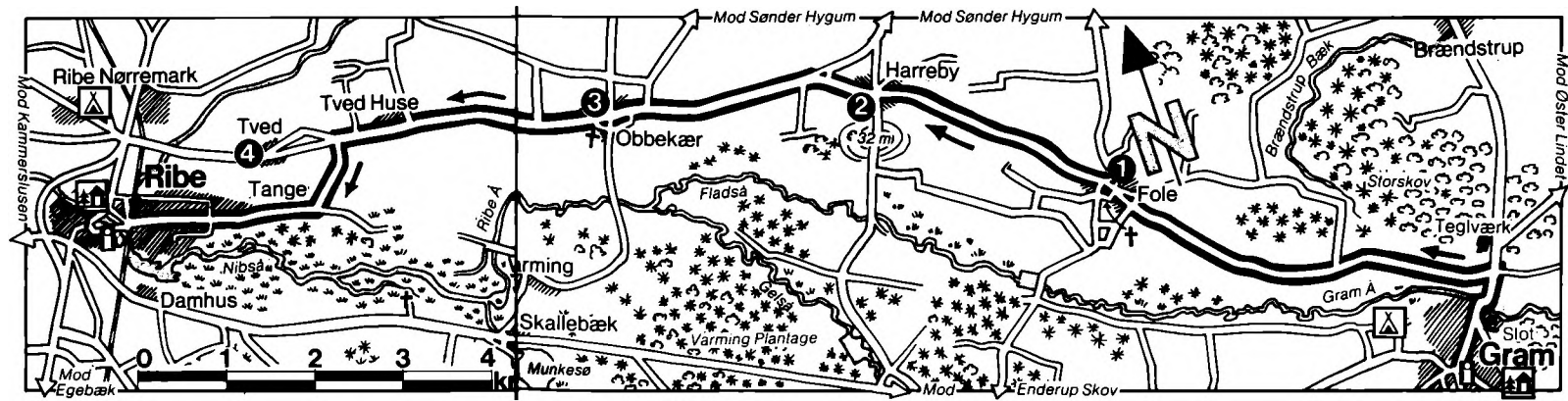
Ved den opstemmede bæk i byen lå indtil midten af 1880'erne et vandkraftdrevet hammerværk, der fremstillede især spader og

skovle. Fole Bæk løber gennem en lille dal mod Gram Å.

Obbekær forblev efter freden i 1864 dansk, men da byen ingen kirke havde, søgte sogneboerne til Fole Kirke, som imidlertid var kommet til at høre til den tyske del af Sønderjylland. Derfor byggedes 1884-85 kirken i Obbekær, i en slags romansk stil.

Ved landevejen Ribe-Gram ved **Enderupskov** ligger **vandrerhjemmet** af samme navn, ca. 4 km syd for Fole og tæt ved Gelså. Området er rigt på geologiske seværdigheder og er omgivet af mange store plantager.

Tur 15: Ribe-Skærbæk-Rømø (52 km)

Ribe-Øster Vedsted-Vester Vedsted-Gammel Hviding-Brøns-Skærbæk-Rømø

Turen går gennem det flade marskland nær vesterhavskysten med de enorme græsningsområder. Efter et besøg ved Mandø Ebbevej bevæger ruten sig sydpå og slutter via Rømø-dæmningen på Rømø.

Kør fra Ribe mod syd og følg Tønder landevej (A11) ca. 1 km. Her drejes t. højre gennem Øster Vedsted, et område bebygget med sommerhuse og parcelhuse. På den anden side af byen kører man på en køn bivej i et fladt terræn med marker og enge og en del hegn af løvtræer og buske.

Sønder Farup ① gennemkøres, og der fortsættes mod Vester Vedsted, på hvis østside der findes store plantager. Byen ligger kun 1 km fra kysten, og hertil fører der offentlig vej. Vejskilte hjælper en på rette vej. Asfaltvejen fører helt ned til stranden, og her står man over for måske Danmarks mærkeligste landevej, Mandø Ebbevej.

En 7 km lang vej markeret med tynde, mandshøje grene med kviste i toppen fører lige lukt igennem vandet. Det er det indtryk, man får, når man ser vejen i højvande. Når det er lavvande, kan vejen ses som en svag forhøjning, der fortaber sig i horisonten. Vejen går ikke i lige linie, men slår et par knæk undervejs. Foruden denne vej findes endnu en, lidt nordligere, men den er spærret med en bom og kun beregnet for beboerne på Mandø. De spinkle grene, der står som miniature-vejtræer, holder normalt kun én sæson. Vedligeholdelsen af vejen påhviler en mand, hvis job det er at sørge for at forny dem hvert år.

Ebbevejen kan normalt kun bruges i ebbe-timerne. Ebbe og flod er ikke konstant året igennem, men forrykkes en vis tid i døgnet, så det er nødvendigt at undersøge almanakken med flod/ebbetider nøje, før man begiver sig af sted. I øvrigt går der fast bus med post og passagerer daglig. Under ebbe kan der godt være mindre vandpytter hist og her, så der kan ikke gives garanti for cykelkørsel. Og man skal i øvrigt være opmærksom over for det forhold, at flod kommer overraskende hurtigt.

Efter opholdet ved ebbevejen cykles tilbage ad samme vej til Vester Vedsted, forbi kirken og ind i landsbyen. Præstegården, som ligger øst for kirken, er en meget smuk, stråttækt, hvidkalket bygning fra 1738, fredet.

Indtil genforeningen i 1920 var Vester Vedsted grænsestation.

Fra Vester Vedsted fortsætter ruten ad en lille vej, der i udkanten af byen går mod syd, dens navn er »Sprækbrovej«. Efter en km kørsel fører vejen over en bæk, og denne bro bærer navnet Sprækbroen. Efter yderligere 1 km kørsel kommer man til Enderup, en samling huse N for Råhede landsby ②, som man herefter kører gennem for at besøge den usædvanlige og meget smukke Gammel Hviding Kirke«. Vejen fører lige forbi den tårnløse romanske tufstenskirke, ensomt beliggende, og t. venstre gennem landsbyen Gammel Hviding/Hægsbro og ud til A11 landevejen. Hvis man vil undgå landevejen, kan man komme ad en sandet markvej på 2 km til Rejsby.

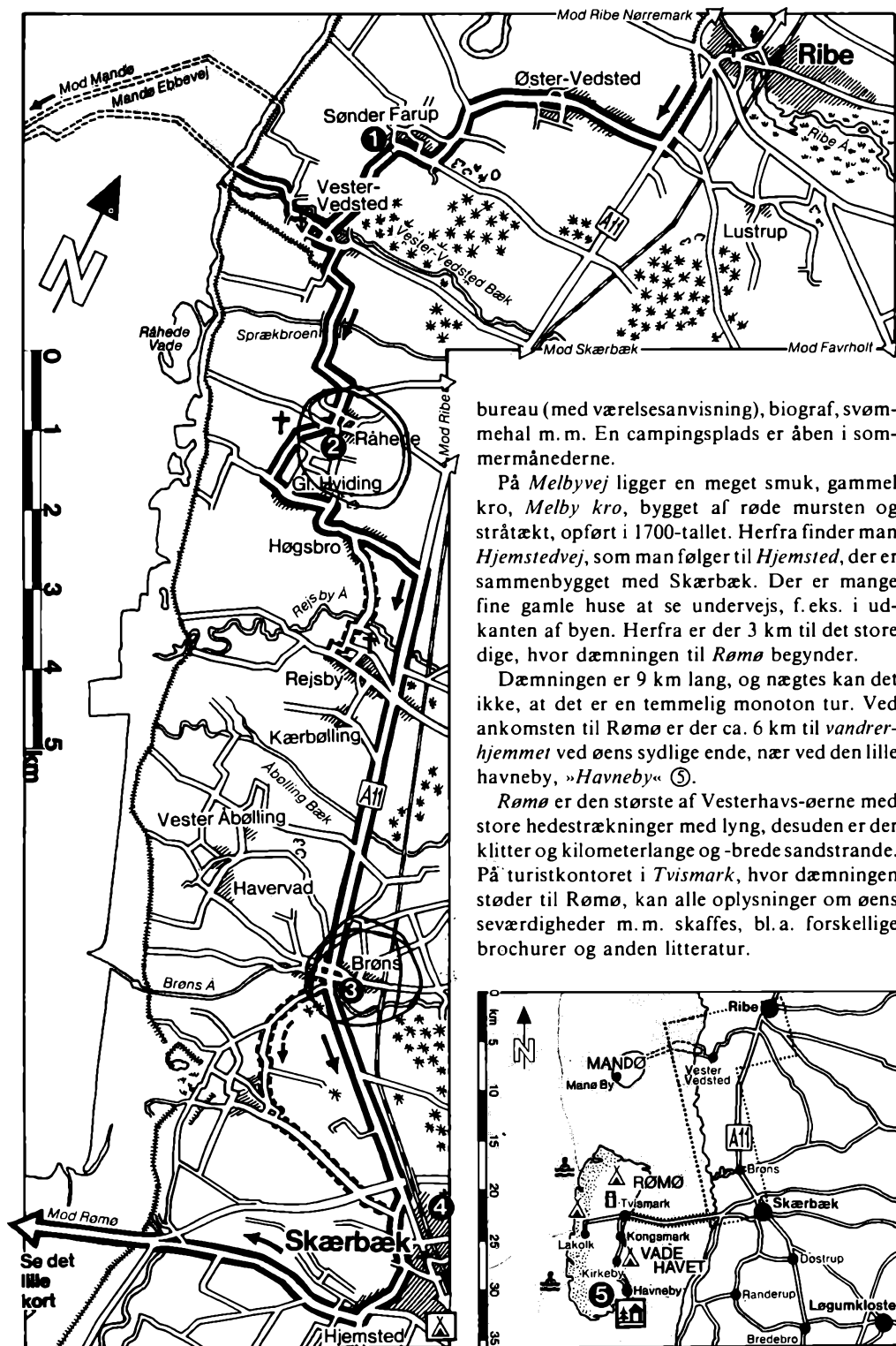
Fra landevejen 2 km syd for Hviding fortsætter turen forbi Rejsby til Brøns ③, næste etape på ruten. Her findes en udmærket kro, og over for denne er en storkerede placeret på toppen af en telefonmast. Man kan endda i ro og mag sidde ved et af kroens vinduer og indtage sin frokost, medens man lader sig underholde af storkenes familieliv i reden. F.eks. i slutningen af juli måned.

Man bør ikke forlade Brøns uden at have kigget indenfor i kirken, som er Danmarks næststørste landsbykirke.

Syd for kirken løber Brøns Å vestpå mod sit udløb i vadehavet.

Næste etape er Skærbæk ④, stadig ad A11 vejen. Der er skilt mod Rømø ad en bred, direkte vej, men her skal foreslås en anden. Følg skiltet mod Hjemsted og kør t. højre ad første vej efter førnævnte Rømø-vej. Herved kommer man ind i Skærbæk »ad bagvejen« forbi kirken.

Skærbæk er en meget stor stationsby med mange forretninger og flere overnatnings- og spisesteder. Byen har endvidere apotek, turist-

bureau (med værelsesanvisning), biograf, svømmehal m.m. En campingsplads er åben i sommermånederne.

På Melbyvej ligger en meget smuk, gammel kro, *Melby kro*, bygget af røde mursten og stråtekt, opført i 1700-tallet. Herfra finder man *Hjemstedvej*, som man følger til *Hjemsted*, der er sammenbygget med Skærbæk. Der er mange fine gamle huse at se undervejs, f.eks. i udkanten af byen. Herfra er der 3 km til det store dige, hvor dæmningen til Rømø begynder.

Dæmningen er 9 km lang, og nægtes kan det ikke, at det er en temmelig monoton tur. Ved ankomsten til Rømø er der ca. 6 km til *vandrerhjemmet* ved øens sydlige ende, nær ved den lille havneby, »Havneby» ⑤.

Rømø er den største af Vesterhavs-øerne med store hedestrækninger med lyng, desuden er der klitter og kilometerlange og -brede sandstrande. På turistkontoret i *Tvismark*, hvor dæmningen støder til Rømø, kan alle oplysninger om øens seværdigheder m.m. skaffes, bl.a. forskellige brochurer og anden litteratur.

Supplerende oplysninger

Vester Vedsted Kirke: stor hvidkalket, blytækt kirke med romansk skib og kor, og med gotiske tilbygninger, bl.a. tårnet, der har 4 gavle og pyramidetag. Man vil bemærke, at denne form for kirketårn er den normale i disse vestlige egne, i modsætning til de »klassiske« danske kirketårne, som har trappegavle. Kirken er bygget af tufsten (ligesom Ribe Domkirke) og munkesten. Skibet har bjælkeloft, koret hvælvinger. Der findes kalkmalerier. I altertavlen fra 1845 er benyttet træskærearbejder fra begyndelsen af 1400-tallet.

Ud for *Vester Vedsted* har der for nogle århundreder siden været en ladeplads, *Vedstedgård havn*, nævnt 1576. Noget tilsvarende har været tilfældet med *Hviding Nakke*, en sandbanke i havet ved Gl. Riber Dyb ca. 6 km vest for Hviding Kirke. Det var det vigtigste udskibningssted for Ribe studehandel. I 1689 blev en dansk hjælpehær til England på 7.000 mand udskibet her. Disse havnemuligheder kan forklare, at der på disse i dag afsides liggende steder findes så mange store kirker, som jo er udtryk for en vis velstand.

Gl. Hviding Kirke: hvor kirken står har der været bebyggelse siden jernalderen. Ro-

mansk tufstenskirke fra slutningen af 1100-tallet. Det er en af de ældste sønderjyske tufstenskirker, med kor og apsis med rig udsmykning, muligvis inspireret fra Ribe Domkirke. Oprindeligt har der i vest været tvillingtårne, så kirken har lignet en miniaturoidomkirke. Tårnene sandsynligvis styrtet ned i 1500-tallet. I kirken findes en mægtig fløjaltertavle fra omkring 1520 med en fremragende udført rigdom af menneskeskikkelser omkring et krucifiks, omgivet af en oval krans af roser, alt skåret i træ.

Brøns Kirke: Danmarks næststørste landsbykirke, bygget af tufsten, skib og kor romansk, i øvrigt senere udvidelser og tilbygning. Udvendigt findes kalkmalet dekoration, højt oppe på nordøstlig side af apsis. Kirkerummet virker usædvanligt langt, når man træder ind. Der er bjælkeloft og en rigdom af højst interessante kalkmalerier, der menes at være en form for propaganda til fordel for Luthers lære og reformationen. Der er nogen uenighed mellem de lærde om indholdet.

I **Brøns** er ved landevejen rejst en mindesten for en kamp mellem bønderne og slesvigholstenerne ved Brøns i januar 1849. Ligeledes mindesten for faldne sønderjyder i 1. verdenskrig.

Den næststørste landsbykirke i Danmark, Brøns Kirke, med de meget spændende kalkmalerier (Foto: P. Brøns)

Tur 16: Rømø-Rudbøl

(ca. 50 km)

Rømø-Ballum-Hjerpsted-Emmerlev Klev-Højer-Rudbøl

Rutens distance på 50 km er beregnet fra vandrerkjemet på Rømø og til vandrerkjemet i Rudbøl. Køres ruten fra Skærbæk, er distancen ca. 12 km kortere.

Hvor *Rømø-dæmningen* passerer det nord-syd-gående vadehavsdige, går en landevejsyd på til Hjerpsted ①. Ruten følger denne vej, som er den vestligste af de sønderjyske veje. Den løber i en afstand af et par hundrede meter fra diget, der totalt lukker af for udsigten til Vesterhavet/Vadehavet. På digets indvendige side løber en bred afvandingskanal i hele dets længde.

Den østlige side af vejen består af milevide strækninger af græsenge, af og til afvekslende med kornmarker og andre dyrkede landbrugsarealer. Nogle steder er opstillet metalvindmøller, små pumpeværker til at regulere vandstanden. Talrige grøfter og kanaler leder vandet ind i de mange naturlige vandløb, der har deres

afløb i Vadehavet. Yderst få gårde ligger i disse mægtige engområder, som regel er de samlede i mindre bebyggelser og landsbyer længere inde i landet.

På vejens venstre side løber de første 3 km en bred og stærkt slynget å, der ved Ballum Sluse løber sammen med Røgelstrøm Å og Brede Å for derefter gennem Ballum Sluse at løbe ud i Vadehavet.

Ved Ballum Sluse ② er der overraskende nok en kro (hotel og restaurant), hvilket man først opdager på selve stedet; ingen reklameskilte forbereder en på afstand, som det ofte er skik og brug.

Mellem Ballum Sluse og Skærbæk lå for århundreder siden en landsby, *Misthusum*. 1634 blev byen revet i havet af stormfloden, kun et enkelt hus blev stående. Den sidste beboer flyttede bort 1811. Huset er nu indrettet som museum for marskegnen.

Vejen til Hjerpsted

Slusen ved Højer

Fra *Ballum Sluse* fortsættes ad vejen mod syd. Om sommeren er der en ret kraftig trafik, navnlig af tyske turister til og fra Rømø.

Ved *Ballum by* slutter diget, og allerede længe inden kan man foran vejen se en forhøjning i landskabet, et svagt skrånende terræn, der bryder de ensformige marsklader.

Her, hvor diget slutter, åbner der sig pludselig for første gang en udsigt ud over Vadehavet og Vesterhavet – en forfriskende afveksling efter en mils kørsel bag diget. Et kønt landskab sat i relief af udsigten til Rømø og helt til Sylt (Sild) i sigtbart vejr. Ballum er en temmelig stor landsby med flere bygader og en romansk kirke med det traditionelle »sønderjyske« tårn.

Fra *Ballum* og helt ned til *Emmerlev Klev* er kystlinien uden havdige, kun beskyttet af et lavt, såkaldt sommerdige, nærmest af symbolsk art, og hele området blev ulykkeligtvis oversvømmet under stormfloden i november 1981. Det drejer sig om en strækning på 12 km, hvor kysten er hævet nogle meter op over strandfladen og står med lave skrænter. Kun ved *Emmerlev Klev* står kysten med en stejl skrænt på ca. 12 m højde – den eneste af sin art i Sønderjyllands vestkystlandskab.

Landskabet bag denne kyststrækning er tilsvarende et svagt bølget bakkeø-landskab fra næstsidste istid.

1 km syd for *Ballum* ligger landsbyen *Bådsbøl-Ballum*, herefter kommer *Buntje-Ballum*, *Nørrehus-Ballum* og *Rejsby-Ballum*. Disse småbyer og bebyggelser virker næsten som én, ca. 4 km lang bebyggelse. Der ses undervejs mange af de gamle sønderjyske vestkysthuse i den karakteristiske stil med rødbrune mursten med hvid fugning, og ofte med stråtag.

Syd for Koldby præges udsigten fremefter af nogle bronzealderhøje samt *Hjerpsted Kirke*,

som ligger vest for *Hjerpsted* ③ som en yderste forpost mod kysten omgivet af en gruppe forblæste træer. Det er den vestligste af de sønderjyske kirker, bortset naturligvis fra Rømø Kirke.

Ved kirken svinger vejen ind i landet, og et par hundrede m efter, i udkanten af *Hjerpsted by*, drejes mod syd. Et skilt viser mod *Emmerlev*, 4 km.

Den første km er asfalteret, dernæst fortsætter vejen som en grusvej med en god fast overflade. Kort efter, at grusvejen er begyndt, kører man over en bæk i et ganske kønt landskab med lyng- og plantagearealer. En vej, *Galgebakkevej*, fører t. venstre mod *Sønder Sejerslev* ④. Omkring denne vej ses mange bronzealderhøje, hvilket antyder, at der har været en tæt bebyggelse på egnen for omkring 3.000 år siden.

Fortsæt ad grusvejen mod *Emmerlev Klev* ⑤, den går gennem et område med mange hegn, krat, små moser og plantager, og der er en rigdom af vilde planter.

På den sidste del af strækningen til *Emmerlev Klev* kører man ret tæt ved kysten, der her har skrænter i over 10 m højde. Dette kan man dog ikke se fra vejen p.gr.a. vegetation. Her ender grusvejen, og en asfalteret vej begynder, som går gennem byen og ud til landevejen til *Højer*.

Et stop ved *Emmerlev Klev* bør man ikke snyde sig selv for. Der er en stor campingplads m. kiosk, der er hotel og restaurant og andre faciliteter. Og der er en fremragende udsigt over Vadehavet. En endnu bedre udsigt fås, hvis man går en tur langs kanten af klintkysten. Det er et meget populært udflugts- og sommerferieområde, selv om det ikke er udpræget badestrand. Men man kan foretage kilometerlange spadsereture ud i Vadehavet, og for småbørn er der

fine muligheder for at soppe og lege på lavt vand.

Fra *Emmerlev Klev* er der sydpå udsigt til *Højer by* og det nye dige, som 1981 stod færdigbygget på den danske side af grænsen, og som er planlagt at skulle officielt indvies maj 1982, når den tyske del af diget er færdigbygget. Under stormfloden i november 1981 fik det sin »ild-dåb« – og det bestod prøven med glans – her var ingen oversvømmelser.

Turen fortsætter efter *Emmerlev by* til landevejen, som følges sydpå til *Højer* ⑥.

Fra *Højer* følger ruten digevejen til *Rudbøl*, og der kan henvises til beskrivelse i tur nr. 6. Det samme gælder, hvis man foretrækker at køre til tønder i stedet for *Rudbøl*.

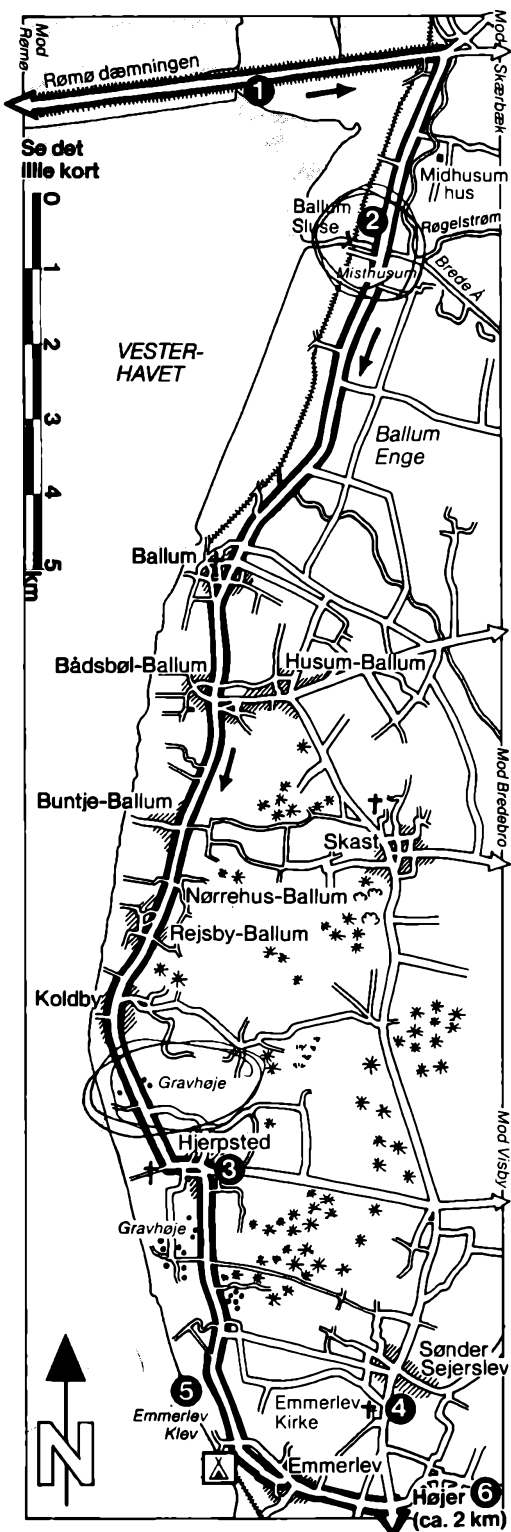
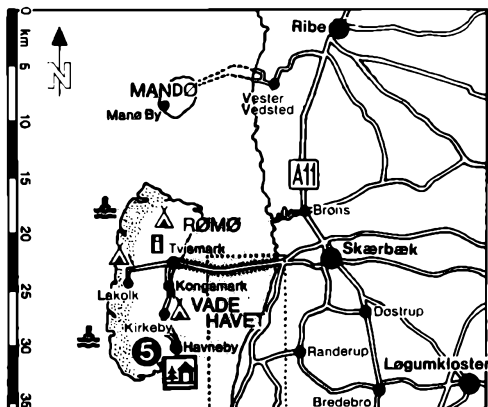
Supplerende bemærkninger

Ballum Kirke: romansk kirke med apsis og gotisk tårn. Kirkeskibet har bjælkeloft med bevarede romanske bjælker, kor og apsis er hvælvet. Byggemateriale: tufsten, granit og munkesten. Kalkmalerier fra romansk tid i apsis. I vestenden et herskabspulpitur.

Hjerpsted Kirke: romansk skib og kor, gotisk tårn. Bygget af granitkvadre, tårnet af munkesten. I skibet bjælkeloft med en del bevarede romanske bjælker. På kirkens sydmur et solur fra 1776. Altærtavlen er rester af en sengotisk fløjaltærtavle med 1800-tals malerier. Prædikestolen er i ungrenæssance fra 1580. Pulpitur i vestenden.

Hjerpsted by udgør en fin helhed af gamle stråtekte rødstenshuse.

Der findes 32 bevarede *gravhøje* fra bronzealderen, det største antal i et enkelt sogn i Tønder amt (efter den gamle inddeling). 42 høje er i tidens løb sløjfede!

Tur 17: Rudbøl-Bredebro- (Løgumkloster) (25 km) (34 km)

Rudbøl-Højer-Sønder Sejerslev-Trøjborg-Harres-Bredebro-(Løgumkloster)

Ruten følger på den første etape tur 6. Ved turens afslutning i Bredebro er der tid nok til at fortsætte til Løgumkloster, hvor der er vandrerhjem, og de 9 km yderligere til Løgumkloster giver en samlet tur på kun 34 km. Fra Bredebro til Løgumkloster køres ad landevejen i et fladt terræn.

Fra Rudbøl til Højer benyttes *digevejen*, beskrevet i tur 6. Fra Højer køres nordpå ad landevejen. Umiddelbart før *Emmerlev Kirke* passerer på venstre side den gamle og overordentlig smukke *Højebro*, etableret som kro i 1640. De nuværende bygninger er bygget i den traditionelle stil med rødbrune mursten og stråtag omkring 1780. Foran står en række store træer, og sammen med den gamle rejsestald og den lille aftægtsbolig på den anden side af vejen udgør det en harmonisk helhed. Et besøg i de små, lavloftede krostuer er en oplevelse og kan stærkt anbefales.

Den ensomt beliggende *Emmerlev Kirke* er en naturlig nabo til kroen. Den romanske kirke fremviser med sine granitkvadre mange oprindelige træk.

Få hundrede m efter kirken når man til *Sønder Sejerslev* ①, hvor man skal dreje t.h. gennem byen. Det er en usædvanlig smuk by, langstrakt og med en rigdom af dejlige huse. Byen kendes så langt tilbage i tiden som 1292, og faktisk er *Emmerlev Kirke* byens sognekirke.

Hus i Sønder Sejerslev

Efter *Sønder Sejerslev* drejer vejen mod nord, landskabet er ganske kønt med en del krat og nogle moser og småskove, mange marker er indhegnet med læhegn. Terrænet er ikke helt fladt, men ganske let bølget. Højeste punkt vest for *Sønder Sejerslev* er 24 m. Efter et par km mod nord med en hel del huse og enkelte gårde på venstre side kommer man til *Nørre Sejerslev* ②, en langstrakt bebyggelse.

I *Nørre Sejerslev* følger landevejen t. højre mod *Kibby*. *Sejersbæk* passerer, og ved vejskiltet på venstre side drejes ind på bivejen til ruinen *Trøjborg* ③. Det kan varmt anbefales at ofre lidt tid på et besøg på den gamle borgbanke med voldgrave, hvorpå ruinen står, godt gemt i en lund med store skovtræer, ganske skjult fra vejen.

Vejstrækningen fra *Trøjborg* til *Harres* er en 4 km lang, stille bivej gennem et meget smukt landskab med marker, plantager og læhegn og buskads langs vejen i et svagt bølget landskab, der hæver sig en smule op til den lille landsby, *Harres* ④.

Kort efter *Trøjborg* passerer endnu engang *Sejersbæk*, der her er reguleret til en dyb kanal, og en km senere passerer *Hørmøls Å*, der har sit udløb ved *Ballum Sluse*.

På den sidste del af vejen passerer en del plantager, og umiddelbart før *Harres* går det lidt op ad bakke.

Her i *Harres* drejer man t. højre ad landevejen til *Bredebro*, hvortil der er 3 km. Landevejen løber i kanten af et bakkeområde, hvis største højde på 19 m befinder sig et par km t. højre for vejen, ved landsbyen *Borg*. På landevejens venstre side er der gode udsigter mod nord over den flade smeltevandsslette, der strækker sig helt op til *Skærbæk*, og som gennemstrømmes af et utal af åer og bække, af hvilke den største er *Brede Å*, som ved *Ballum Sluse* løber ud i Vadehavet.

Bredebro ⑤ er en ret stor by, egentlig en sammenvoksning af to byer: *Brede* og *Bredebro*, beliggende ved den store *Brede Å*, som løber i udkanten af byen. Der er jernbanestation, hoteller og restauranter, friluftsbad og

turistforeningskontor i Storegade 13, tlf. 04 74 13 20, samt campingplads.

Hvis man vil fortsætte til *Løgumkloster*, finder man landevejen hertil nord for kirken. Den 9 km lange strækning går gennem et fladt landskab, hvorefter den største del er bevokset med plantager. Den sidste del af ruten gennem *Åved Plantage* er beskrevet i tur 8.

Supplerende oplysninger

Emmerlev Kirke: Stor romansk kirke med gotiske tilbygninger, f.eks. tårnet, der for øvrigt har været brugt af søfolk som sømærke. Det romanske kirkeskib er bygget af granitkvadre, tilbygningerne af munkesten. Romanske vinduer synlige i N-muren.

I koret findes en fløjaltartavle fra første halvdel af 1400-tallet omgivet af træramme i barokstil fra 1685.

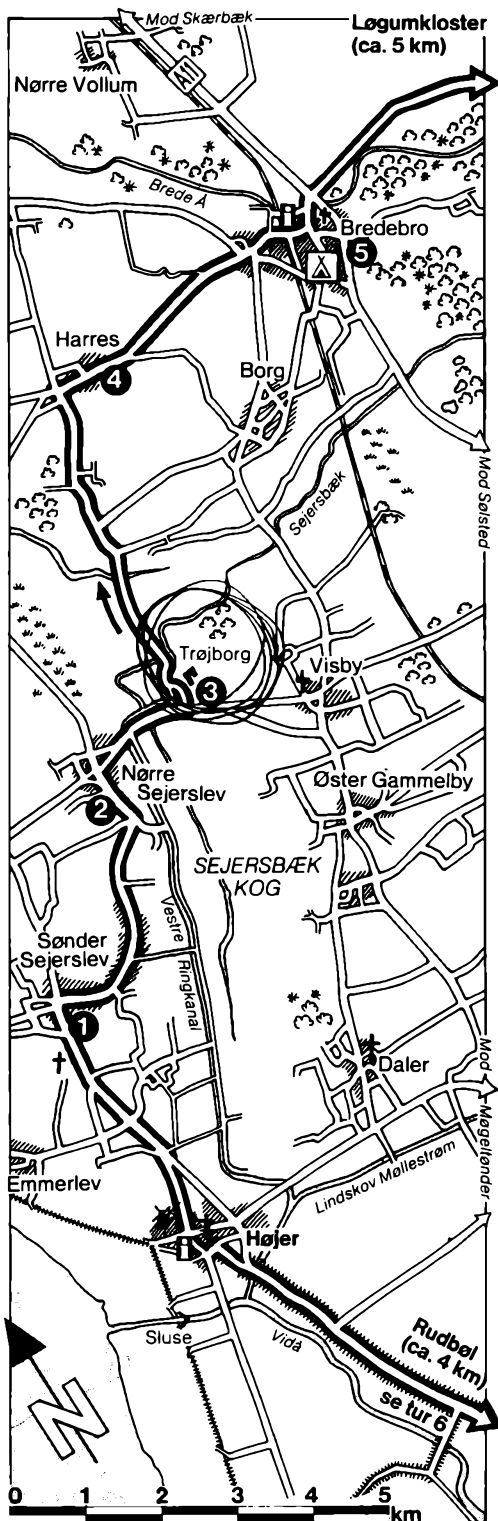
Vest for *Sønder Sejerslev* findes *Galgehøj*, en bronzealderhøj, hvor herredets galge har stået indtil 1770.

Trøjborg, nu en meget malerisk ruin med betydelige murrester, var oprindeligt en middelalderborg på et voldsted med vandfyldte grave. Peter Rantzau opførte oven på resterne af middelalderborgen i slutningen af 1580'erne et 4-fløjet anlæg i hollandsk renæssance med vindebro og tårne med spir, et slot i stil med Kronborg og Frederiksborg Slot. I 1700-tallet blev slottet moderniseret, men i løbet af 1800-tallet forfaldt det. Knud L. Knudsen, den daværende ejer, tilbød i 1851 den danske stat at overtage bygningen mod, at det skulle indrettes til seminarium. På grund af slottets store forfald afslog staten dette, og ejeren lod da bygningerne nedrive med den begrundelse, at hans børn ikke skulle få »herremandsnykker«.

Visby Kirke, et par km øst for Trøjborg, fremtræder som en renæssancekirke med svungne gavle på koret og tårnet. Oprindeligt en middelalderkirke bygget i den romanske stil af granitkvadre, men gennemgribende ombygget omkring 1590 af Peter Rantzau, herren til Trøjborg. Altartavle og prædikestol fra 1590'erne.

Præstegården er en fredet rødstensbygning med stråtag fra 1697, ombygget 1845 til sin nuværende skikkelse.

Brede Kirke er en romansk granitkvaderbygning med gotisk tårn, væsentligst af munkesten. Kirkens indre har bjælkeloft, og i vestenden findes et pulpitur fra 1611.

Tur 18: Bredebro (Løgumkloster)-Ribe (ca. 40 km)

Bredebro-Lovrup-Øster Gasse-Frifelt-Ribe

Ruten går fra fladlandet nord for Bredebro gennem randområdet af bakkeøsystemet ved Vongshøj (tur 8), over bakkeøen ved Øster Gasse og herfra nordpå gennem det jævne terræn mellem Frifelt og Ribe.

Hvis man vælger ruten fra *Løgumkloster*, kører man fra Løgumgårde op over den stejle bakkedrag til Vongshøj bakkeøen, tæt forbi Vongshøj, og ved Lovrup følger man så resten af ruten.

I *Bredebro* kører man nord om kirken, over Brede Å og ud til hovedvej A11, hvor der drejes t. venstre. Herfra løber hovedvejen mod nord over en linealtrukket strækning på 8 km. Men fortvivl ikke – allerede efter ca. 1,5 km drejer

man t. højre, hvor et vejskilt viser vej til *Vollum Østermark*.

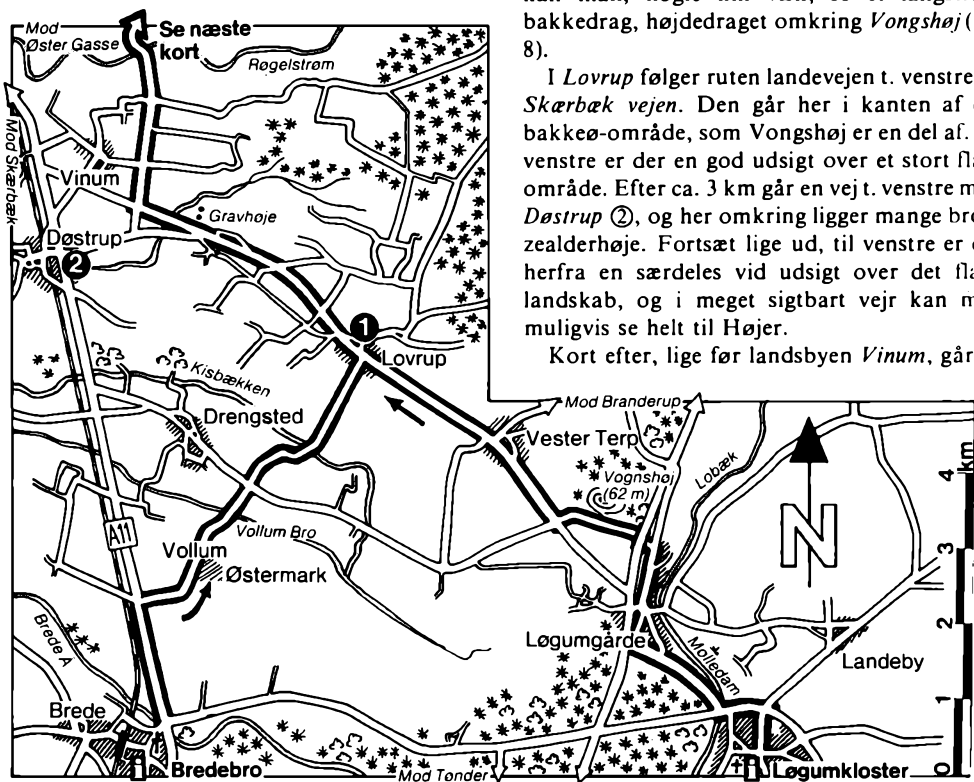
Efter 0,5 km drejer vejen, og efter yderligere 0,5 km holder asfalteringen op, og den næste km køres på en grusvej med en ret fast overflade. Efter ca. 0,5 km kørsel på gruset passerer ved *Vollum Bro* en bæk, og kort efter når man til en korsvej. T. venstre ligger *Drengsted*, og lige frem viser vejskiltet mod *Lovrup* 2 km og *Arild* 10 km.

Fortsæt lige frem mod *Lovrup* ① – og her har du igen asfalt under hjulene. Det er en fredelig bivej med mange sving, og efter en god km krydses *Kisbækken*, hvorefter vejen går i lige linie mod *Lovrup*.

Det er en smuk strækning, og til højre side kan man, nogle km væk, se et langstrakt bakkedrag, højdedraget omkring *Vongshøj* (tur 8).

I *Lovrup* følger ruten landevejen t. venstre ad *Skærbæk vejen*. Den går her i kanten af det bakkeø-område, som *Vongshøj* er en del af. Til venstre er der en god udsigt over et stort fladt område. Efter ca. 3 km går en vej t. venstre mod *Døstrup* ②, og her omkring ligger mange bronzealderhøje. Fortsæt lige ud, til venstre er der herfra en særdeles vid udsigt over det flade landskab, og i meget sigtbart vejr kan man muligvis se helt til Højer.

Kort efter, lige før landsbyen *Vinum*, går en

vej fra t. højre mod Øster Gasse. Ganske vist viser vejskiltet mod Tevring, 3 km, men det er den rigtige vej. Den går op ad bakke (19 m o. h.) forbi *Vinum*, og herefter går det ned ad bakke, og en bæk (Røgelstrøm) passerer.

Det er en ensom vejstrækning uden bebyggelse, med marker til alle sider. En yderst fredelig vej i et let bølget landskab, og i nogle km afstand t. højre kan ses en del plantager. På den sidste km går det lidt op ad bakke, hvorefter vejen ender ved landevejen gennem Øster Gasse ③, – Skærbæk– Arrild vejen.

Kør t. venstre langs landevejen og drej t. højre efter 0,5 km, hvor landevejen svinger t. venstre. Et vejskilt viser mod *Gasse Høje*, og vejen går da også kraftigt til vejrs og når inden længe op på en bakkeafsats.

Et stykke inde t. venstre ligger toppen af Gasse Høje, 51 m o. havet, en trigonometrisk målestation, og det højeste punkt mellem Højer og Ribe. Herfra falder terrænet til alle sider, og der er derfor fantastiske udsigter til næsten alle verdenshjørner i klart vejr. Det er et af de mest markante bakkepartier blandt de vestjyske bakkøer. I de lavere liggende områder øst og og nord for bakken løber Sølbæk og Brøns Å.

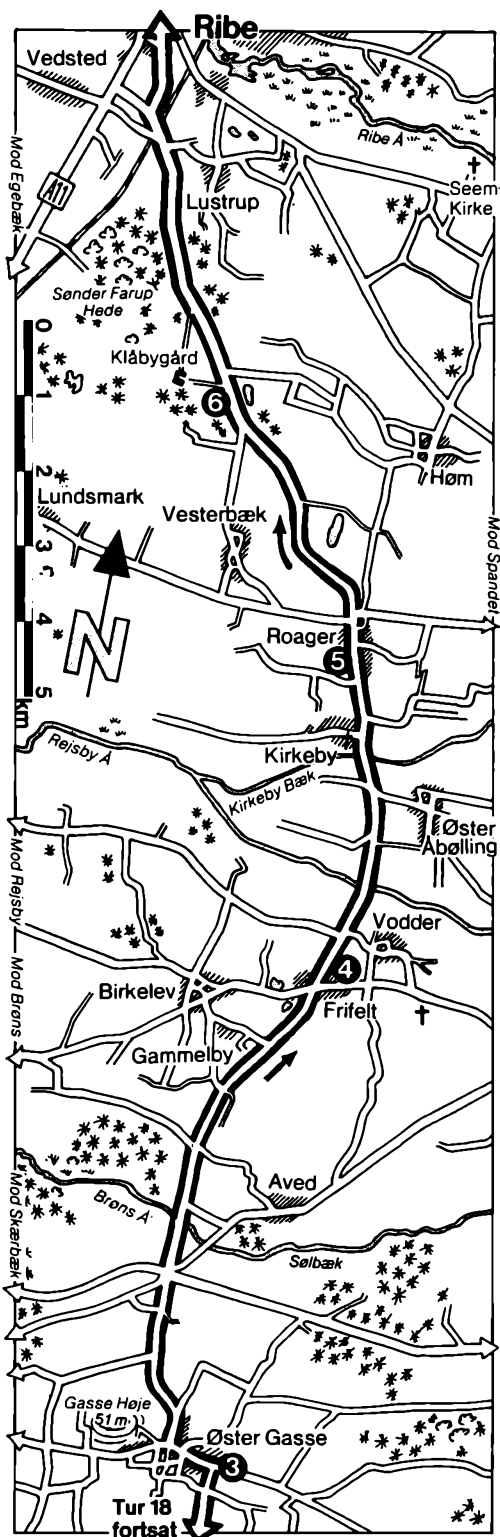
Efter et lille hvil på bakken kan man nu på behagelig måde køre nedad over en kilometerlang strækning. Kort forinden man skal krydse en landevej, løber en bivej fra Skærbæk sammen med rutens vej.

På den anden side af landevejen fortsættes mod Frifelt ④, og inden længe kører man over Brøns Å. Terrænet er herefter ret jævnt med spredt bebyggelse og en del plantager. I Frifelt fortsætter man ligeud, krydser efter en god km Nørrebæk, og efter 2 km er man i Roager ⑤, hvor man lige før kirken krydser Kirkeby Bæk. Disse to bække løber sammen og danner Rejsby Å.

Roager er sammenvokset med Kirkeby, hvor kirken ligger, og er nu det navn, der bruges. I byen findes en kro.

Turen fortsætter nu på den sidste etape til Ribe, en strækning på 12 km, gennem et jævnt terræn. Den sidste halvdel af etappen, som er ganske køn, bevæger sig gennem et landskab præget af mange plantager og skove; den største af disse er Tradsborg Plantage.

Ved Klåby ⑥ nær en grusgrav passerer man den gamle grænsestation fra før 1920, hvor der var toldsted her. Grænsen gik dengang syd for Ribe og fortsatte fra Klåby til Egebæk/Hviding og Vester Vedsted. Øst for Ribe gik grænsen nordpå til Kongeåen og langs denne mod øst og

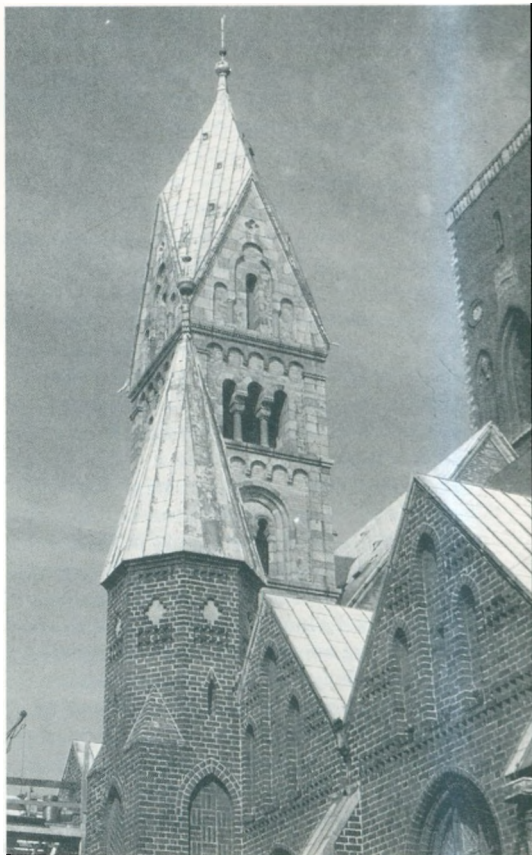
Ribe Domkirkes særprægede Kathovedportal

endte ved Hejlsminde ved Lille Bælt.

Kort før *Ribe* krydser man jernbanen, og for at undgå den stærkt trafikerede A11 hovedvej drejer man lige efter jernbanen ad en bivej t. højre, hvorved man føres ind til den sydlige del af Ribe.

Supplerende bemærkninger

Røger Kirke: romansk tufstenskirke med apsis, tårn i vest samt våbenhus og sakristi fra gotisk tid. Kirken tilhører den gruppe, der arkitektonisk har været under indflydelse af Ribe Domkirkes bygmestre. Af de oprindelige romanske vinduer er to delvis bevarede, et i koret og et i skibets nordside. Her findes et senromansk glasmaleri, forestillende en biskop, vistnok sammensat af to forskellige. Dets alder menes at være ca. 700 år. Kor og apsis har hvælvinger, skibet har bjælkeloft med de oprindelige 700-årige bjælker bevarede. Det samme er tilfældet med tagvær-

Parti af Ribe Domkirke

kets egetræsbjælker. Udvendig på kirkens nordside er spor af bemaling. Kirken er blytækt, tårn og skib er hvidkalket, kor og apsis står i blank mur.

Den gamle latinskole ved Ribe Domkirke

Tur 19: Ribe-Vejen (40 km)

Ribe-Kalvslund-Tobøl-Foldingbro-Københoved-Skibelund
Krat-Skodborghus-Vejen

Turen går gennem det gamle grænseland fra før 1920, hvor Sønderjylland blev genforenet med det øvrige Danmark. Over lange strækninger fulgte grænsen Kongeåen, og ved Kalvslund drejede den sydpå forbi Obbekær til Høm, hvor den drejede mod vest til Vester Vedsted.

Turen går på begge sider af *Kongeden* og kommer således til at passere flere af de gamle grænseovergange: Kalvslund, Tobøl, Nielsbygård, Friheden.

Lidt over halvdelen af ruten går langs med Kongeåen i Kongeådal, og terrænmæssigt er det således en tur uden de store bakker, bortset fra bakkerne ved Københoved.

Kør fra Ribe nordpå ad *Esbjerg vejen*, og drej kort efter at have passeret jernbanen t. højre ad *Kolding landevej*. Det er et fladt landskab med marker og småplantager.

Efter ca. 7 km kommer man til *Kalvslund Kro* ①, hvis store hvide vognlade, med årstallene 1856-1944, kan ses på lang afstand. Ca. 1 km efter kroen passerer *Kalvslund Kirke*, som ligger for sig selv på højre side af vejen. Inden genforeningen lå kirken på den danske side af grænsen.

Umiddelbart efter at have passeret den lille romanske, tårnløse kirke, drejer man t. venstre ad vejen til *Holsted*, og 2 km senere passerer man Kongeåen og når kort efter til *Tobøl* ②. Både her og på den sydlige side af Kongeåen var der danske og tyske grænsestationer. Under 1. verdenskrig var Tobøl-grænsen afspærret.

I *Tobøl* går en vej t. højre, på vejskiltet står: *Tobøl Østermark*. På venstre vejhjørne ligger en meget smuk, gul bindingsværksgård med 3 længer, på den ene gavl ses årstallet 1775. Følg denne vej, som over nogle km følger Kongeåen. Vejen svinger efter en lige strækning t. højre og derefter t. venstre, hvorefter man kan se den brede Kongeådal. Landskabet er meget smukt på denne strækning med forskellige småskove, navnlig på nordsiden.

Efter et par km deler vejen sig, t. venstre mod Holsted og t. højre mod *Lintrup*. Hold t. højre og fortsæt langs Kongeåen, indtil vejen møder endnu en vej, hvor der atter køres t. højre.

Ved *Nielsby Gård* ③ krydses Kongeåen for 2. gang. Her er den brede ådal udnyttet til en række store ørreddamme på venstre side. Landskabet virker frodigt omkring den brede å, og

Knag Mølle ved Kongeåen, på vejen mellem Skudstrup og Vejen (se tur 21) (foto: H. Tabel)

på begge sider af denne hæver der sig i et par km afstand bakkepartier, der flere steder har temmelig stejle skrænter.

Når man passerer Kongeåen, kommer man ned i det gamle Nordslesvig/Sønderjylland igen, men ethvert spor af den tyske overhøjhed er forlængst fjernet.

Vejen krydser landevejen fra Ribe, her holdes t. venstre, og landevejen følges, indtil man efter 3 km når til *Foldingbro* ④, endnu et gammelt grænsested. Undervejs er der smukke udsigter over Kongeådalen mod bakkelandet på dens nordlige side.

I *Foldingbro* krydses Kongeåen atter. Byen er et trafikknudepunkt, hvor 5 landeveje + et par biveje løber sammen, så der er derfor 2 broer over Kongeåen. Ved *Foldingbro* passerede den gamle *Oksevej* Kongeåen, og fra 1570 har der været toldsted her. Fra 1864 til 1920 var der grænsetoldsted.

Ved den østlige bro ligger på den sydlige side af Kongeåen en gammel kro, og over for den ligger den gamle tyske toldbygning.

Fra kroen går turen videre langs »Grænsevejen«, vejskiltet viser mod *Rødding*. Ganske kort efter drejes t. venstre ad vejen mod *København*

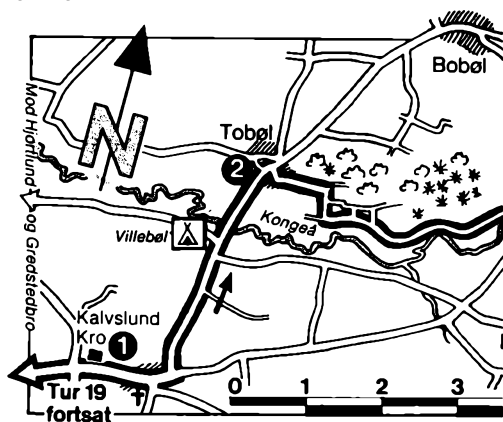
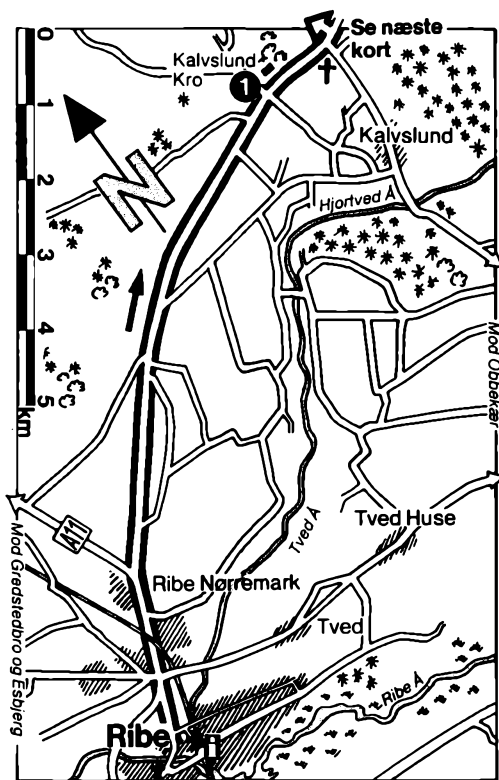
hoved ⑤, den går langs den sydlige side af Kongeåen, men i ret stor afstand fra denne. Det er en god, bred men ikke særlig trafikeret vej, og herfra er der t. venstre side gode udsigter over den brede ådal, men selve åen ser man ikke meget til. På højre side er der et stort bakkelandskab, nogle steder med høje og stejle bakkeskrænter, der for det meste er skovklædte.

Efter et par km går en vej til højre op i bakkelandet, *Københoved Skovvej*, som gennem skoven fører til *Københoved*. Det er en smuk vej, men opkørslen dertil er meget stejl.

Vor rute fortsætter lige ud langs ådalen, og efter knap 4 km er man i *Københoved*. På de sidste km føres man gennem et jævnt stigende terræn op i højder, der ligger 20–25 m højere end Kongeådalen.

Københoved er en temmelig stor landsby, hvor flere veje løber sammen. Følg vejen t. v. mod *Skodborg* i den østelige udkant af byen. Efter ca. 1 km – på et sted med en god udsigt mod nord over ådalen – går en vej t. venstre ned ad bakke. Den hedder »*Frihedsvej*«, og et vejskilt viser 6 km til Askov og 3 km til Skibelund. Følg vejen, og efter 1 km krydses Kongeåen ad en lille betonbro. Stedet hedder »*Frihed*«, og navnet stammer fra tiden under den tyske administration af Sønderjylland.

Netop her flygtede mange danske sønderjyder over grænsen til friheden ad den dengang spinkle træbro. I sønderjyden H. D. Kloppenborgs lille hus, »*Frihed*«, som ligger på Kongeåens nordside, ikke langt fra broen, søgte mange flygtninge hen, som det første sted de kom til efter at have overskredet grænsen. Af samme grund var den primitive træbro under 1. verdenskrig delvis brudt op, så passage blev forsøgt umuliggjort fra tysk side. På det lille røde hus ses over døren to krydsede dannebrogssflag og navnet Kloppenborg.

Bro over Kongeåen med angivelse af rabies-grænsen (foto: H. Tabel)

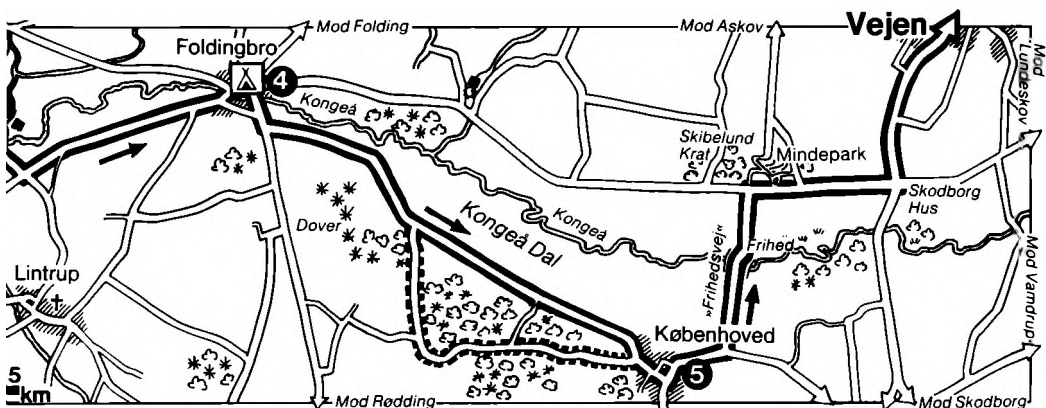
Ved broen er der i vore dage kun én ting, der antyder, at der her er en grænse – endda af et noget dystert indhold: Rabiesgrænsen! Mange steder ved broer over Kongeåen er opsat skilte, der advarer mod rabies, som endnu ikke er nået nord for »grænsen« fra Sønderjylland, hvor sygdommen uheldigvis kan findes, men man håber at kunne begrænse den hertil og forhindre, at den når til det øvrige Danmark.

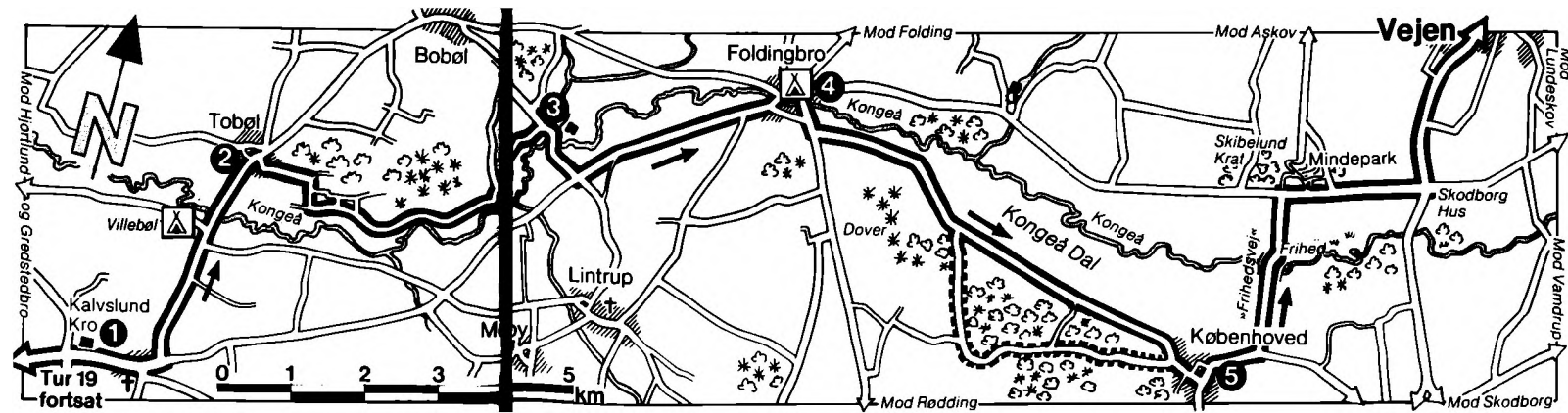
Fra »Frihed« er der en lille km op til landevejen, som følges t. højre. Inde t. venstre ligger den særprægede skov, Skibelund Krat, med mange egetræer og tæt underskov.

I den østlige ende fører en vej op til den

usædvanlig store mindelund, indrettet til minde om kampen for Sønderjylland inden genforeningen 1920. En bred åbning i skoven med en vej fører op til et mægtigt monument, »Mor Danmark«, som foruden andre monumenter er anbragt på toppen af en stejl bakke. Desuden er anlagt en forsamlingsplads i en udgravning, forsynet med jordbænke kantede med sten. I nærheden findes en restaurant. Stedet har været benyttet fra 1865 til grundlovsfester og folkelige møder.

Fra Skibelund Krat køres ad landevejen til Skodborghus, og herfra er der ca. 2 km mod nord til Vejen by.

Tur 20: Haderslev-Kolding (52 km)

Haderslev-Ørby-Fjelstrup-Store Anslet-Hejlsminde-Vejstrup-Skamlingsbanken-Sdr. Bjert-Kolding

Turen går gennem de naturskønne og bakkede morænelandskaber langs Haderslev Fjord og Lille Bælt, forbi naturreservatet ved Hejlsminde, forbi Skamlingsbanken og når til Kolding langs den inderste del af Kolding Fjord.

Landskabsmæssigt er det en rigt varieret rute med mange bakker, og terrænmæssigt varierer det fra havniveau – ved Hejlsminde – til over 100 m o. h. – ved Skamlingsbanken.

Fra Haderslev Domkirke køres ad *Nørregade*, indtil den skærer jernbanen, hvorefter der drejes t. højre ad *Åstrupvej*, forbi Frilandsmuseet og ud gennem industrikvarteret, hvorefter man kommer tæt på Haderslev Fjord.

Efter at have passeret en bæk, går det op ad bakke på vej mod *Neder Åstrup* ①. Her svinger vejen t. højre og vejskiltningen viser mod Over Åstrup, Vonsbæk og Ørby. Kort forinden viser et samariterskilt, at der her er en nødhjælpsstation.

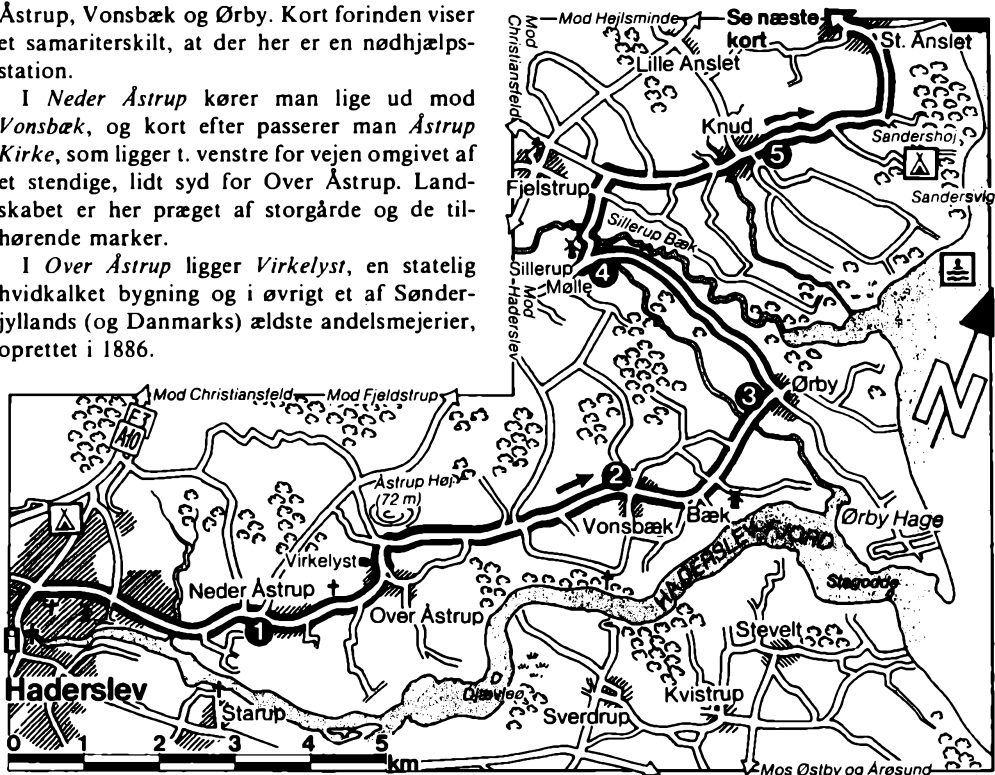
I *Neder Åstrup* kører man lige ud mod *Vonsbæk*, og kort efter passerer man *Åstrup Kirke*, som ligger t. venstre for vejen omgivet af et stendige, lidt syd for Over Åstrup. Landskabet er her præget af storgårde og de tilhørende marker.

I *Over Åstrup* ligger *Virkelyst*, en statelig hvidkalket bygning og i øvrigt et af Sønderjyllands (og Danmarks) ældste andelsmejerier, oprettet i 1886.

I byen svinger vejen skarpt t. højre, og på venstre side passerer *Åstrup Høj*, et stejlt bakkeparti, 72 m o. h. Herfra skråner terrænet kraftigt ned mod Haderslev Fjord.

Strækningen til *Vonsbæk* ② går gennem bakket terræn for umiddelbart før Vonsbæk at gå ned ad bakke til byen, hvorfra der er 1 km til *Bæk*. Der er smukke udsigter ned mod fjorden. Fra *Bæk* kører man ned ad bakke, og efter at have passeret en lille å kører man opad til *Ørby* ③. I byen findes bevaret et par lader bygget i bulkonstruktioner, solide træbygninger overlevet fra midten af 1600-tallet.

I *Ørby* går vejen i udkanten af byen, og herfra går en vej t. højre mod *Ørbyhage*, 3 km, hvor Haderslev Fjord mødes med Lille Bælt.

Fra Ørby drejer vejen skarpt t. venstre, og turen fortsætter mod *Sillerup Mølle*, et meget smukt landskab med mange skove på venstre side, og t. højre side Sillerup Bæk, som med mange slyngninger i en sænkning i terrænet løber mod øst for til slut at udmunde i Avnø Vig.

Ca. 3 km efter Ørby svinger vejen t. venstre, og her går vejen til *Fjeldstrup* t. højre. Ved vejgaflen ligger den store *Sillerup Mølle* ③, en vindmølle af hollandsk type, bygget i 1852, men nu uden møllevinger. Møllen er dog stadig i brug, værket drives af elektricitet. Møllen er i 4 etager, og hele det gamle mølleværk er intakt. Det er en nostalgisk – og interessant – oplevelse at se det gamle mølleværk. Møllen er ikke åben for offentligheden, men ved høflig forespørgsel er mølleren som regel indstillet på at vise interesserede turister rundt i møllen.

Vejen til *Fjeldstrup* ④ er en meget smal og køn lille bivej med høje hække på begge sider af vejen. Den fører i et sving over Sillerup Bæk og går opad til Fjeldstrup, hvor man krydser en tværvej og lidt efter kommer til et T-kryds, hvor man skal dreje t. højre mod *Knud*. T. venstre ligger Fjeldstrup by med kirke, bager og kro.

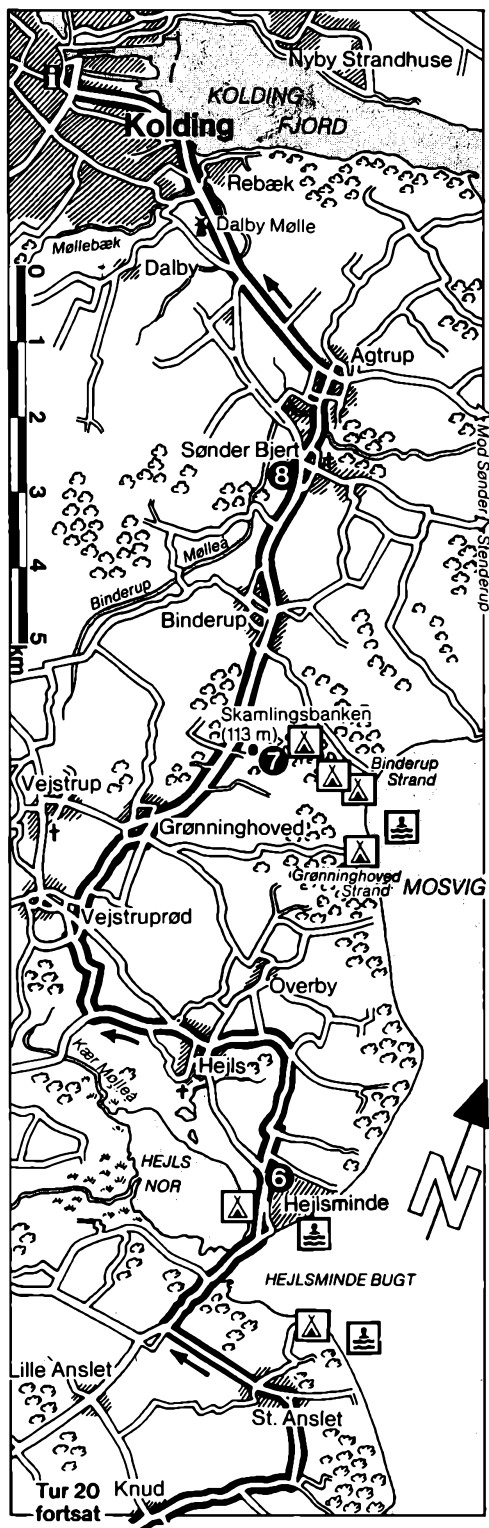
Ved indkørslen til *Knud* ⑤ passerer vejen en bæk, fortsat gennem byen, og kør indtil videre efter skilte mod *Sandersvig*, hvor der er bade-strand og campingplads. Efterhånden bliver landskabet mere bakket, og der er mange småskove, særlig på højre side.

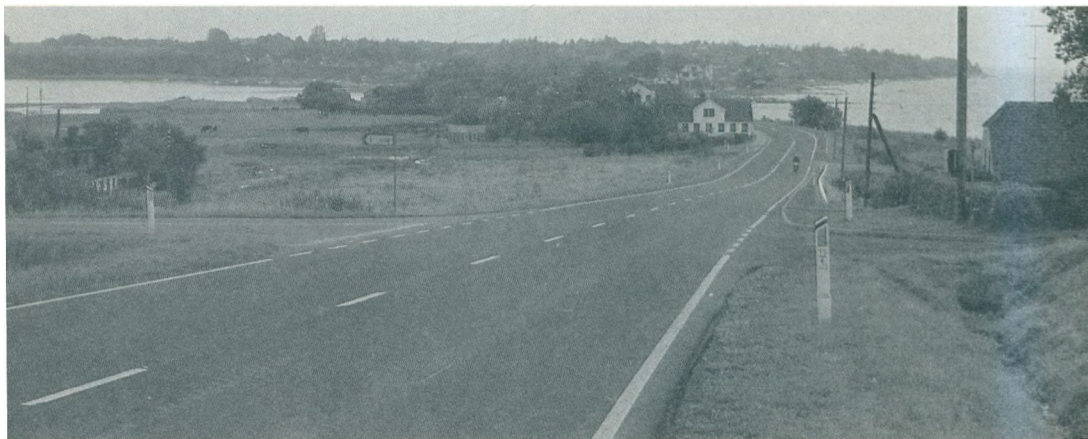
Ved *Sandersvig*, hvor vejen drejer t. venstre, er der en meget stor skov, som strækker sig helt ned til kysten, og vejen går her i 40 m højde, hvorfra der er storslåede udsigter dels mod Avnø Vig, dels ud over Lille Bælt.

Kort efter drejer vejen atter t. venstre og passerer gennem *Store Anslet*, hvor der findes en lille købmandsforretning; t. højre fører en vej ned over det bakkede terræn til kysten, hvor der er campingplads. Kort efter *Store Anslet* støder vejen til landevejen fra Haderslev, og her drejes t. højre.

Den stærkt trafikerede vej går kraftigt ned ad bakke mod *Hejlsminde*, hvor en bro med en sluse adskiller naturreservatet Hejlsminde fra Lille Bælt. Broen er hurtigt passeret – den var i øvrigt indtil 1920 den østligste grænsestation mellem Danmark og Tyskland – og herefter kører man ind i *Hejlsminde by* ⑥, et populært bade- og feriested. Her er både kro og hotel og flere forretninger, bl. a. en bager.

Et kort stykke vej kører man i byen tæt ved stranden, så drejer vejen ind i landet – op ad

Nedkørslen til havnen i Hejlsminde

bakke, og på toppen af den er der cafeteria, minimarked, vaskeri og camping. Fra toppen er der en glimrende udsigt: t. venstre ses Hejlsminde Nor og bakkerne på den anden side, t. højre ses bag ved et udpræget sommerhusområde Lille Bælt og i klart vejr Fyn.

Her på toppen går en vej t. højre til *Hejls*, følg den, og hvor den støder til en tværvej, drejes t. venstre mod Hejls, hvor der bl. a. er en kro. Efter at have fulgt landevejen en kort strækning, drejes t. venstre mod *Kærmølle*, men efter 1 km drejes t. højre mod *Vejstruprød*, et smukt sted med marker, skove og bakker.

Inden *Vejstrup* drejes t. højre ad den første vej, som efter et par hundrede m krydser landevejen og fortsætter mod *Grønninghoved*, der ligger højt oppe i et stærkt bakket område. Her drejer man t. højre og følger landevejen til *Skamlingsbanken* ⑦ – en meget lang og meget anstrengende bakke.

Her, på toppen, er man kommet op i en højde af ca. 100 m, og ved at gå nogle m ind på en lille markvej, der går t.v. fra vejen bag ved noget buskads, som skjuler udsigten, kan man herfra se milevidt mod vest, hvor et mægtigt landområde ligger udbredt.

Lidt længere fremme t.h. kan man besøge *Skamlingsbanken*, som med sine 113 m er Sønderjyllands højeste punkt med storslåede udsigter over Lille Bælt, Fyn og store dele af Sønderjylland. Skamlingsbanken var i mange år, navnlig inden genforeningen 1920, samlingssted for store nationale fester helt fra 1843. Den 16 m høje mindestøtte, rejst 1863, blev efter nederlaget 1864 sprængt af tyskerne, men genrejst 1866. I nærheden ses en del andre mindestøtter.

Efter Skamlingsbanken går det kraftigt ned ad bakke, og man kommer nu ind i Vejle amt og Kolding kommune, og først ved *Binderup* er nedturen slut og terrænet jævnt igen. En hvid mølle kan ses på lang afstand, *Dalby Mølle* lidt uden for Kolding.

Ved *Sdr. Bjert* ⑧ drejer man efter en ESSO-tank t.h. og straks efter t.v. mod Agtrup. I *Sdr. Bjert* er der en Brugs og nogle forretninger: i udkanten af byen passerer Binderup Mølleå, hvorefter man kører ind i *Agtrup*. Her drejes t.v. ad landevejen til *Kolding*, og efter et stykke vej går det ned ad en meget lang bakke, og en bæk passerer; et skilt viser vej til *Dalby Mølle*, som står uden vinger.

Vejen fortsætter ned over slugten, hvori *Dalby Møllebæk* løber, og går herefter langs *Kolding Fjord* og ind i byen syd om havnen; på den sidste strækning er der cykelsti. *Vanderhjemmet* ligger i den anden ende af byen og nås således: kør under jernbanebro, og ved 3. lyssignal t.h., derefter ligeud til 3. lyssignal, hvor der drejes t.v. og lige ud til en stor bakke og op ad denne.

Supplerende oplysninger

Åstrup Kirke: romansk kor og skib med gotisk tårn, våbenhus og sakristi. Det interessanteste ved kirken er skibets enestående rigt udsmykkede træloft i renæssancestil, fra 1675 – et af landets rigest udsmykkede kirke-lofter. Stor og pompøs altertavle i renæssance fra 1638.

Hejls Kirke: romansk skib og kor og sengotisk tårn; våbenhus og sakristi nyere. Den romanske del af granitkvadre og kampesten. I koret en sengotisk fløjaltertavle fra omkring 1530.

Tur 21: Kolding-Vejen

(36 km)

Kolding-Seest-Vranderup-Lunderskov-Nagbøl-Vester Vamdrup-Skudstrup-Knag Mølle-Vejen

Ruten følger det meget smukke terræn langs Kolding ådal, går mod syd til Vester Vamdrup og følger herefter Kongeåen til Knag Mølle, hvorefter den går mod nord til Vejen. To gange krydses Kongeåen.

Den første del af turen er, indtil Lunderskov, præget af et stærkt bakket terræn, medens den sidste del af ruten langs Kongeåen køres i et jævnt terræn. Da ruten ikke er særlig lang, kan den køres på en halv dag.

Kør fra Kolding mod vest ad landevejen mod Lunderskov og drej t. højre umiddelbart efter den lille hvide Seest Kirke. På landevejen er der cykelsti.

Umiddelbart efter at have drejet t. højre ved kirken drejer man t. venstre mod Vranderup ad l. vej på venstre hånd – der er vejskilt i venstre side, men det er placeret således, at det kan være svært at se det. Den næste strækning går gennem

et parcelhuskvarter, og på højre side ses en grusgrav.

Kort efter fører vejen op over motorvej A10, og som ved et trylleslag er man pludselig midt i landlige omgivelser med marker, bondegårde, skove, og nede t. højre den store brede ådal, hvor Kolding Å løber. Den eneste plet på idyllen er en stor losseplads bag en hæk t. venstre. Nede ved Kolding Å går jernbanen, der efter Lunderskov grener sig ud i en vestlig og en sydlig linie.

Ruten går nu stærkt ned ad bakke i forbindelse med et par skarpe sving. Seest Mølleå passeres netop inden den løber ud i Kolding Å, og efter åen går det nu kraftigt op ad bakke – en stigning på over 25 m på en meget kort strækning.

Heroppe på bakkens top ligger Vranderup ①, en samling gårde og huse, i et usædvanlig

Efter Seest Mølleå går det kraftigt op ad bakke

naturskønt område. Til venstre side ligger et stort skovområde bag markerne, og t. højre side er der en meget smuk udsigt over ådalen med enge og marker og bakkerne på den modsatte side. I Vranderup er der en del kønne stråtekte huse.

Ved Vranderup stod der i april 1849 en træfning, hvor danske tropper under ledelse af general Rye forsøgte at hindre slesvig-holstenske troppers fremtrængen. I byen findes en grav for en dansk soldat, der faldt i kampen. Til minde om denne begivenhed er, længere fremme på ruten, opsat en mindeplade på et hus, som ligger ved højre vejside, og som man passerer på vej op ad bakke efter vejen til *Ejstrup*. Over for huset findes en skov, *Gelballe skov*.

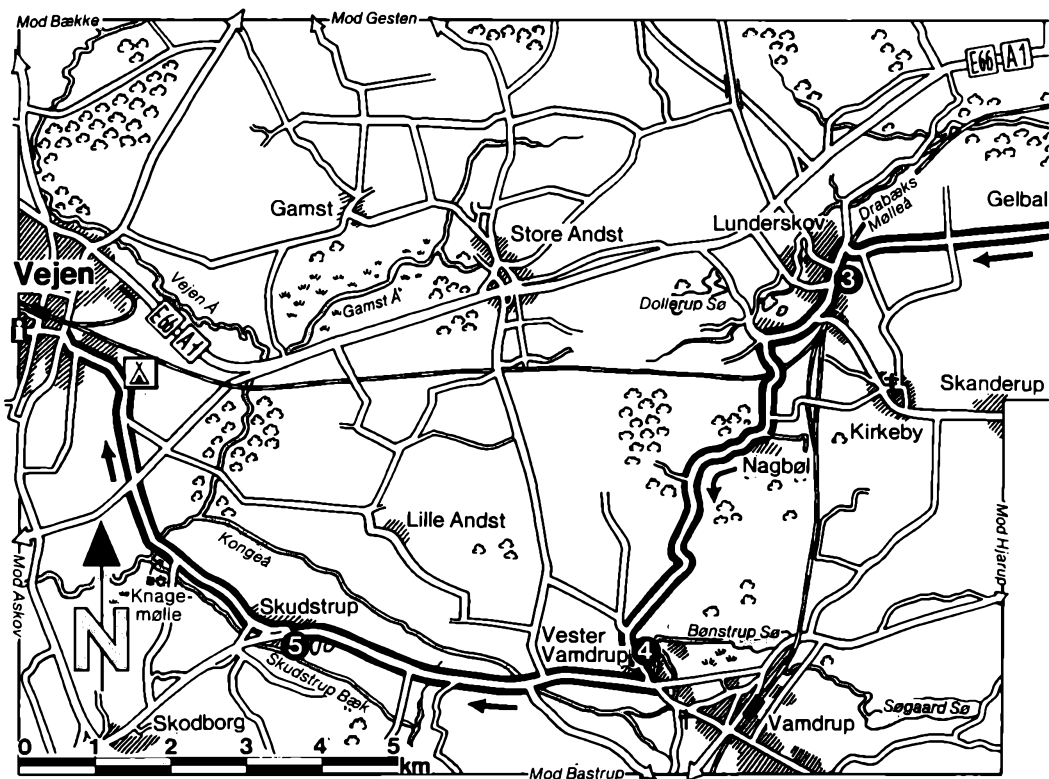
Efter at have passeret denne, er man i en højde af ca. 60 m, og kort efter svinger vejen t. venstre mod *Gelballe* ②. Terrænet er stadig meget bakket. I *Gelballe* svinger vejen t. højre, og her ligger i højre side et lille gadekær. Man kommer nu ind på en bredere og stærkt trafikeret vej mod *Lunderskov*, og efter knap 3 km drejer man fra vejen t. venstre og kører ind i

Lunderskov by ③ efter at have krydset jernbanen. Det er en hyggelig stationsby med Brugs, købmand, kiosk og nogle forretninger. I udkanten af byen løber *Åkær Å*, som er den første del af *Kolding Å*.

Fortsæt et stykke vej langs jernbanen forbi station og posthus og drej herefter t. højre ad en lille vej mod *Nagbøl*. Kort efter drejes ved et T-kryds t. venstre mod *Nagbøl*. Det er et smukt område med et forholdsvis jævnt, skovklædt terræn. Efter at have krydset jernbanen fortsættes gennem *Nagbøl*, og efter 3 km når man til *Vester Vamdrup* ④ tæt ved Vamdrup, stationsbyen, som indtil 1920 var grænse- og toldstation mellem Danmark og Tyskland.

I *Vester Vamdrup* fortsætter ruten t. højre ad hovedvejen mod *Rødding*, og efter knap 2 km passerer *Kongeåen*, som her ikke er ret bred. Terrænet er fladt med store engstrækninger langs åens bredder, hvor kreaturer græsser. Kort efter at *Kongeåen* er passeret, kører man ind i Sønderjyllands amtskommune og *Rødding kommune*.

Over de næste 3 km kører man ad landevejen, med huse og små gårde langs vejen og læhegn

mellem markerne, mærket af vestenvinden, hvorefter vejen kort før *Skudstrup* svinger t. venstre.

I *Skudstrup* ⑤ slipper man den tæt trafikerede landevej og drejer t. højre gennem byen, hvor der bl.a. er en Brugs. T. venstre ligger et ikke særlig højt bakkeparti, og t. højre ser man ud over det flade landskab mod Kongeåen.

Ca. 2 km efter *Skudstrup* passeres Kongeåen atter, og her er den blevet betydelig bredere. Et rabiesskilt advarer mod denne uhyggelige sygdom, som endnu ikke har vist sig nord for Kongeåen.

I vejens venstre side ligger den gamle strå-tækte *Knag Mølle*, med rødt bindingsværk og et stort møllehjul. Den gamle vandmølle fra ca. 1830 blev i 1970 restaureret, hvorved det forfaldne møllehjul blev fornyet. Det er et såkaldt underfaldshjul, hvorved forstås, at vandstrømmen, der driver mølleværket, løber i underkanten af hjulet. Møllehjulet er anbragt i den nordlige gavl og er først synligt, når man ned ad bakke passerer denne del af huset. Møllen ligger meget idyllisk, omgivet af træer og buskads.

Her forlades Sønderjylland, og man kører ind

i *Vejen kommune*. Efter 1 km støder vejen til en landevej, hvor der drejes t. højre og umiddelbart efter krydses over landevejen t. venstre mod *Vejen*, hvortil der herfra er et par km.

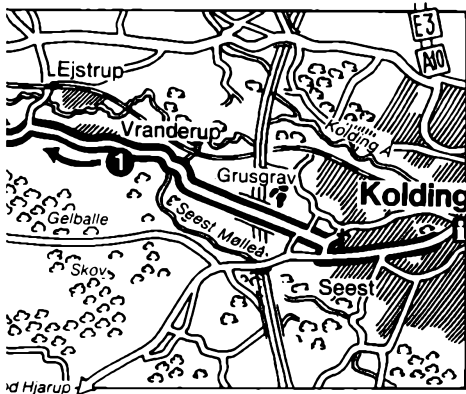
Supplerende oplysninger

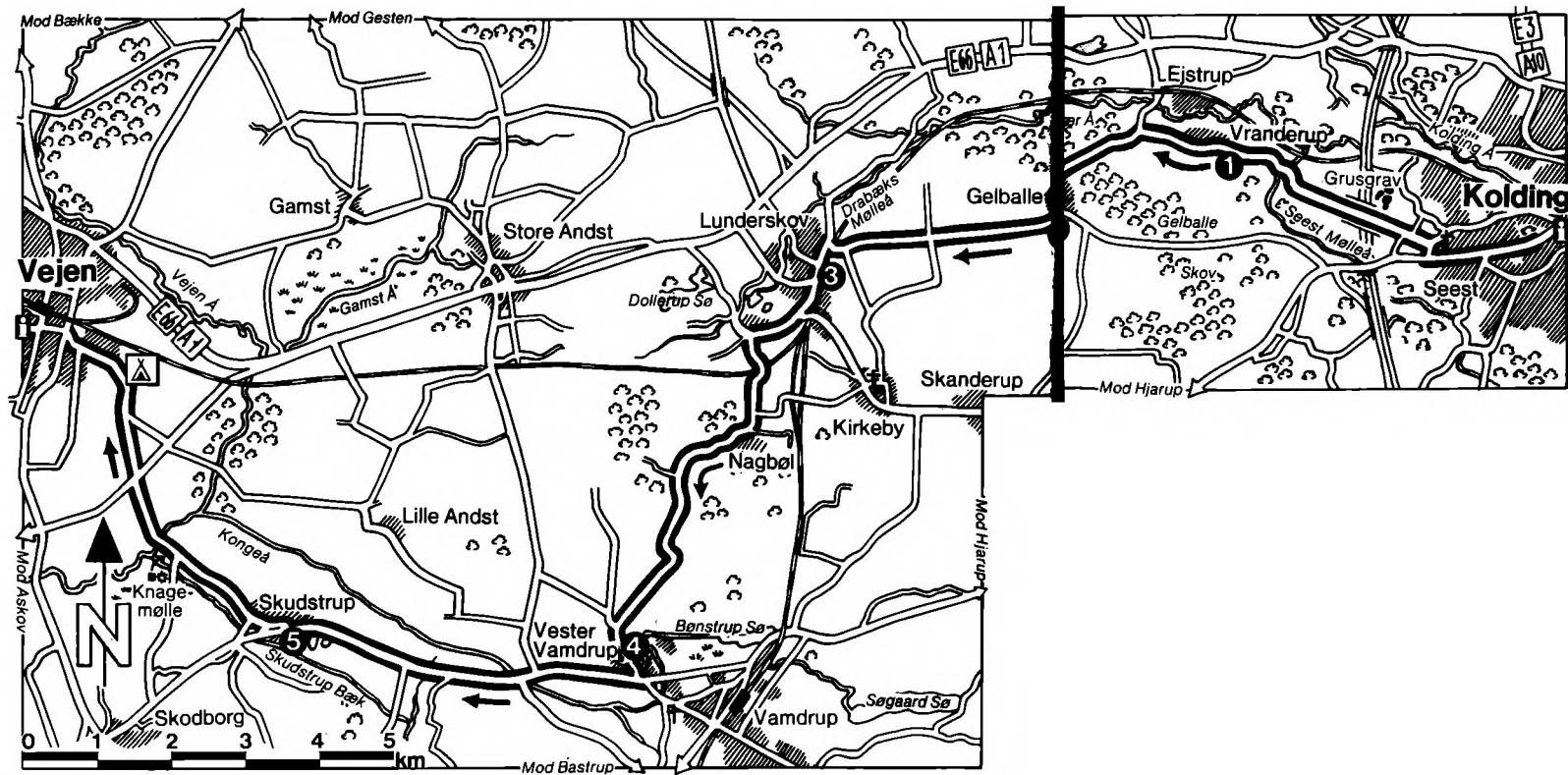
Seest Kirke: romansk kor og skib med sengotisk tårn. Korst af granitkvadre, skibet væsentlig af kampesten, tårn af munkesten. Kor og skib har bjælkeloft. Renaissancealtertavle fra 1594, prædikestol fra omkring 1700. Mod vest et pulpitur fra 1600-tallet. I kirken et »riffelmaleri«, som viser to forskellige billeder set enten fra venstre eller højre side.

Skanderup Kirke: syd for *Lunderskov*, er en romansk granitkvaderkirke med gotisk tårn af munkesten. Romanske vinduer på nordsiden. Over norddøren ses en såkaldt tympanon, et romansk stenhuggerarbejde forestillende Kristus mellem apostlene Peter og Paulus. Skibet har bjælkeloft. Over alteret en sengotisk fløjaltertavle fra omkring 1500. På kirkegården mindsten for 3 ukendte danske soldater, faldet i slaget ved *Ejstrup* 1849.

Vamdrup Kirke: stor romansk kirke, kor og tårn fra en restaurering 1919-20. Våbenhus sengotisk. Romanske vinduer i begge sider. Kirken har bjælkeloft.

Vejen: ret stor stationsby (lyntog), hovedgaden har mange forretninger, flere hoteller og restauranter, apotek, rutebilstation, biograf, kunstmuseum, campingplads, friluftsbad, *Billigland* – forlystelsespark med historiske scenerier i miniature samt salg af hobbymodeller af god kvalitet. **Turistkontor:** Nørregade 67, tlf. (05) 36 19 39.

Campingpladser i Sønderjylland

i forbindelse med de beskrevne ruter

1. Anslet

*Anslet Strand Camping***, Store Anslet, 6100 Haderslev. Telf.: 04-58 61 25. Åben 15/4-1/10. → Gravenshoved N for St. Anslet.

2. Augustenborg

*»Hertugbyens Camping«**, Ny Stavnsbøl, 6440 Augustenborg. Telf.: 04-47 11 38. Åben 15/5-15/9. → gn. Augustenborg mod vest.

3. Binderup

*Stensager Camping****, Binderup Strand, 6091 Bjert. Telf.: 05-57 22 31. Åben 15/4-15/9. → ad hovedvej A10 t. Binderup og herfr. mod Binderupstrand.

4. Binderup

*Binderup Strand Camping**, 6091 Bjert. Telf.: 05-57 28 45. Åben 1/4-1/10. → ad hovedvej A10, mod øst i Binderup.

5. Bredebro

Bredebro Camping, *»Kig Nøj«***, Borgvej 10, 6261 Bredebro. Telf.: 04-74 14 50. Åben 15/5-15/9. → hovedvej A11 og Borgvej i Bredebro. Syd f. byen.

6. Broager

*»Gammelmark Camping«***, Dynt Strand, 6310 Broager. Telf.: 04-44 14 84. Åben 1/4-30/9. → fr. Broager via Dynt t. Gammelmark.

7. Broager

*»Spar Es Camping«****, Skeldebro, 6310 Broager. Telf.: 04-44 14 18. Åben påsken - 27/9. → hovedvej A8, Broager - Dynt til Skeldebro.

8. Broager

*»Vemmingbund Campingplads«**, 6310 Broager. Telf.: 04-44 13 60. Åben 15/4-15/9. → hovedvej A8 t. Vemmingbund.

9. Foldingbro

*Lystfisker Camping***, (Brørup Syd), 6650 Brørup. Telf.: 05-38 10 78. Åben 1/3-15/11. → Kolding-Ribe landevej, direkte v. Kongeåen.

10. Fynshav

*Fynshav Camping***, Lillehave 3, Fynshav, 6440 Augustenborg. Telf.: 04-46 41 38. Åben 15/4-15/9. → Syd f. Fynshav.

11. Fynshav

*»Lillebælt Camping«***, Fynshav, 6440 Augustenborg. Telf.: 04-46 43 32. Åben 16/4-1/10. → v. Normarkskov v. Fynshav.

12. Fynshav

*»Naldmose Camping«***, 6440 Augustenborg. Telf.: 04-46 42 49. Åben 15/4-1/10. → N. f. Fynshav.

13. Gram

*»Rosthøj«**, Ribevej, 6510 Gram. Telf.: 04-82 14 43. Åben 6/6-31/8. → ad vejen m. Ribe, t.h. 400 m. eft. kirken.

14. Gråsten

*Gråsten Campingplads**, Kystvej 1, 6300 Gråsten. Telf.: 04-65 13 12 og 04-65 05 46. Åben 1/5-1/9. → ad hovedvej A8.

15. Gråsten

*»Lærkelunden«****, Nederbyvej 17-25, Rinke-næs, 6300 Gråsten. Telf.: 04-65 02 50. Åben påsken - 15/9. → hovedvej A8.

16. Grønninghoved

*Grønninghoved Strand Camping****, 6093 Sjølund. Telf.: 05-57 40 45. Åben 1/4-15/9. → ad hovedvej A10 eft. Hejlsminde t. Sjølund.

17. Haderslev

*Campingpladsen »Ved det Hvide Vandtårn«***, 6100 Haderslev. Telf.: 04-52 78 80. Åben 1/5-31/8. → v. hovedvej A10 (E3)/Christiansfeldtvej.

18. Hejlsminde

*Hejlsminde Strand Camping***, 6094 Hejls. Telf.: 05-57 43 74. Åben påsken - 15/9. → v. landevejen i Hejlsminde.

19. Højer

*»Vadehus-Camping«***, Emmerlev, 6280 Højer. Telf.: 04-74 22 38 og 04-74 28 99. Åben 1/5-1/9. → Skærbæk-Ballum-Emmerlev eller Tønder-Højer-Emmerlev.

20. Jels

*Camping v. Jels Sø***. Søvej 34, Jels, 6630 Rødding. Telf.: 04-55 22 38. Åben 1/4-1/10. → vejen fr. Jels by til Friluftsbadet.

21. Kegnæs

*Kegnæs Camping***, Østerbyvej 49, Kegnæs, 6474 Skovby, Als. Telf.: 04-46 52 51. Til gæster: 04-46 53 53. Åben 1/4-15/10. → v. Østerby S f. amtsvej t. Kegnæs.

22. Kegnæs

*»Møllers Camping«****, Østerbyvej 51, Kegnæs, 6474 Skovby, Als. Telf.: 04-46 53 21. Åben 15/3-1/10. → amtsvej t. Østerby.

23. Kegnæs

»Sønderby Strand Camping«**, 6474 Skovby, Als. Telf.: 04-46 53 13. Åben 1/4-1/10. → fr. Skovby mod Kegnæs, S f. kirken.

24. Kegnæs

»Sønderkobbøl Camping«*, Sønderkobbøl, 6474 Skovby Als. Telf.: 04-46 51 62. Åben 15/3-15/10. → ad amtsvej Sønderborg-Kegnæs, v. Sønderkobbøl.

25. Kolding

Kolding Fritids Center***, Vonsildvej 19, 6000 Kolding. Telf.: 05-53 18 53. Åben hele året. (Vonsild Campingplads). → S f. Kolding.

26. Kolding

Løverødde*, Sdr. Stenderup, 6092 Varmark. Telf.: 05-57 10 36. Åben 1/4-30/9. → ad landevejen Kolding-Sdr. Stenderup.

27. Kolding

Turistforeningen for Kolding og Omegns lejrplads**, Ndr. Ringvej, 6000 Kolding. Telf.: 05-52 28 67. Åben 1/4-1/10. → ad Ndr. ringvej t. Dyrehavevej v. hovedvej A11.

28. Kolding-Sdr. Stenderup

Gl. Aalbo Camping*, Sdr. Stenderup, 6092 Varmark. Telf.: 05-57 11 16. Åben 1/4-1/10. → fr. Sdr. Stenderup ad vejen t. Gl. Ålbo.

29. Kollund

Kollund Frigård Camping**, Kollund, 6340 Kruså. Telf.: 04-67 88 30. Åben hele året. → Fjordvejen.

30. Kollund

»Dalhjem Camping«*, 6340 Kruså. Telf.: 04-67 86 36. Åben 1/3-1/11. → Fjordvejen.

31. Kruså

Kruså Camping**, 6340 Kruså. Telf.: 04-67 12 06. Åben hele året. → 200 m. N f. krydset A10 og A8.

32. Løjt Kirkeby

»Loddenhøj Camping«*, Løjt Kirkeby, 6200 Åbenrå. Telf.: 04-66 74 17. Åben 15/5-1/9. → fr. hovedvej A10 (E3) N f. Åbenrå gn. Løjt Kirkeby og Barsmark. Ca. 2 km N f. Barsmark.

33. Løjt Kirkeby

Sandskør Camping**, Nørreskov, Løjt Kirkeby, 6200 Åbenrå. Telf.: 04-66 73 26 og 04-66 78 00. Åben 15/5-31/8. → fr. Løjt Kirkeby ca. 4 km mod N t. Nørreskov.

34. Løjt Skovby

»Skarrev Camping«*, 6200 Åbenrå. Telf.: 04-66 74 21. Åben påsken - 15/9. → fr. Løjt Skovby ca. 3 km m. SØ.

35. Mommark

Mommark Feriecenter**, 6473 Tandslet. Telf.: 04-44 77 00. Åben 1/3-15/9. → v. gl. færgehavn.

36. Mommark

»Østersø Bellevue Camping«*, Fiskervej 17, Mommark, 6473 Tandslet. Telf.: 04-44 77 93. Åben 15/5-31/8. → ca. 1 km S f. Mommark.

37. Møgeltønder

Møgeltønder Campingplads**, 6291 Møgeltønder. Telf.: 04-77 84 60. Åben 1/5-20/10. → fr. kirken m. S, i udkanten af byen.

38. Nordborg

»Augustenhof Camping**», 6430 Nordborg. Telf.: 04-45 03 04. Åben 16/4-13/9. → fr. Nordborg ad Købingsmarkvej ca. 1 km, t.v. ad Stærbækvej og Augustenhofvej.

39. Nordborg

»Lavensby Strand Camping**», 6430 Nordborg. Telf.: 04-45 19 14. Åben 1/5-15/9. → ad amtsvejen Sønderborg-Nordborg, frakørsel v. Lavensby mod N.

40. Nordborg

»Nord-Als Camping«*, Købingsmark, 6430 Nordborg. Telf.: 04-45 18 70. Åben 1/4-30/9. → fr. kirken m. NV t. Købingsmark.

41. Ribe

Ribe Turistforenings Campingplads***, 6760 Ribe. Telf.: 05-42 08 87. Åben påsken - 15/9. → hovedvej A11, 1 km N f. byen, derpå Farupvej.

42. Rinkenæs

Rinkenæshus Camping*, Rinkenæs, 6300 Gråsten. Telf.: 04-65 18 08. Åben 1/4-31/10. → direkte v. landevejen.

43. Rudbøl

Rudbøl Camping*, Rudbøl, 6280 Højer. Telf.: 04-77 82 63 og 04-77 82 58. Åben påsken - 25/10. → grænsevejen fr. Højer eller Tønder.

44. Rømø-Lakolk

»Lakolk Camping**», Lakolk, 6791 Kongsmark. Telf.: 04-75 52 28. Åben 1/5-15/9. → amtsvejen t. V-kysten.

45. Rømø-Toftum

Rømø Familiecamping**, Toftum, 6791 Kongsmark. Telf.: 04-75 51 54. Åben 1/4-30/9. → fr. Tvismarkkrydset, hvor dæmningen når Rømø og m. N ca. 1 km.

46. Rømø-Østerhede

»Kommandørgårdens Camping**», Østerhede, 6792 Havneby. Telf.: 04-75 53 36 og 04-75 51 22. Åben hele året. → efter dæmningen t.v. (S) ca. 2 km N f. fiskerihavn.

47. Sandersvig

Sandersvig Camping***, Knud, 6100 Haderslev. Telf.: 04-58 62 25. Åben 10/4-1/10. → v. Sandersvig S f. St. Anslet.

48. Skamling

Skamling Botaniske Have*, Skamling, 6091 Bjert. Telf.: 05-57 21 05. Åben 1/4-31/10. → v. Skamlingsbanken.

49. Skovby

»Drejby Camping«***, Drejby, 6474 Skovby, Als. Telf.: 04-44 43 05. Åben 1/3-1/11. → v. Drejet S f. Skovbyballe.

50. Skærbæk

Skærbæk Camping**, 6780 Skærbæk. Telf.: 04-75 15 97 (privat). Åben 15/5-15/9. → hovedvej A11, tæt v. Åbenrå-vejen.

51. Sønderborg

Kommunens lejrplads**, Ringgade, 6400 Sønderborg. Telf.: 04-42 41 89. Åben 1/5-15/9. → Ringgade og Strandvej-Hertug Hans Vej.

52. Sønderborg

»Madeskov Camping«**, 6400 Sønderborg. Telf.: 04-42 13 93. Åben 1/4-1/10. → gn. Ulkebøl og m. N.

53. Tønder

Tønder Campingplads**, Sønderport, 6270

Tønder. Telf.: 04-72 18 49. Åben 1/5-20/10. → hovedvej A11, S f. byen.

54. Vejen

Vejen Camping***, 6600 Vejen. Telf.: 05-36 20 99. Åben hele året. → fr. hovedvej A1 ad Fuglesangsalle-Vorupvej-Brombærgangen. Tæt v. jernbanen.

55. Villebøl

»Villebøl Kongeå Camping**, Villebøl, 6760 Ribe. Telf.: 05-43 71 04. Åben 1/3-1/11. → fr. Ribe ad Kolding landevej, eft. Kalvslund t.v. mod Holsted. Pladsen ligger v. Kongeåen.

56. Åbenrå

Åbenrå Campingplads**, Vandrerrhjemmet, Sønderkovvej 100, 6200 Åbenrå. Telf.: 04-62 26 99. (svarer ikke 13-16) Åben 1/2-31/10. → hovedvej A10 og Sønderkovvej.

Vandrerrhjem i Sønderjylland

Enderupskov: Ribelandevej, 6510 Gram. Telf.: 04-82 17 11. Åben: permanent, dog lukket 20/12-5/1. 60 sengepladser. Familieværelser. **Gram:** Vesteramtshallen, Stadionvej 15, 6510 Gram. Telf.: 04-82 19 33. Åben: permanent, dog lukket 20/12-6/1. 58 sengepladser. Familieværelser.

Haderslev: »Erlevhus«, Erlevvej 34, 6100 Haderslev. Telf.: 04-52 13 47. Gæstetelf.: 04-52 84 55. 102 sengepladser. Familieværelser. Åben: permanent, dog lukket 1/12-15/1.

Jels: Vandrerrhjemmet Koldingvej 13, Troldekær, 6630 Rødding - 4 km N for Jels by. Telf.: 04-55 12 72. Åben: permanent. 68 sengepladser. Familieværelser.

Kolding: Ørnsborgvej 10, 6000 Kolding. Telf.: 05-52 76 84, gæstetelf.: 05-52 01 58. Åben: permanent, dog lukket 15/12-15/1. 134 sengepladser. Familieværelser.

Køllund: »Grønsehjemmet«, Fjordvejen 44, Køllund, 6340 Kruså. Telf.: 04-67 88 10, gæstetelf.: 04-67 85 55. Åben: 15/2-1/12. 144 sengepladser. Familieværelser.

Løgumkloster: Forsamlingshuset, Vænget 28, 6240 Løgumkloster. Telf.: 04-74 36 18, gæstetelf.: 04-74 47 10. Åben: 15/1-15/12. Lukket lørd. og sønd. kl. 12-16. 56 sengepladser. Familieværelser.

Ribe: Ribehallen, Hovedengen, 6760 Ribe. Telf.: 05-42 06 20. Åben: 1/5-15/9. (16/9-30/4 kun mod forudbestilling af grupper over 20 personer). 86 sengepladser. Familieværelser.

Rudbøl: Vandrerrhjemmet, Rudbølvej 19-21, Rudbøl, 6280 Højer. Telf.: 04-77 82 98. Åben: 1/3-1/11. 55 sengepladser. Familieværelser.

Rømø: »Poppelgården«, Lyngvejen 7, 6792 Havneby. Telf.: 04-75 51 88 (svarer ikke 12-15). Åben: 15/3-1/11. 102 sengepladser. Familieværelser.

Store Jyndeved: »Jyndevedhus«, Julianehåbvej 70, Store Jyndeved, 6360 Tinglev. Telf.: 04-64 83 21 (svarer ikke kl. 12-16). Opkald t. gæster: 04-64 82 60. Åben: permanent, dog lukket 20/12-3/1. 120 sengepladser. Familieværelser.

Sønderborg: Kærvej 70, 6400 Sønderborg. Telf.: 04-42 31 12, gæstetelf.: 04-42 24 75 og 04-42 08 42. Åben: permanent, dog lukket 22/12-3/1. 200 sengepladser. Familieværelser. **Tønder:** »Kogsgården«, Ved Sønderport 4, 6270 Tønder. Telf.: 04-72 35 00, gæstetelf.: 04-72 32 39. Åben: permanent, dog lukket 22/12-1/2. (åbent f. grupper hele året!). 116 sengepladser. Familieværelser.

Vollerup vandrerrhjem: »Abildgården«, Mommarksvej 22, 6400 Sønderborg. Telf.: 04-42 39 90, gæstetelf.: 04-42 43 96. Åben: permanent. 120 sengepladser. Familieværelser. **Åbenrå:** Sønderkovvej 100, 6200 Åbenrå. Telf.: 04-62 26 99, gæstetelf.: 04-62 26 98. Åben: 1/2-15/11. 102 sengepladser. Familieværelser.

Turistbureauer i Sønderjylland

Augustenborg: Storegade 28, 6440 Augustenborg. Telf.: 04-47 17 20

Bredebro: Storegade 13, 6261 Bredebro. Telf.: 04-74 13 20

Broager: Ihles Papirhandel, Storegade 23, 6310 Broager Telf.: 04-44 11 00

Christiansfeld: Kongensgade 5, 6070 Christiansfeld Telf.: 04-56 16 30

Gram: Ringvej 13, 6510 Gram. Telf.: 04-82 13 35

Gråsten: Ahlefeldvej 4, Ahlmannsparken, 6300 Gråsten. Telf.: 04-65 09 55

Haderslev: Apotekergade 1, 6100 Haderslev. Telf.: 04-52 55 50

Højer: Storegade 21, 6280 Højer. Telf.: 04-74 24 29

Jels: Den gamle mølle, Jels, 6630 Rødding. Telf.: 04-55 21 10

Kolding: Helligkorsgade 18, 6000 Kolding. Telf.: 05-52 21 00. *Åben:* i sæsonen Kl. 9-18, Lørd. 9-13. Udenfor sæsonen Kl. 9-17, Lørd. 9-12.

Løgumkloster: Klosterkirken, 6240 Løgumkloster. Telf.: 04-74 46 64

Nordborg: Storegade 25, 6430 Nordborg. Telf.: 04-45 05 92 Cykeludlejning.

Ribe: Overdammen 5, 6760 Ribe. Telf.: 05-42 15 00. Cykeludlejning: Cykelhandler Oskar Hansen, Sønderportgade 34, Telf.: 05-42 02 83. + Cykelforretn. »Kondi«, Saltgade 24, Telf.: 05-42 01 26.

Rømø: Havnebyvej 30, Tvismark, 6791 Kongsmark. Telf.: 04-75 51 30

Skærbæk: Ribevej 4, 6780 Skærbæk. Telf.: 04-75 12 33

Sønderborg: Rådhusstorvet 7, 6400 Sønderborg. Telf.: 04-42 35 55

Tinglev: Hovedgaden 100, 6360 Tinglev. Telf.: 04-64 41 43

Tønder: Østergade 2A, 6270 Tønder. Telf.: 04-72 12 20

Vejen: Nørregade 67, 6600 Vejen. Telf.: 05-36 26 96

Åbenrå: H. P. Hanssens Gade 5, 6200 Åbenrå. Telf.: 04-62 35 00

DSB-stationer

der modtager/afsender cykler m.m.

DSB information (åbent hele døgnet), tlf.: (01) 14 17 01.

Stationer med * har åbent i week-ends og på helligdage.

Bramming,* tlf. (05) 17 30 35

Bredebro, tlf. (04) 74 12 12

Brørup, tlf. (05) 38 10 28

Esbjerg,* tlf. (05) 12 33 77

Gredstedbro, tlf. (05) 43 10 09

Gråsten,* tlf. (04) 65 02 19

Gørding, tlf. (05) 17 80 28

Haderslev,* tlf. (04) 52 38 55

Holsted, tlf. (05) 39 24 19

Kolding,* tlf. (05) 52 00 01

Lunderskov, tlf. (05) 58 50 14

Padborg,* tlf. (04) 67 30 55

Ribe,* tlf. (05) 42 00 46

Rødekro,* tlf. (04) 66 22 13

Skærbæk, tlf. (04) 75 12 13

Sønderborg,* tlf. (04) 42 28 10

Tinglev,* tlf. (04) 64 46 03

Tjæreborg, tlf. (05) 17 50 12

Tønder,* tlf. (04) 72 12 17

Vamdrup, tlf. (05) 58 10 24

Vejen, tlf. (05) 36 00 76

Vojens,* tlf. (04) 54 14 08

Pris pr. cykel:

Indtil 12 zoner, ca. 12,50 kr.

13 zoner og derover, 25,00 kr.

Bemærk, at cykler og anden bagage skal indskrives i god tid, billet til strækningen skal

forevises og at DSB ikke erstatter skader på ikke-emballerede cykler. Højeste erstatning på forsvarlig emballeret bagage er 3.000 kr. pr. stk. Cykler kan også sendes med DSB Systemtransport, hør herom på nærmest station.

Fly

Esbjerg (Danair), tlf. (05) 16 03 33

Skrydstrup (Danair), tlf. (04) 54 22 11

Sønderborg (Danair), tlf. (04) 42 22 77

Danair information hos SAS-autoriserede rejsebureauer og indenrigsagenter.
I København på tlf. (01) 58 58 11.

Litteraturliste

J. P. Trap: Danmark, 5. udgave: *Ribe amt, Haderslev amt, Tønder amt, Åbenrå-Sønderborg amter*. Gads Forlag.

Gyldendals egnsbeskrivelser: *Sønderjylland*. Gyldendals Forl.

Danske slotte og herregårde: *bind 13, 15 og 16*. Hassings Forl.

Hans-Ole Hansen: *Danske Naturområder*. Fredningsstyrelsen og Politikens Forlag. 1979.

Danmark rundt. Politikens Forlag.

Naturen Danmark rundt. Politikens Forlag

Ture i Danmark. Politikens Forlag.

Med arkæologen Danmark rundt. Politikens Forlag.

Jeg ser på kalkmalerier. Politikens Forlag.

Hvem byggede hvad. Bind 3. Politikens Forlag.

Knud Dahl: *Grønne egne – grønne veje*. Danmarks Naturfredningsforening. 1976.

Palle Lauring: *Sønderjylland*. Forum.

Politikens ny Cykelbog. Heino Døygård. Politikens Forlag, 1982.

J. Fisker Andersen: *Cykelbogen*. Bramsen og Hjorth.

Cykelferie i Danmark. Dansk Cyklist Forbund.

Theo Breider: *Cyklist i Europa*. I. Thanning og Appel. 1974.

Godkendte Campingpladser i Danmark. 1982.

Vandrerhjem i Danmark. 1982.

Kortmateriale: Geodætisk Instituts kort over Danmark, 1:100.000 og 1:50.000.

Naturfredningsforeningens kort over Danmark. 1:200.000. Sydjylland og Fyn.

Register

– omfatter kun de i bogen nævnte lokaliteter

- Agtrup 54
 Alnor 12
 Anderup 32
 Arild 46
 Asserballe 7
 Asserballeskov 6
 Augustenborg Fjord 8
 Augustenborg 8, 10

 Bajstrup 14
 Ballebro 10, 27
 Ballum Sluse 41, 42
 Ballum 42, 43
 Barsmark 29
 Barsø 29
 Bedsted 24, 25
 Binderup 54
 Blomeskobbel 6, 7
 Blåhøj 27, 29
 Blåkrog 27
 Bommerlund Plantage 14
 Borg 44
 Brandsbøl 9
 Brede 44, 45
 Bredebro 44, 45, 46
 Broager 12
 Brøns 38, 40
 Buntje-Ballum 42
 Bæk 52
 Bådsbøl-Ballum 42

 Christiansfeld 32, 33

 Dalby Mølle 54
 Daler 19
 Diernæs 30
 Digevejen 18, 42, 44
 Draved Skov 20
 Drengsted 46
 Dybbøl 11, 27
 Dybbøl-stenen 11
 Døstrup 46

 Egen 9, 10
 Egersund 12, 13
 Ejsbøl 31
 Ejsbøl Mose 31
 Ejstrup 56
 Elstrup 10
 Emmerlev 42, 44, 45
 Emmerlev Klev 42
 Enderup 38
 Enderupskov 37
 Erlev 30
 Ertebjerg 6

 Favrvrå 32
 Felsbækmølle 26
 Fjeldstrup 53
 Fjordvejen 12
 Foldingbro 50
 Fole 36, 37
 Frifelt 47

 Frihed 50
 Frøselevjren 15
 Fynshav 6

 Gallehus 19
 Gammel Hviding 38, 40
 Gasse Høje 47
 Gejlå 14
 Gelballe 56
 Gelballe Skov 56
 Genner 29, 30
 Gram 34, 35, 36
 Grønsevejen 16, 50
 Grønninghoved 54
 Gråsten 12

 Haderslev 30, 31, 52
 Hardseshøj 10
 Harreby 36
 Harres 44
 Hartsø 6
 Havneby 39
 Hejls 54
 Hejlsminde 53
 Hjemsted 38, 39
 Hjerpsted 41, 42, 43
 Hjordkær 25
 Holsted 49
 Hoptrup 30
 Hviding 38
 Hærvejen 14, 15, 25
 Høgsbro 38
 Højer 18, 42, 44
 Højer Mølle 19
 Højer Sluse 18
 Højkrø 44
 Høruphav 7

 Jels 33, 34, 35
 Jels-søerne 35

 Kalvslund Kirke 49
 Kalvslund Kro 49
 Kalvø 29
 Kegnæs 6
 Ketting 8
 Ketting Nor 8
 Kirkeby 47
 Klinting 7
 Kloftoft 25, 34
 Klåby 47
 Knag Mølle 49, 57
 Knud 53
 Kokær 32
 Kolding 54, 55
 Kollund 13, 14
 Kongens Mose 21
 Kongeåen 49, 56, 57
 Krejsel 32
 Kruså 14, 15
 Københoved 50

 Lambjerglund 7

 Lebøl 6, 7
 Lille Jyndevad 16
 Lindskov Mølle 19
 Lintrup 49
 Lovrup 46
 Lunderskov 56
 Lydersholm 16
 Løgumbjerger 23
 Løgumgårde 22, 23
 Løgumkloster 20, 21, 22, 23, 24, 45, 46
 Løjt Kirkeby 29
 Løjtland 28, 29, 30
 Løjt Skovby 28

 Magisterkog 18
 Mandø 38
 Marstrup 30
 Melby Kro 39
 Mikkelsbøl 10
 Misthusum 41
 Mjels Vig 10
 Moltrup 32
 Mommark 6
 Mor Danmark 51
 Munkemølle 12
 Møgeltønder 18, 19

 Nagbøl 56
 Naltang 26
 Nederby 12
 Neder Åstrup 52
 Nielsby Gård 49
 Nordborg 8, 10
 Nybøl 25
 Nybøl Nor 12
 Nørby 29
 Nørremølle 27
 Nørre Sejerslev 44
 Nørreskov 26
 Nørreskov (Als) 10
 Nørreå 33

 Obbekær 36, 37
 Oksbøl 9, 10
 Oksevejen 14, 15, 50
 Oleskobbel 6, 7
 Osbæk 8
 Over Tandslet 6
 Over Åstrup 52

 Pamhule Sø 30

 Ragebøl 27
 Rejsby 38
 Rejsby-Ballum 42
 Rens 16
 Ribe 36, 37, 38, 48, 49
 Rinkenæs 12
 Roager 47, 48
 Rosenkranz 18
 Rovstrup 32
 Rudbøl 18, 42, 44

Rundemølle 29
Rømø 39, 41
Rønshoved 12
Råhede 38

Sandbjerg 27
Sandersvig 53
Sebbelev 8
Seest 55, 57
Seest Mølleå 55
Sillerup Mølle 53
Skamlingsbanken 54
Skanderup Kirke 57
Skarrev 28
Skibelund Krat 51
Skodborghus 51
Skudstrup 57
Skærbæk 38, 41
Slib Sø 30
Snedled 26
Sommersted 31
Spang 8
Stegsvig 10
Stepping 32
Stevning 9
Stollig 28
Store Anslet 53
Store Emmerske 20
Store Jyndeved 15, 16
Stovgård 27
Stursbøl Plantage 34
Surbæk 24, 25

Svejlund 24
Süderlügum 16
Sød 16
Sønderballe 30
Sønder Bjert 54
Sønderborg 7, 8, 10, 11, 27
Sønder Farup 38
Sønderhav 12
Sønder Sejerslev 42, 44
Sønder Ønlev 25

Tandslet Kirke 7
Tange 36
Tobøl 49
Toft 20
Troldekov 34
Troldekær 34
Trøjborg 44, 45
Tved 34, 36
Tvismark 39
Tyrstrup 32
Tønder 16, 17, 18, 19, 20
Tønder Kog 18

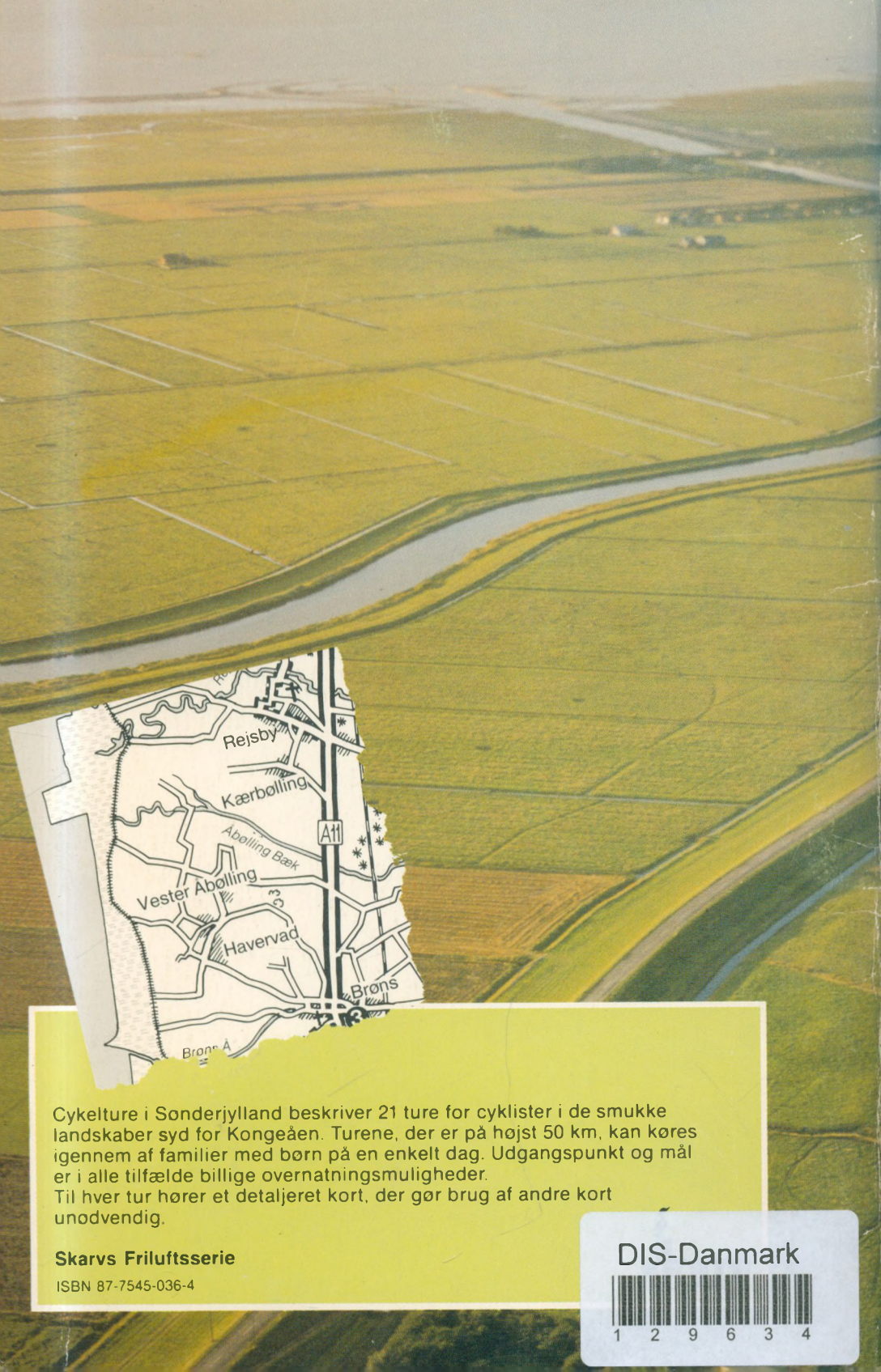
Ulkebøl Kirke 8

Vamdrup 56, 57
Vamdrup Kirke 57
Varnæs 26
Varnæs Hoved 26
Vejen 51, 57
Vejstrup 54

Vejstruprød 54
Vester Lindet 34
Vester Terp 23
Vester Vamdrup 56
Vester Vedsted 38, 40
Vibæk 6
Vibæk Mølle 6
Vidåen 18
Vinum 46, 47
Virkelyst 52
Visby 44, 45
Vollerup 7
Vollum Bro 46
Vollum Østermark 46
Vongshøj 22, 23, 46
Vonsbæk 52
Vranderup 55

Ørby 52
Ørby Hage 52
Ørsted 33
Øster Gasse 47
Øster Lindet 34
Øster Snogbæk 27
Øster Terp 24
Øster Vedsted 38

Åbenrå 25, 26, 28
Årslev 25
Åstrup Høj 52
Åstrup Kirke 54
Åved Plantage 23, 45

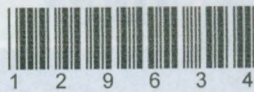

Cykelture i Sønderjylland beskriver 21 ture for cyklister i de smukke landskaber syd for Kongeåen. Turene, der er på højst 50 km, kan køres igennem af familier med børn på en enkelt dag. Udgangspunkt og mål er i alle tilfælde billige overnatningsmuligheder. Til hver tur hører et detaljeret kort, der gør brug af andre kort unødvendig.

Skarvs Friluftsserie

ISBN 87-7545-036-4

DIS-Danmark

1 2 9 6 3 4